

Slovenské inšpirácie z Tardoša

A stylized map of Slovakia is shown in a teal color with a white outline. A black dot is placed in the eastern part of the map, with the text '• Tardoš' next to it.

• Tardoš

STUDIA INTERDISCIPLINARIA

BÉKEŠKÁ ČABA
2018

STUDIA INTERDISCIPLINARIA
2018

Slovenské inšpirácie z Tardoša

35. interdisciplinárny výskumný tábor
Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku

Redaktori:

Tünde Tušková – Mária Žiláková

BÉKEŠSKÁ ČABA – 2018

Recenzenti:

Anna Divičanová
Jaroslav Čukan

Jazykový lektor:

Ladislav György

Preklady:

Galina Sándorová
Hajnalka Avar
János Orgoványi

Technická príprava:

Zuzana Kunovacová Gulyásová

Návrh obalu:

Tünde Tušková

Obal a typografia:

Martin Kraszlán

Za vydanie zodpovedá:

Tünde Tušková

Vydanie publikácie podporilo:

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Vydavateľ:

ISBN 978-615-5330-15-5

OBSAH

Na úvod	7
Mindörökké Tardos (A tardosiak himnusza)	10
„Tú rodnú dĕďinku ňeštem zabudnúť..“	11
<i>Mária Žiláková</i>	
Živé fenomény tradičnej kultúry Slovákov v mikroregióne Vérteš–Gereče (Vértes–Gerecse)	13
<i>Peter Chrastina – Jakub Trojan – Pavel Valášek</i>	
Historický „land use“ Tardoša	65
<i>Ladislav Lenovský</i>	
„Tú rodnú dĕďinku ňeštem zabudnúť..“ – k niektorým kontextom identity Tardošanov	89
<i>Iveta Valentová</i>	
Tardošské terénne názvy	115
<i>József Demmel</i>	
Identita v rubrikách Národnosť a materinský jazyk v tardošských školských matrikách (1929 – 1956)	145
<i>Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová</i>	
„Škola by sa len vtedy zachránila...“ (Príbeh slovenskej národnostnej školy v Tardoši)	161
<i>Tamás Pluhár – Miroslav Pap</i>	
Kultúrny potenciál Slovákov v Tardoši	187
<i>Mária Žiláková</i>	
Živé pamiatky ľudovej medicíny v 21. storočí v Bánhide	221
PRÍLOHY	
Slovník	247
Menný zoznam	249
Vecný zoznam	255
Impresie z Tábora	263

NA ÚVOD

Štúdie obsiahnuté v zborníku sú výsledkami 35. interdisciplinárneho výskumného tábora (18. – 23. jún 2017), ktorý zorganizoval Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku. Zamerali sme sa na Slovákami obývanú oblasť Vértes-Gereče (maď. Vértes-Gerecse), ktorá sa nachádza na severe Maďarska v Komárňansko-ostrihomskej župe. Počas výskumu sme navštívili obce Tardoš (maď. Tardos), Bánhid (maď. Bánhida) a Séleš / Síleš (maď. Vértesszőlős). Do bádateľskej práce sa zapojilo šestnásť výskumníkov, medzi ktorými boli odborníci a vedeckí pracovníci viacerých inštitúcií a univerzít tak zo Slovenska, ako i z Maďarska. Boli prítomní aj doktorandi a tiež dvaja stredoškólcovia zo slovenských gymnázií v Békešskej Čabe a v Budapešti.

Tábor sa realizoval pod vedením docentky *Márie Žilákovej*, niekdajšej vedúcej Katedry slovenskej filológie Univerzity Eötvösa Loránda v Budapešti. Na slávnostnom otvorení vystúpila s odbornou prednáškou s názvom *Charakter slovenských lokalít v priestore horstiev Vértes-Gereče*. Dejiny a súčasný stav Tardoša priblížil starosta obce *Béla Csabán* a o činnosti miestnej slovenskej samosprávy referovala jej predsedníčka *Erika Kissová Töröková*. V rámci slávnostného otvorenia spomínanej vedeckovýskumnej akcie odznelo taktiež niekoľko príhovorov a uvítacích slov. Obecenstvo privítala predsedníčka CSSM *Alžbeta Hollerová-Račková* a riaditeľka VÚSM *Tünde Tušková*.

Naším cieľom bolo predstaviť Tardoš, poukázať na jeho slovenský charakter, vzbudiť oň záujem aj medzi maďarskými obyvateľmi, avšak najmä oživiť slovenské povedomie Tardošanov. Snažili sme sa zmapovať ešte živé pamiatky tradičnej kultúry, ľudovej medicíny

ny, takisto zmeny a transformácie identity a materinského jazyka Tardošanov. Venovali sme pozornosť humánnej geografii, výskumu terénnych názvov, kultúrnemu potenciálu Slovákov v Tardoši, ale aj charakteristike národnostnej základnej školy v obci.

Ako editorky zborníka sme pokladali za užitočné pripraviť slovník, v ktorom sú preložené, resp. vysvetlené niektoré cudzie – v kruhu Slovákov v Maďarsku –, nepoužívané termíny. Naším zámerom bolo uľahčiť porozumenie odborného textu, pomôcť čitateľom pochopiť obsah neznámej terminológie vyskytujúcej sa v danej vednej disciplíne.

Keďže každý autor spracovával výsledky svojho výskumu samostatne, niektoré údaje o skúmanej lokalite – predovšetkým tie, ktoré sa týkajú dejín a polohy Tardoša – sa v textoch nevyhnutne opakujú. Rešpektujúc autorský subjekt a individuálny charakter príspevkov, zámerne sme nezasahovali do obsahu jednotlivých textov. Štúdie sa rôznia tak z tematického hľadiska, ako aj z hľadiska ich samotného vypracovania. Sme si vedomí toho, že náš krátky terénny pobyt nám nedovoľoval spracovať a prezentovať celú problematiku, vyčerpáť všetok ponúknutý materiál. Lutujeme však, že z objektívnych príčin svoj príspevok neodovzdal každý účastník výskumného pobytu.

Je potrebné pripomenúť, že názov obce Vértesszőlős má v slovenskom znení podľa zoznamu Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky* dve podoby: Séleš/Síleš, a preto sa v textoch objavujú oba varianty, t. j. nesnažili sme sa o používanie jednotnej (iba jednej) podoby názvu obce. Podobne je to aj s názvom Bánhidy. Staršia podoba slovenského názvu je Bánhid, novšia však pravdepodobne pod vplyvom maďarskej verzie sa aj v slovenčine používa Bánhida.

* *Slovenské vžitie názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky*. Bratislava: Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky 1997. s. 104 – 106.

Veríme, že prostredníctvom zborníka sa obyvatelia obcí a tiež odborná verejnosť oboznámia s kultúrnymi hodnotami a špecifikami etnokultúrneho vývoja Tardoša. Dúfame, že publikácia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku napomôže pri oživovaní slovenských tradícií a slovenského jazyka v komunite skúmaného prostredia.

Editorky

Mindörökké Tardos

(Minden tardosi himnusza)

*Már nyolcszáz éve emberek laktak itt
Bennük tiszteld te is az őseid
Földet túrtak, követ törtek, nehéz volt életük
Rád hagyták azt örökségül, ez volt mindenük.*

*Tardos, Tardos szíved pecsétje,
tenni kell és élni érte.
Ő hálás lesz, ha mindent megteszel
A végén jó lesz, majd magához ölel.*

*A történelem viharai között
A remény volt mi a szívekbe költözött
Majdnem mindent túlélünk és meghaltunk kicsit
De volt erőnk és megpróbáltunk újra élni itt.*

Tardos, Tardos ...

*A hitüket most te őrzöd tovább
A földeket, az erdőkben a fát
Ha Ófaluból ötszáz éve körbenéztek ők
Azt látták, mit most te is: a völgyet s hegytetőt.*

Tardos, Tardos ...

*Hajlott háttal hitték a jövőt
Álmodtak, de a munka volt előbb
Örülnének, ha látnák, mivé lett otthonuk
S ha rád gondolnak száz év múlva, lesz-e rá okuk.*

Tardos, Tardos ...

„Tú rodnú d'edinku ňestem zabudnúť...“

„Tí tardošské vrhi slnkom zlatené,
šťastá plnej láski sú posvätené.
Tí tardošské vrhi samé kamenné,
/:tam som s ňú hod'ival, mé potešení:/

Nad Gorbu sa blíska, kol potočka stráň,
pod ňú leží Tardoš malí jako dlaň.
Malí ale krásní, Boh ho opatruj,
/:tam sme žili mláďí, tam bó domov mój:/

Malí kostolíček prostred d'edini,
tam zme sa učili pekné mollidbi.
Čas sa nám už kráťí, roki odejdú,
/:tú rodnú d'edinku ňestem zabudnnúť:/“

(Pieseň darovala Tardošanom rodina Jeneiová, ktorá sa spolu s ďalšími Tardošanmi vystahovala na Slovensko v r. 1947)

Živé fenomény tradičnej kultúry Slovákov v mikroregióne Vérteš–Gereče (Vértesszőlős–Gerecse)

(Na podklade rezultatov Interdisciplinárneho tábora r. 2017)

Mária Žiláková

Ludová religiozita Slovákov v Zadunajsku

Materiál z troch skúmaných lokalít, získaný v priebehu Interdisciplinárneho výskumného tábora, z Tardoša (Tardos, Tardosbánya), Síleša (Vértesszőlős) a Bánhidy (Bánhida), doplnil doterajšie poznatky o špecifikách religiozity Slovákov s rímskokatolíckym vyznaním usadených v Zadunajsku, čím sa vytvorila možnosť podať celkovú charakteristiku v regionálnych, resp. mikroregionálnych rozmeroch.

Základné údaje o teréne; prehľad výberovej literatúry

Počas vnútornej migrácie v Uhorsku v 18. storočí, po vyhnaní Turkov, sa v Zadunajsku usadili Slováci, v prevažnej väčšine rímskokatolíckeho vyznania. Osady sa vytvárali na spustošených cirkevných a zemepánskych majetkoch a tento fakt determinoval aj ich hospodársky, spoločenský a kultúrny charakter.

Lokality, ktoré sa aj v súčasnosti evidujú ako také, kde je ešte živým fenoménom uchovávanie slovenskej kultúry, z hľadiska ľudovej religiozity sa zoskupujú do menších celkov, mikroregiónov, z administratívno-právneho hľadiska však patria k trom župám: k Peštianskej, Komárňansko-ostrihomskej a Vesprémskej župe.

Ako kompaktný sa vyčleňuje Pilišský jazykový ostrov, ktorý aj zo sledovaného zorného uhla tvorí relatívny celok. Jadro Pilišského jazykového ostrova tvoria lokality Mlynky (Pilisszentkereszt) a Santov (Pilisszántó). Najmä mariánsky kult (Panna Mária patronka Uhorska) sa uchováva v Číve (Piliscsév), táto lokalita pestuje úzke vzťahy s Kestúcom (Keszölc). Senváclav (Pilisszentlászló), Huť (Pilisszentlélek), Pilišska Čaba (Piliscsaba) majú skôr periférne postavenie. Status Šárišápu (Sárisáp) by sa mohol definovať ako poloha medzi dvoma mikroregiónmi, Pilišsom a oblasťou Zадunajského stredohoria (Vértes-Gereče).

Cez tradície ľudovej religiozity je úzko spätá s pilišským mikroregiónom Šára (Dabas-Sári) z južnej časti Kerepešského jazykového ostrova (Štolc 1949)¹, geografickou polohou medzi Dunajom a Tisou. V tejto lokalite zapísala Marta Botíková-Sigmundová prvú slovenskú ľudovú modlitbu a týmto upriamila moju pozornosť na výskum najarchaickejších vrstiev ľudovej religiozity Slovákov v Maďarsku s katolíckou konfesiou.

Okrem väčšiny lokalít pilišského mikroregiónu v Peštianskej župe² ležia Tárnok (Tárnok) a Šóškút (Sóskút), ktoré charakterizuje odlišná povaha ľudovej religiozity.

Ako ďalší mikroregión sa ukazuje v Komárňansko-ostrihomskej župe kompaktný troch už vyššie spomenutých lokalít: Tardoš, Síleš, Bánhid(a).

Vo Vesprémskej župe tvoria celok Jášč/Jášť (Jásd)³, Cáfár (Szápár) a Eška (Öskü).

¹ Pojem jazykový ostrov vytvoril Jozef Štolc, ktorý je autorom prvej monografie o slovenských nárečiach v Maďarsku.

² Výnimku tvoria Kestúc, Huť a Santov, ktoré pripadajú do Komárňansko-ostrihomskej župy.

³ Slovenská podoba názvu lokality poukazuje na pôvod kolonistov z odlišných regiónov Slovenska.

Z uvedených oblastí je najviac spracovaná tradičná kultúra Pilišského jazykového ostrova vrátane segmentu ľudovej religiozity. Anna Divičanová skúmala teritórium v intenciách súradníc jazyk – kultúra – spoločenstvo (Krekovičová, Uhrinová, Žiláková 2010, s. 43, 45, 47, 48, 49)⁴. Počas svojej aktívnej univerzitnej pedagogickej činnosti dala vypracovať študentom z Piliša pohrebné zvyky a pod jej vedením bola napísaná aj dizertačná práca o slovenskej tradičnej kultúre Čívu.⁵ Unikátny fenomén chodenia s Júdášom v Tárnoke, ktorý eviduje ako prvý Štefan Lami (1984, s. 178), vedecky popísala a interpretovala tiež Anna Divičanová (Krekovičová, Uhrinová, Žiláková 2010, s. 46, 47)⁶.

Zo Slováckmi obývaných lokalít na pôde Vesprémskej a Komárňansko-ostrihomskej župy získali sporadické údaje o niektorých fenoménoch ľudovej religiozity, napr. výskumom kalendárnych obyčají, ktoré zachytávajú diela Štefana Lamiho (1984) a Ondreja Krupu (1996, 1997, 1998).

K vytváraniu relatívne uceleného pohľadu o charaktere ľudovej religiozity slovenskej minority v Maďarsku s rímskokatolíckym vyznaním, značne prispela maďarská etnografka Zsuzsanna Erdélyi (1976, 2001)⁷, najmä zaznamenaním materiálu archaických modlitieb z rôznych regiónov. Zo strany slovenských etnológov sa patrí uviesť knižnú publikáciu Hany Urbancovej (2007), a monografické dielo autorskej dvojice Ľubica Droppová – Eva Krekovičová (2010).

⁴ Porov. zoznam osobnej bibliografie Anny Divičanovej.

⁵ Diplomové práce sú uložené v knižnici Inštitútu slovenských a baltských filológii Filozofickej fakulty Univerzity Eötvösa Loránda.

⁶ Porov. zoznam osobnej bibliografie Anny Divičanovej.

⁷ Autorka príspevku participovala na prepise celkového materiálu, ktorý etnografka zaznamenala na viacerých slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku a ktorý je uložený v súkromnom archíve Zs. E., v jej dielach sú publikované ukážky z neho.

Po teoretickej stránke zavážila aj knižka maďarského etnológa na Slovensku, Józsefa Liszku, o procese folklorizácie prvkov cirkevnej kultúry, a to aj z dôvodu, že vo výskume a spracúvaní fenoménov tradičnej kultúry našej minority je neodmysliteľné prihliadnúť na interetnické vplyvy a bilingválne, dvoj kultúrne prostredie (Liszka 2013).

Charakteristika cirkevnej kultúry jednotlivých mikroregiónov

A. Archaické prvky ľudovej religiozity

Mikroregióny, ktoré som sa vyššie snažila vymedziť, majú svoje špecifiká, ktorými sa odlišujú od iných kompaktných jednotiek, pritom niektoré fenomény spájajú širšie oblasti (aj mimo Zadunajska).

Mikroregión v Bakonských horách sa vyznačuje archaickými prvkami. Ostatné mikroregióny v Zadunajske charakterizuje určitá dvojitosť. Okrem folklorizovaných prvkov, ktorých časť jasne uchováva knižný pôvod, sa našiel aj rukopisný materiál folklorizovaného rázu a bohatý materiál tlačený, spevníky, modlitebné knižky, cirkevná literatúra iného charakteru – t. j. početné fenomény vysokej cirkevnej kultúry. Aj tieto sa radia v súčasnosti k ľudovej religiozite z dôvodu, že výmenou cirkevného a obradného jazyka sa dostali mimo kánonu.

Patrí sa však spomenúť, že v mikroregióne v Bakonských horách neboli preskúmané spevníky, modlitebné knižky mimo kánonu v slovenskom jazyku⁸, ani súvislosti Jášť ako pútnické miesto.

Archaické prvky ľudovej religiozity v zadunajskom priestore sa radia do nasledujúcich kategórií:

⁸ Pod týmto pojmom sa rozumie niektorá z variet bibličtiny, resp. slovakizovanej češtiny, prípadne štandardizovanej slovenčiny.

a) Do tejto kategórie sa radia tie, ktorých pôvod je nejasný, resp. okolnosti adaptácie, praktizovania, spoločenskej platnosti sú zastreté a najdôležitejšou črtou, ktorou sa vyznačujú, je, že nemajú paralely v iných lokalitách

Napr. takýmto prvkom je na Jášti adaptácia z Biblie, z II. knihy Mojžišovej fragment nariadenia veľkonočného baránka a motívy z desiatich egyptských úderov (Žiláková 2011, s. 195 – 197);

Z Peštianskej župy, z Tárnoku, sa z cyklu veľkonočných obyčají môže uviesť tiež chodenie s Júdášom.

b) Druhý typ tvoria archaizmy, ktoré majú paralely v iných lokalitách, resp. v iných mikroregiónoch Zadunajska (prípadne v inej geografickej oblasti)

Tiež v Jášti bol prvýkrát zaznamenaný zvyk obdarúvania kútov na Štedrý večer. (Lami 1984, s. 33). Paralely tohto zvyku som zistila v pilišskom mikroregióne na Senváclave r. 2009, v Komárňansko-ostrihomskej župe v Tardoši r. 2017; v obidvoch lokalitách v priebehu Interdisciplinárneho výskumného tábora. Korešpondencia zvyku sa môže podložiť veršami z ľudovej modlitby, ktorú v sedemdesiatych rokoch minulého storočia zapísala Zsuzsanna Erdélyi na Sédi (Sződ), v lokalite, ktorá leží v Peštianskej župe, ale tradičnou kultúrou je zviazaná so severnou časťou Kerepešského jazykového ostrova:

*Našon dome štiri kúti,
v každon kúte aňdel boží
aj tá preblahoslavená Panenka Mária...
(Žiláková 2011, s. 173).*

Uvedené elementy nadväzujú na kult *Strážnych anjelov* (sviatok majú 2. októbra). Kult sa začal formovať v 16. storočí v Španielsku a v katolíckej cirkvi sa stal všeobecne rozšíreným v 17. storočí (Bálint 1977, s. 351 – 357; Žiláková 2011, s. 184 – 186).

Ďalším príkladom je text *Zlatého Otčenáša* z Tardoša, ktorý uverejnila vo svojej monografii Rózsa Vargová (2000, s. 262 – 263) a má znaky knižného pôvodu. Medzi púťovou tlačou Macholdovskej tlačiarne v Banskej Bystrici z obdobia medzi rokmi 1838 – 1864, za činnosti Filipa II. Macholda, figuruje aj vydanie tejto modlitby s vročením 1850: *Swatý Zlatý Otčenáš, aneb Rozgjmánj Umučenj Pana Gežjsse. Mnoho gest k rozgjmánj, gak se Syn Božj před Umučenjm swým se swau milau Matku litostiwe laučil. (Můj neymi-legssj Synu Gežjšši, – Proroctví Simeona, jakožto prwní meč sedem bolestné Panny Marie)* (Bálent 1947, s. 41). Tlač sa neuchovala v Tardoši, text si nepamätali informátori ani v tejto lokalite, ani v iných zadunajských lokalitách (2017).

V inom regióne, v Novej Hute (Bükkszentkereszt) v Bukových horách, sa v ústnom podaní vo východoslovenskom dialekte uchovalo viacero variantov tejto archaickej modlitby. Informátori dokladajú šírenie textu aj v ústnom podaní (modlil sa ju žobrák zo susednej dediny), aj v písanej forme (ide o prepis z ústnej podoby).

c) Tretiu skupinu archaizmov tvoria archaické ľudové modlitby stredovekého pôvodu a legendárne piesne

Z kvalitatívneho aj kvantitatívneho hľadiska sa uchoval najhodnotnejší materiál v Pilišských lokalitách, najmä v tých, ktoré z pohľadu ľudovej religiozity tvoria jadro tohto mikroregiónu. Materiál ľudových modlitieb, ktoré sa uchovali v celej šírke slovenských lokalít s obyvateľstvom katolíckeho vyznania, bol uverejnený a analyzovaný v mojej rozsiahlej štúdii: *Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku*. V tejto štúdii bola venovaná pozornosť aj legendárnym piesňam na podklade monografie Hany Urbanovej (Žiláková 2011, s. 196 – 205).

Z uvedeného dôvodu nemám v úmysle rozoberať túto vrstvu ľudovej religiozity, obmedzím sa na jedinú charakteristickú črtu textov: podľa názoru Zsuzsanny Erdélyi sa mohli zoraďovať do cyklu.

Takúto povahu má napr. ľudová modlitba zo Síleša:

*Ve meno Occa i Sina i Ducha Svatého
Ammen.*

*Stuďenka rajská,
modz aňďelská,
aňďele idú,
pekňe si spívajú,
Panenku Máriju hledajú.*

*Našli ju tam, našli,
na zelenej lúce,
drží ona Krista Pána
korunu v ruce.*

*Ah, Marija, čo si taká smutná?
Jako bich ňebola,
ke com len jedného sináčka mala,
aj teho mi židé zali,
na kriš pribili.*

*Šeckí zvoní zazvoňili,
dušički sa zraduvali,
len jedna sa ňezraduvala,
kerá occa maťer bila.*

*Já som ňebila,
len som pomislela.
Čoz dušička pomislela,
jag bis bola učičila.*

*Ic pres peklo horúce,
pres kameňe idúce,
povec tam starému mladému,
do túto mollidbičku
trikrát prez d'ňen prečítá,*

*ten tri duše s pekla vikúpi.
Jennú occovú, druhú maŕerinú,
tretú sám svojuj.
Zelení štvrtek Krista Pána židé hnali,
Velkí pátek na muki ho dali,
vélli ho prez more,
sám Kristus išél po voďe,
židé po moste,
kázali sa ho pítať, horko li zima ti je Paňe.
Ach, zaiste, do mé muki spomínaŕi buďe
obdarím ho zdravím ŝastím,
ňebuďe mu ŝkoďiť horká zimná zimňica,
aňi morová rana.
K temu mi dopomohajťe
Boh Oťec, Boch Sin, Boh Duch Svatích.
Ammeň.⁹*

Omnoho zreteľnejšie uchováva jav zoraďovania ľudových modlitieb do cyklu rozsiahly text, ktorý bol zaznamenaný na Šáre (2011) a ktorý sa môže hodnotiť ako najúplnejšie uchovaný cyklus. Zamieňajú sa v ňom texty kanonizované a profánne, t. j. ktoré sa z pôvodnej kanonizovanej pozície dostali mimo kánonu z dôvodu, ktorý sa dnes už nedá identifikovať. Vzhľadom na fakt, že Šára je zviazaná so zadunajským priestorom iba z kultúrneho hľadiska, geograficky sa nachádza v inom regióne, text cyklu je zaradený do prílohy s ilustráciami.

⁹ Modlitbu zapísala Zsuzsanna Erdélyi v 70-tych rokoch. Informátorka: Mária Muhová rod. Hlogyiková, 1912. Porov. Mária Žiláková: Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku. Nadlak, 2009, s. 76–77.

B. Písomné pamiatky vysokej cirkevnej kultúry

Mikroregión, ku ktorému sa radia Tárnok a Šóškút, sa vyznačujú v prvom rade pamiatkami vysokej cirkevnej kultúry, ktorá sa môže prezentovať dvoma kancionálmi obsahujúcimi aj modlitby. Sú to diela:

Pobožnosť/kresťansko-katolícka/v/Modlitbách a piesňach./Složená a vydaná /skrze /ctihodného P. Ondreja Bresztyánszky/nekďajšieho kňaza Bielohradského biskupa /farára Šóškútskeho./S odobrením najdôst. Vicariatu Gen. Baňsko-Bystrického./V Budapešti./Vydána v tlači Koloman Rózsa a manželka 1893.

Ozvena/Hlasu Nebeského,/aneb/Modláca a spívacá kniha/obzvláštna pre katolíkov obci Tárnok (Fejérska stolica)/složená a spísaná skrze /Jozefa Hromada,/težže slávnej obci organisty a hlavného učiteľa./V slovenském a uhorském jazyku./Z väčšej stránky výťah z modlitebnej/knihy volakedajšieho šóškútskeho/Bresztyenského. V Budapešti, 1899.¹⁰

Obidva spevníky mali aj skromnejšiu maďarskú časť. Pre ich popularitu je charakteristické, že boli v prevádzke do 1970-tych rokov. Bresztyánszky bol prívržencom Bernoláka, okrem neho v Tárnoku pôsobili ďalší učenci, ktorí šíрили svojou – hlavne prekladateľskou – tvorbou bernolákovčinu, podľa mojej mienky skôr jej varietu. Patril k nim napr. Ignác Oravecz, tárnocký farár v rokoch 1792 – 1841 (podľa iného prameňa do r. 1843), ktorý bol aj prvým korektorom slovenského jazyka budínskej Univerzitetnej tlačiarne. Rozvinul významnejšiu prekladateľskú činnosť z nemčiny a češtiny. Z češtiny preložil *Hrubú ščepnú záhradu*, z českej predlohy vytvoril *Abecedár* a viacero *Katechizmov* pre školské potreby. Z neskorších vydání *Stěpnej záhrady* sa viacej exemplárov uchovalo v mikroregióne Vérteš-Gereče, tiež aj *Katechizmov* pre škol-

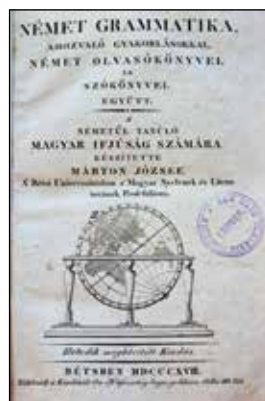
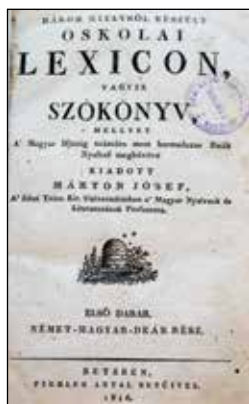
¹⁰ Priezvisko Bresztyánszky sa uvádza v rozličných publikáciách viacerými spôsobmi, okrem uvedených aj vo variantoch Breštanský a Breštenský.

ské potreby, ktoré neboli ešte analyzované z pohľadu, aké miesto majú v životnom diele Oravcza, resp. do akej miery uchovávajúajú jeho koncepciu, jazykové stvárnenie. (Király 1951, s. 265 – 268).

Pri Oravczovi ako administrátor pôsobil Ján Bortniczki (1802), ktorý je autorom maďarských a českých (slovenských) hesiel Wagnerovej *Frazeológie* – ktorá vznikla ako školská pomôcka v zmysle naľňania programu elemenrátneho školského vzdelávania v duchu Ratio Educationis (1777) Márie Terézie. (Žiláková 1999, (15) s. 157 – 167; Hayeková 1979, s. 100 – 102).

Tardoš, Síleš a Bánhida – ako to bolo uvedené – tvoria ďalší mikroregión zadunajského priestora, o ktorom som sa obsírnejšie ešte nezmienila.

Po časovo limitovanej prehliadke farskej knižnice Tardoša sa ukazuje, že v období osvietenstva tu pravdepodone slúžili vzdelaní katolícki farári. Po hlbšom výskume sa môže zistiť charakter ich duchovného prínosu a korešpondenčné body s cirkevnou kultúrou vyššie spomenutých dvoch lokalít, ba s celoslovenskou, resp. uhorskou kultúrou doby.

Perspektívne by sa mohlo uvažovať aj o preskúmaní otázok, akým spôsobom, do akej miery vplývali vzdelanci doby na miestnu duchovnú kultúru.

Písomné pamiatky zo Síleša potvrdzujú podobný ráz lokálnej vysokej cirkevnej kultúry, aký charakterizuje ďalšie dve lokality mikroregiónu. Uchovala sa publikácia editora, učiteľa a kantora Pavla Schultza: *Nábožný spevník pre katolícku obec Szöllös ktorej obci horliví kresťania ho vydávajú obsahujúci pesničky na všetky výročité sviatky a slávnosti; Dľa zviku usporiadal Pavel Schultz organista a učiteľ. V B. Štiavnicí, Tlačou Joergesa vdovy a syna 1897.* Zaujímavá je tým, že jazykom spevníka je štúrovčina.

Príklady:

Piesne k pobožnosti sv. Ruženca

I. Pri modlení sa sv. Ruženca

(Pred Ružencom.)

Ruženská Panno Maria! – Náš sbor ti
veniec uvíja, – ty si Ruženca Kráľovna,
– kto sa ti v sláve vyrovná?
Tys' preľúbezný ruže kvet, – a preto
spev náš má ti znieť: – Ruženská Panno
Maria, – náš sbor ti veniec uvíja!
Radosť, boľasti, slávu tvú – skladáme
v pieseň ruženskú, bys Matko Božia spa-
nilá, – nás blaženosťou obvila!¹¹

¹¹ Pavel Schultz: *Nábožný spevník pre katolícku obec Szöllös ktorej obci horliví kresťania ho vydávajú obsahujúci pesničky na všetky výročité sviatky a slávnosti; Dľa zviku usporiadal Pavel Schultz organista a učiteľ. V B. Štiavnicí, Tlačou Joergesa vdovy a syna 1897.* s. 88. Ďalšie citáty z diela porov. Ilustrácie.

Vydanie *Štepnej záhrady* z roku 1896¹² sa vyznačuje viacerými zaujímavosťami. Napríklad v kalendárnej časti, ktorá je zostavená z dôvodu uviesť poriadok sviatkov, sa názvy mesiacov podávajú aj v českej podobe a v zmiešanine slovensko-maďarskej (so znakmi historizujúceho pravopisu):

Január – Leden; Februar – Unor; Martius – Brezen; Április – Duben; Maj – Kveten; Junius – Červeň; Julius – Červenec; Augustus – Srpen; September – Žiari; Oktober – Rujen; November – Lis-topád; December – Prosinec.

Ďalší citát zo spevníka (s. 403 – 405) obsahuje segmentáciu nábožných piesní podľa liturgie svätej omše. Podobnú segmentáciu uchováva text (prepísaný ručne) nábožných piesní zo slovenskej vianočnej omše v Bánhide. Bánhide (Žiláková 2017, (24) s. 135 – 142).

Kým jazykom bánhidského rukopisu je varieta západoslovenčiny, spevy citovaného vydania *Štepnej záhrady* sú podané v štúrovčine s nepatrným počtom bohemizmov.

Príklad:

Druhá píseň pri Omšši Swatej.

1. *Pri počiatku takto sa začína:*

Podťe dušše s radostou, swatú omššu sláwiť,
S náležitou wrúcnosťou, Pána Boha chwáliť,
Obet srdca z čistého, Pánu obetujeme,
Za hriech pred twárou jeho, kajúci lutujme.
Pane, smiluj sa!

¹² W Budapešti. Tlačou Kolomana Rózsa a jeho manželky (predtým A. Bučánsky) – titulná strana chýba.

2. *Na Gloria.*

Sláva buď na wysosti, Bohu pokoj blahý,
Ľuďom, ktorí len čnosti chcejú hľadať drahý,
Otcu večnému sláva i Synu milému,
Podobná nech sa vzdáva česť Duchu swatému.
Pane, smiluj sa!

3. *Na Ewandelium.*

Ewandelia slowo, z úst Božích pochádza,
W ňom zjawenie Pánowo, základ swoj nachádza,
W ňom nás sám wyučuje, Ježíš, Boh najvyšší,
Šťastliwý, kto splňuje slowa tie a slyší.
Pane, smiluj sa!

4. *Na Kredo.*

Weríme jediného Boha, dľa bytnosti,
Dľa osôb rozdielneho, bez wššej pochybnosti,
Boh, Otec, Syn, Duch Swatý, wo wššom sú podobní,
To vyznáwa, tak každý kresťan bohabojný.
Pane, smiluj sa!

5. *Na obetowanie.*

Bože! ktoré kňaz Tebe, tuná na oltári,
Kladie za nás, ráč w nebi, príjať tieto dary,
Udeľ nám swej milosti, by táto obeta,
Prispela nám k blahosti, večného žiwota.
Pane, smiluj sa!

6. *Na Sanktus.*

Swatý, swatý spiewajme, Sabaoth Pánowi,
Česť a chwálu vzdawajme, wššech kráľow, kráľowí, (sic!)
Plné sú welebnosti, Twojej zem a nebe,
Preto wššetko z radosti, nech česť vzdáva Tebe,
Pane, smiluj sa!

7. *Pri pozdwihowání.*

Budíž pozdrawené, o predrahé Telo,
Ktoré si na kríži, pre nás hriešnych pnelo,
O jak si prekrásna, Oltárňa Swiatosť,
Našša nebeská radosť.
Pane, smiluj sa!

8. *Po pozdwihowání.*

Weselte sa kresťania, Boha ste wideli,
Pod spôsobom chleba, Krista welebili,
Tak spasitel uridil, každý má weriť,
Že pod spôsobom chleba, chce Boh prebývať.
Pane, smiluj sa!

9. *Pri Pater noster.*

O Bože Otče, wyhlädni na tých milownikow,
Wyhlädni tiež na nehodných, twojich slúžebnikow,
Aby sme Teba chwálit môhli w twojej swiatosti,
Po smrti wššak w nebesiach, wečne na wýsosti.
Pane, smiluj sa!

10. *Na Agnus Dei.*

O Beránku Boží, ktorý snímaš hriechy ľudské,
Daj nám pokoj na zemi, a dary twé Božské,
Aby sme hodní boly twé telo užívať,
Bez hriechu a pošškworny čistým srdcom wzyvať.
Pane, smiluj sa!

11. *Na prijímanie.*

Pane, ja nie som hoden, abys wššel k dušši mej,
Lebo čo som já biedny proti hodnosti twjej,
Len jedno slowo rekni, a zdrawá jest dušša má,
A od wššech neprávosti, bude očistená.
Pane, smiluj sa!

12. *Pri konci Omšše Swatej.*

Už sme milí kresťania omššu swatú slyššali,
Už Bohu chwálu máme vzdávať dobrej woli,
Näch wzácna je pred Bohom našša malá služba,
A pred obličaj Krista wyslatá modlitba.
Pane, smiluj sa!

13. *Pred požehnaním.*

Ctíme teba, o Anjelský chlebe,
Oprawdiwý člowek a welký Boh z nebe,
Swatý, swatý, swatý, najswatejšší,
Ježiš w hodnej milosti,
Wo welebnej Swiatosti.

Pamiatky vysokej cirkevnej kultúry v slovenskom jazyku tretej lokality mikroregiónu – Bánhidy – reprezentuje zoznam knižných publikácií, ktorý som zostavila r. 2012. Miestna slovenská menšinová samospráva ma poverila úlohou zistiť, ktoré segmenty lokálnej tradičnej kultúry neboli ešte spracované do hĺbky. Pri tejto príležitosti bola čiastočne zmapovaná súkromná knižnica Anny Forišekovej a boli vzaté do evidencie modlitebné knižky, ktoré Bánhidania priniesli do miestnosti samosprávy. Zoznam publikácií je pre rozsah pripojený k ilustračnej časti príspevku. Citovaná náboženská literatúra charakterizuje záujem veriacich o duchovné záležitosti, dokumentuje pritom živú konfesiálnu aktivitu. Bánhida, predmestie priemysleného mesta Tatabánya, priťahovalo ľudí, ktorých motivovala túžba po stabilných životných podmienkach, aj zo vzdialených krajov, ako na to odkazujú záznamy v modlitebných knižkách a spevníkoch.

Predpokladám, že v domácnostiach všetkých troch lokalít sú uchované ďalšie písomné doklady vysokej cirkevnej kultúry, ktorých majitelia nenadobudli ešte dost' odvahy, aby dali do rúk výskumníkov svoje cenné rodinné relikvie; možno z obavy, že by sa mohli stratiť.

C. Folklorizované texty vysokej cirkevnej kultúry, poloľudové útvary

Táto časť príspevku spracúva iba materiály z mikroregiónu Vérteš-Gereče.

V Bánhide sa uchovalo značné kvantum unikátnych materiálov, ktoré reprezentujú poloľudový žáner: letáky púťových piesní. Rozsiahly materiál poskytla k spracovaniu ako prvá Anna Forišeková. Vznikla z neho knižná publikácia *Poslyšte mile, co chci spívatí... (Produkty jarmočnej tlače – zbierka púťových piesní ako rodinná relikvia / Szeretettel hallgassátok, amit majd éneklek. (A cérnakönyv mint családi relikvia)* (Zsilák / Žiláková 2016). Krátko po ukončení Interdisciplinárneho výskumného tábora r. 2017 sa našiel podobný materiál v domácnosti Ruženy Izingovej-Pruzsínovej, ktorý sa spracúva priebežne. Tlače spracované v publikácii *Poslyšte mile* sú datované od roku 1838 po posledné roky tisícosemstoosemdesiate, novší materiál bol uchovávaný od šesťdesiatych rokov 19. storočia zhruba do konca prvej dekády 20. storočia.

Folklorizačný proces dokumentujú rukopisné zošity Jána Lutringa (Žiláková 2013, prvé a druhé opravené doplnené vydanie) a príslušníkov rodiny Izingovcov. Zbierka letákov a rukopisné zošity z písomnej pozostalosti rodiny Izingovcov zároveň dokumentujú aj fázy výmeny cirkevného a obradného jazyka, od slovenčiny cez prechodnú dvojjazyčnú fázu k prijatiu a ustáleniu maďarského jazyka.

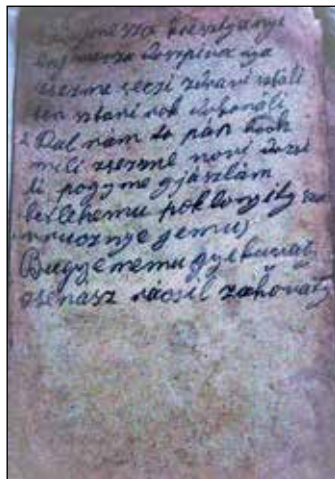
Činnosť ružencových spolkov ukazuje, ako sa touto formou snažili Bánhidania uchovať svoj sakrálny život v materinskom jazyku na spoločenskej rovine (síce užšej, obmedzenej a uzavretej) a v podobe individuálnej pobožnosti.

V dvoch ďalších lokalitách mikroregiónu som zatiaľ mala k dispozícii skromnejší materiál. Ak sa skúma mikroregión ako kompaktný, s veľkou pravdepodobnosťou sa môže z podkladového materiálu vydedukovať, že sa v Síleši a Tardoši odohral podobný proces.

Príklad zo Síleša.¹³

1. Radujmesza Kresztyanye
dajmesza doszprivanya
Zsezme seczi zdraví stáli
ten starý rok dokonáli.

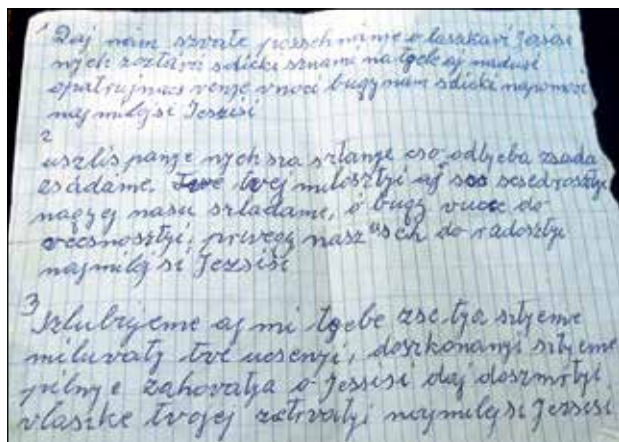
2. Dal nám to pán boch
mili zsezme noví dozsi
li pogyme g jaszlám
betleheme poklonyity sza
vrucznye jemu
Buggyeme mu gyekovaty
zsenász rácsil zachovaty.

¹³ Rukopisný záznam z vydania *Štepanej záhrady* z roku 1896.

Tardošania majú posvätné miesto (*svaté mesto*) na počesť Panny Márie v chotári lokality, v horách.

V priebehu tábora sa podujali miestni dejatelia predstaviť účastníkom zrekonštruovanú procesiu. 80-ročná Anna Hornyáková-Nagyová priniesla rukou odpísanú mariánsku pieseň, ktorú už Tardošania dávno nespievajú. Pri tejto príležitosti si spomenuli aj na melódiu.

Záver

Slovenské lokality mikroregiónu Vérteš-Gereče aj v súčasnosti uchovávajú charakter modelu s dvojvrstvovou kultúrou podľa klasifikácie Anny Divičanovej (1999, s. 98). Prvky vysokej cirkevnej kultúry reprezentujú písomné dokumenty – náboženská literatúra, relikty, ktoré nie sú v prevádzke. Jednotlivé elementy vysokej cirkevnej kultúry sa presunuli do oblasti ľudovej religiozity následkom výmeny jazyka, ku ktorému došlo v rímskokatolíckej cirkvi – nielen v lokálnych rozmeroch. Až do konca I. svetovej vojny zohrával dôležitú rolu v sakrálnom živote slovenskej monirity polohudový útvar, letáky s modlitbami a púťovými piesňami, do

istej miery rešpektované oficiálnymi cirkevnými úradmi. O prežívanie duchovných potrieb veriacich v materinskom jazyku sa zaslúžili hlavne tzv. *predspevári*, ktorých rukopisné písomné pozostalosti predstavujú značnú hodnotu z kultúrohistorického a rovnako z jazykového hľadiska. Nábožné texty si prepisovali najmä členovia ružencových spolkov, resp. členovia cirkevného zboru, ktorí sa zúčastňovali púti; avšak motivácia mohla byť rôzna.

Možno konštatovať, že občania troch preskúmaných obcí sú hrdí na svoje sakrálne kultúrne dedičstvo a prejavujú tiež snahu o revitalizáciu. Spevácky zbor Vérteš-Gereče, ktorý tvoria členovia zo všetkých troch lokalít, nacvičuje aj náboženské piesne späté s mariánskym kultom. Tardošania obnovili Kalváriu; možno, že sa perspektívne vrátia aj k slovenským textom vo veľkonočný týždeň. Texty k tejto príležitosti, ktoré sú rukou odpísané, sa uchovali. Čaká ich aj Panna Mária na *svaté mesto* v horách.

ILUSTRÁCIE – PRÍLOHY

A. *K archaickým vrstvám cirkevnej kultúry*

Najúplnejší cyklus ľudových modlitieb uchovaný na Šáre

Ve meno Boha Occa i Sina i Ducha Svätého. Amen
Veríme Pána Boha Occa šemohúceho,
stvoriteľa ňebeského,
Jezu Krista sináčka jeho jediného, Pána nášého,
kerí stvórev ňebo i zem,
kerí sa počav z Ducha Svateho,
narodiv sa z Panni Márji cistej d'evki.
Trpav muki pod Pontským Pilátom,
ukrižovaní, ubičovaní
stav z mŕtvich,

stúpev do ňebesá,
sedí na pravici u Boha Occa šehmohúceho,
ottál priňde,
súdiť bude živich aj mrtvich.

Aj nás hriešnich,
verme Boha, verme Ducha Svateho
Amen.

Ďesatero božích prikázaŇí

Prví: Já som pán ňesmeš mať krome žánneho podobenstva.

Druhé: Ňvezmeš ména Pána Boha.

Tretie: Človeče hriešne biz deŇ sváteční svatev a ctev.

Štvrté: Cti otca sví, ktorí zev pánboško.

Páte: Ňzabiješ.

Šesté: ŇzasmilŇíš.

Sédmé: ŇepokraŇŇi.

Ósmé: Ňpremlúv sa proti bližnému svému.

Ďeváté: Ňspožadáš

Ďesáté: aŇi vola, aŇi osla, aŇi Ňičeho čoho jest.

Amen.

AŇďele božé strášce mŇa,
ochránce mój,
mŇa ždicki rícte, napravujte,
šeskému dobrému mŇa vnucujte,
ťelo své ďabla premáhám,
na tovar(i)ské vnuknutí pozadávam (pozor dávám?)
raďi skutkujem.

Verím doteraz čo svatá cirkev porúčila
tú svatú véru,
viznávám sa Pánu Bohu šehmohúcemu,
za moje zdravá za šťastá,
za hojnó boskó požehnáŇá,
za dar ducha svateho,

za rozum dobrí
aj za šťastnú smrť.
Leží Pánboško hrobe,
volá hriešnikov k sebe,
ukazuje si on svoje rani,
keré mu židá dali:
na kríž ho pribili,
krú s ňeho kapkala,
židofka hu zbírala,
do záhradečki sadila,
virástov z nej hrebíček.
Ňebóv to hrebíček, leš to bów
sám sináčik boží.
Doleťeli aňdelíčková,
ta ho zali do ňebesá.
Ňebesá sa otvorili,
samie zvoni zazvoňili,
dušički sa zraduvali,
len tá jenna ňie,
čo occa maťer bila.
Oferujem obetujem milému Occu,
Preblahoslavenej Panenke Márije,
pátim ranám Krista Pána,
svatému Vendelíkovi,
svatému Fróliánkovi,
svatému Aňdelíčkovi,
svatěj Aňňe,
za moje zdravá,
za šťastá,
za hojnó boskó požehnaňá,
za dar Ducha Svatého,
za rozum dobrí,

aj za šťastnú smrť.
Išóv Pán Ježiš do záhradečky,
nakloňev si on svoju hlavičku,
na zelenú trávičku,
na studenú rosičku.
Išóv k ňemu svatí Peter aj Pavel.
Ach, mój milí Ježiši,
čo ti tu d'eláš?
Počítam ja svoje rani,
které mne žiďá dali.
Prvú do nohi,
druhú do ruki,
tretú do boku,
štvrtú do srca,
pátú trňovú korunu korunovali.
Tedi Svatí Peter
na horní svet išóv,
ohlás toto ľudom,
jag mladím, tak starím,
jak chudobním, tak bohatím,
do sa túto mollidbičku pomollí,
ten tri duše visloboďí,
occovú, prvú occovú,
druhú maferinu,
tretú sám svoju.
Ten buďe mať do ňebeského kráľóstva
cestu otvórenú.
Svatá Mária Majdaléna
hriešnica veliká bola,
Ježiša drahima masťáma masťila,
vlasmi rani utírala,
na pósti mislela,

tag za svoje hréchi pokáňá čiňila.
Aňdel sa jej zjavev a jėj oznámev,
že sa jėj hréchi pred Kristom Pánom prijedeni boli.
Amen.

O duše Kristova posvadz ma,
telo Kristovo spasiž ma,
kref Kristova napoj ma,
voda z boku Kristovéhoho umi ma,
ňedaj mňe škodiťi,
abi ja mohla Pánu Bohu slúžiťi a velebiťi.
O, rádž mňe to daťi
ó ňebeckí Oče,
kerí žiješ a kraluješ
jenno telo Boha Svatého.
Ammen.

O Bože Otče buče milostiví mojėj hréšnej duši.

3x

Najslaččo méno Ježiš,
Márija meňe ďakujem za ten dar,
že ste ma ráčili osvėtiť
na moje dar duchom svatím
aj rozumom dobrím.
Pochválen Pán Ježiš Kristus.

Komentár:

Informátorka: Paszterik Józsefné Bálint Mária, nar. r. 1923, Šára

Od koho sa naučila, kedy?

1933-34 ma mama naučili.

Údaje o matke: Bálintné, Lúcia 1892.

Kedy a kde sa túto modlitbu modlili?

Ráno na pať hodín. Už keď zvoňili na paď hodín už tedi stávaj! Stávaj! Ideme sa molliť.

Kostole sa len Rúžeňec mollili. Kalina Ján – nedržal slovenské omše: Ňikda. Aňi len slovenskí sa ňezhovárav.

Cyklus modlitieb zaznamenala Mária Źiláková r. 2011.

B. K písomným pamiatkam vysokej cirkevnej kultúry

Síleš

Ukážky textov z publikácie: *Nábožný spevník pre katolícku obec Szöllös ktorej obci horliví kresťania ho vydávajú obsahujúci pesničky na všetky výročité sviatky a slávnosti; Dľa zviku usporiadal Pavel Schultz organista a učitel. V B. Štiavnici, Tlačou Joergesa vdovy a syna 1897.*

Piesne k pobožnosti sv. Ruženca.¹⁴

Ruženec radostný.

Ty Matka Pána odveká, – tys Boha
spolu človeka – si svetu k spáse zrodila:
– nuž zavzni pieseň rozmilá.

1. Do Nazaretu archanjel – s pozdravom z neba priletel, – hlboko sklonil hlavu svú, – ctí v tebe svoju kráľovnu.

2. Konajúc lásky obeť – specháš navštíviť Alžbetu, – tá Matku Pána v tebe ctí,
– nemlúvňa jej ťa velebí.

¹⁴ Pokračovanie: s. 88–90. Zdôvodnenie výberu: texty Ruženca sa prepisujú ručne v ďalších dvoch lokalitách mikroregiónu, budú z nich citované ukážky nižšie. Reprezentujú fenomén folklorizácie elementov vysokej cirkevnej kultúry.

3. Toho, čo stvoril nebo, zem – ob-
jíma nízky Betlehem, – v chudobe si ho
zrodila, – v chudobe jemu slúžila.

4. O Panno panien presvätá, – jak
veľká je tvá obeta! – Očisteniu sa pod-
dávaš, – nám Syna Svojho oddávaš.

5. Na púte Synas' ztratila, – a s pla-
čom za Ním kvílila, – o Panno, s tebou
pôjdeme, – v chráme Ho zas nalezneme.

Ruženec boľastný.

Tys Matka Panna odveká, – ty Boha
spolu človeka – videlas umreť žalostná: –
nuž zavzni pieseň boľastná.

1. Hlboko k zemi zronený, – krvavým
potom skropený – modlí sa Syn Tvoj: „Ka-
lich múk – prijímam, Otče z tvojich rúk.“

2. Pri stĺpe, zo šiat strhaný – Syn Tvoj
do kostí šľahaný: – aj my své telo križujeme,
– žiadosti hriešne skrocujeme.

3. Nebe a zeme Kráľ a Pán – potupne
je korunovan, – by srdcia naše pokoril –
a pýchu našu vyhojil.

4. Pod ťarchou križa znížený – Syn
Boží kráča zranený, – aj my si kríž svoj
snášajme – v pokáni za Ním kráčajme.

5. Pod krížom stálas' mučená, krvou
Synáčka skropená, – sedmorým mečom
srdce tvé – pre hriechy naše zranené.

Ruženec slávnostný.

Tys Matka Pána odveká, – tys' Boha
spolu človeka – videla v sláve radostná:
– nuž zavzni pieseň slávnostná.

1. Víťazne Syn tvoj z hrobu vstal. –
a moci smrti odolal, – aj my povstaňme
k životu, – nechajme bludu temnotu.

2. Keď smrťou nás bol vykúpil, – do
neba slávne vystúpil, – v nebi kraľuje u
Otca – a je náš večný Primlucva.

3. S neba od Otca svojeho – poslal
nám Ducha svätého, – pravdu, svetlo,
Učiteľa, – v utrpení Tešiteľa.

4. Ten, ktorémuš' Ty na zemi – slúžila
Matko v trápení, – slávne do neba teba
vzal, – za Kráľovnu korunoval.

5. Ty si nad ľuďmi Kráľovna, – nad
anjelmi Cisárovna, – tvojmu panstvu
koríme, – o pomoc tvoju prosíme.

Zátvorok.

Ten veniec vime každý deň, – až telo
zájme smrti sen, – bys Matko Božia spa-
nilá – nás blaženosťou obvila.

*Ukážky zo Štepanej zahrady*¹⁵

Píseň na Narodenie Krista Pána.

I.

1.

Panna čistá dnes Ježišša Krista
Nám porodila;
Do jasiel ho na slamu núdzného
Pekne wložila.
Buwaj, moje Dieťaťatko! Buwaj Pacholiatko!
Tak mu spiewala! w ňom sa kochala.

2.

Preto jemu, dnes narodenému i my spiewajme;
Deň slawného,
Narodenia jeho, wrúcne wítajme,
Tiež Otcu nebeskému, k nám tak láskawému,
Za dar ďakujme, a sa radujme.

3.

On z milosti, z nebeskej wýsosti
Dal swojho Syna;
By z hrieššného, bola sweta wššého
Zotrená wina,
Preto od narodenia, žiadneho poteššenia,
Nemal náš milý Kristus jediný.

¹⁵ Strany 414–417; 441–443.

4.

Čo prorokmí, pred mnohými rokmi,

Je predzwestné,

Čo k nemálo radosti sa stalo,

Je vyplnené.

Preto sa dnes radujme, chwálu, čest prospewujme

Dnes, Ježíššowi, spasitelowi.

5.

Buď wítané, dáwno už čakané

Dieťa spanilé!

Tys nám skwostné, prinieslo radostné,

Weselé chvíle;

Skrze twoje narodenie, príde nám wššem spasenie,

Buď spasitelom, nám, twým ctiteľom.

II.

1.

Narodil sa Kristus Pán, weselme sa!

Z rúže Kwietok wzkwitol nám, radujme sa!

Z žiwota čistého,

Z rodu kráľowského,

Kristus Pán narodil sa!

2.

Ten, čo prorokowaný, weselme sa!

Je na swet nám poslaný, radujme sa!

Z žiwota a t. ď.

3.

Člowek je učinény, weselme sa!

By člowek bol spasený, radujme sa!

Z žiwota a t. ď.

4.

Goliáš je zlúpený, weselme sa!
Člowek bude spasený, radujme sa!
Z žiwota a t. ď.

5.

Božia milosť nebeská, buď wždy s nami;
Daj, nech žáwist' (sic!) ďiabolská nás nemámi!
Otče pre milého, Syna nám daného,
O smiluj sa nad nami!

6.

Daj ššťastliwé skončenie, Jezu Kriste!
Ty s' dušše potešenie, nám zaiste,
Daj nám spomoženia, zbaw nás zatracenia,
Pre twoje narodenie.

Pieseň na Nowý Rok.

Dieťaťko sa narodilo,
A wššetok swet poteššilo,
    Radujme se, weselme se
    W tomto nowom roke.
Spôsob ľudský na se wzalo,
K wůli Otca najwvyššieho
    Radujme sa a t. ď.
Skrze posolstwo Gabriela
Panna w žiwote počala,
    Radujme sa a t. ď.
Jak z ručičky roztomilej
Pošsol wššak Kristus z Marie,
    Radujme sa a t. ď.
Hľa leží na sene w jaslách,

A kraľuje w wečných swetlách,
Radujme sa a t. d'.
Hneď wolek i osel poznali
Že to dieťa je sweta kráľ,
Radujme sa a t. d'.
Prišli kráľi od východu,
Nesli kadidlo i myrhu,
Radujme sa a t. d'.
Wošli wospolok do domu,
Klaňali sa tomu rodu,
Radujme sa a t. d'.
W tejto radostnej sláwnosti,
Chwálme Boha na wysosti,
Radujme sa a t. d'.
Welebme swatú Trojicu,
Ďakujme jej wo wššu dobu,
Radujme se, weselmese, (sic!)
W tomto Nowom roke.

Píseň na tri Kráľe.

W meste Betlehem rečenom,
Narodil sa Pán Kristus w ňom, Alleluja,
To zwestuje sa luďom wššom.

Panna Syna porodila,
Do jaslíčiek položila, Alleluja,
Čistou Pannou tiež zostála.

Prorokowali proroci,
Čo stalo sa o pol noci, Alleluja,
Narodil sa Boh w swej moci

Anděl Gabriel zvestoval,
A Jozef jeho pestoval, Alleluja,
A Simeon obetoval.

Jasná hwizda (sic!) w swej jasnosti
Oznámila to z wýsosti, Alleluja,
Radujme sa tomu rodu.

Tri kráľowia sa doznali,
Bez mešškania sa tam brali, Alleluja,
A dary so sebou wzali.

Iššli tu hned' do židowstwa,
Do toho Betlehem mesta, Alleluja,
Našli i tam Pána Krista.

A keď jemu dary dali,
Inššou cestou sa preč brali, Alleluja,
S Mariou sa rozlúčili.

Herodes, ten ukrutný kráľ,
Sluhow do Betlehema poslal, Alleluja,
Dietky zmordowať kázal.
Chcel naleznúť toho Pána,
Kto wššeho sweta ochrana, Alleluja,
Nebolo (sic!) mu moc daná.

O sw. Štefanowi, kráľowi uhorskom.
(20. augusta.)

1. Štefane, kráľ náš uhorský!
W prawde mužu apošštolský!
Modlu zrubal s' w rum pohanskú,
Zdwihal s' križ nad zem Pannonskú.
Ty s' ústawy, chrámy, šškolstwo,
I nejedno tiež biskupstwo

Založil.

O ne starost mával;
Mnoho s' na ne dával.

2. Sám čnosťami ozdobený,
Od márnosti oddialený,
Pánu svojmu werne s' slúžil
A s hrivňami pilne s' tržil.
Prázny čas od prác kráľovských,
Od starosti tiež krajinských,
Obracal s'
Ku modlitieb konaniu,
K rozjímaniu a pokaniu.

3. Prawý otec bol s' chudobných,
Wdow, sirôt a nespôsobných;
Mnohé bydlá si im stawäl,
A almužny hojne dáwal.
Mal si w Boha pewnú wieru,
W Matke Božej tiež dôweru,
I seba
I uhorské kráľowstwo
Pod jej oddal s' ochranstwo.

4. Wčul už w nebi powýššený,
A na weky osláwený,
Primlúwaj sa, nás zastáwaj,
Boha prosiť nepresáwaj,
By sme zbožní býwali
Núdným bližným pomáhali
A nekdy
Po skončenej časnosti
K wečnej priššli radosti.

Za úrodu zemskú.

1. O najvyšší Otče z neba,
Welký w svojej mocnosti!
Ty sám vššetko obživuješ,
Wššem pokrm udeluješ,
Prosby naše slyš skrušené,
Tebe wrúčne prednesené.
O najvyšší Otče neba,
Welký w svojej mocnosti!

2. O najvyšší Otče a t. d.
Na rôl našich obrábänie,
Dávaj swiaté požehnanie;
Časom tichý dážd' prššať daj
Žízniwu zem ním napájaj
O najvyšší Otče a t. d.

3. O najvyšší Otče a t. d.
Našším zbožím daj zveľatok,
Zahradám, a winohradom,
I vššem naspór plodu sedom.
O najvyšší Otče a t. d.

4. O najvyšší Otče a t. d.
Pred wýmokom, suchom, mrazom,
Pred krúpami, búrkou, hmyzom,
A vššetkým čo robí škodu,
Naššu polnú chráň úrodu,
O najvyšší Otče a t. d.

Za wyjasnenie.

1. Otče náš nebeský! k tebe woláme,
W uzkosti a biede, pomoc žiadame.
Smiluj sa nad nami, Pane Bože náš,
Jasným a ľúbežným, slnkom poteš nás.

2. Eliáš teď prosil, by neprššalo,
Pol šštvrta roka, wždy jedno býwalo.
Smiluj sa a t. d.

3. Ty si wodám, wetrom, nekdy prikázal,
Že hned jasno bolo, swú moc ukázal,
Smiluj sa a t. d.

4. Zastaw dážd'a hojnosť, přššku zbytočnu,
Daj jasnosť powetria, nám úžitocnú,
Smiluj sa a t. d.

Za dážd'.

1. Bože dobrotivý, Otče milostiwý!
My prosíme Teba: daj nám rosu z neba,
Pane Bože náš!

2. My w Teba weríme, Ježišši prosíme:
Ráč dať zemi plodnosť, a úrody hojnosť,
Pane Bože náš!

3. K tebe prosba našša, wstúp, jak Eliášša
Proroka keď s' slyššal, hned z neba dážd' přššal.
Pane Bože náš!

4. Dážd' nebesia dajte, rosou poliewajte
Stromy a zeliny, wšeliké biliny,
Pane Bože náš!

5. My k Tebe woláme, za pomoc žiadame;
O ráč nás wyslyššať, a nám dážd' tichý dať,
Pane Bože náš!

Zoznam kníh evidovaných v Bánhide

(1.–14. súkromná knižnica Anny Forišekovej, 15.–24. rôzni majitelia)

1. Imádságos és énekeskönyv/A legszükségesebb ájtatosságokkal ellátva/A római katolikus kereszteni hívek használatára./ Szerkesztette: Masztich József/rákoskeresztúri kántor-tanító/Budapest/Kiadja a Szent István Társulat/1906.

Modliaca knižka a spevník/s najpotrebnejšími pobožnosťami opatrená/k potrebe/rímsko-katolíckych kresťanov./Usporiadal: József Masztich/učiteľ a organista na Rákoskeresztúre/

V Budapešti/Nákladom Svätoštefanskej spoločnosti/1906.

Komentár: strán: ľavá strana obsahuje maďarský text, pravá slovenský. Záznam: Kaluz Verona 1892. sz. Majus 24 dosztavu manzsel-skiho sztala 1910. máju 23. Bánhida 1921.

Informácia majiteľa: Pôvodná majiteľka, Katarína Jungerová-Hlogyiková, ktorá modlitebnú knižku dostala do daru na pamiatku od céry Verony Kaluzovej r. 1986, venovala ju r. 1996 Anne Forišekovej.

2. Ratuj twoju duššu!/ alebo/kajúci kresťan/pred zrkadlom Swojho Srdca./ Modlitebná a vzdelávacia kniha/wo dwoch čiastkách./Sprawodliwy wódca dušši do něba./S primerenýma 12 obrazmi ľudského srdca./Složil/P.J. Fassingbauer,/kňaz cirkewní./S potvrdením vyššieho pastýrstwa./W Peššt-Budine a wo Wimperku./Tlač a sklad T. Steinbera.

3. Knižka Živého Sv. Ruženca/k úcte/blahosl. Panny Marie./ (Cena wiazanej: 40 kr.)/W Pešštbudine, 1876. /Tlačow Aloj-sa Bučánsky./ (Jaseňná ulica, č. 20.) *Typ písma: švabach.*

4. Ponauczenj/o/Pobožném Rozgjmánj/Swatých Scho-
dú/w Lauretánským Domě/P. Minorytú o Swatého Jana/W
Brně./W Skalici,/Františka... Škarnicla a Sinú/1851. *Typ písma:
švabach, rozsah 54 s. Komentár: dar majiteľovi.*

5. Litanie ku Matke Božej Lourdskej. W Uh. Skalici, tlačou de-
dičov F. Škarnicla. *(bez vročenia)*

6. Štworo kníh/o/nasledowaní Krista/od Tomáša Kempin-
ského/Preložil: Martin Kollár. Druhé vydanie./Nákladom Spolku
sv. Vojtecha v Trnave./V Trnave 1921. *Komentár: Modlitebná kniž-
ka pre rehoľníkov.*

7. Welký /dejepis biblický/Starého i Nového Zákona./Pre /vyš-
šie triedy Národných škól a pre ľud./Podľa Dr. J. Schuster-a/Vy-
dal/Spolok Sv. Adalberta (Vojtecha)/Druhé vydanie. Vo Viedni
1981. Tlačou kongregácie Mechtharistov. 228 p. + *Obsah*

8. Welká/Štepná Zahrada,/obsahující w sobě wroucné/křes-
tansko=katolícké modlitby/na ššestnáct dílů rozložené/k ob-
zvláštnímu užíwání/pobožnému/ženskému pohlawí/od jed-
noho/cirkewního kňěze/opravené a spořádané./W Skalici.
Tiskem a nákladem dědičů Jozefa Škarnicla. 1883. *Komentár:
Záznam v knižke: Táto knižka prislúchá Heleni Wajgner – Kúpená
roku 1891.*

9. Welká/Štepná Zahrada,/obsahující w sobě wroucné/křes-
tansko=katolícké modlitby/na ššestnáct dílů rozložené/k ob-
zvláštnímu užíwání/pobožnému/ženskému pohlawí/od jed-
noho/cirkewního kňěze/opravené a spořádané./W Uh. Skalici.
Tiskem a nákladem Tešlíka a Neumanna. 1900.

10. Welký žiwot Pána a Spasitele naššeho.../Z welikau pil-
nostj od welebného Pátera Martina z Kochen (?), řádu kapucínske-
ho kazatele v německém yazyku sepsaný a poněkolikrat na swětlo

wydaný.../Do češtiny preložil: Adalbert Nymburský/W Skalicy, wytištěný u Františka Xav. Škarnicla Synú. 1857.

11. Život svätých a svätíc /Spracovali: Andrej Truchlý, Vincent Havlíček a Martin Kollár. Nákladom Spolku sv. Adalbert (Vojtecha) v Trnave (Nagyszombat) 1907.

12. Fabioli – čili cirkev v katakombách/Slovensky podáva: Martin Kollár /Druhé vydanie

Nákladom Spolku Svätého Adalberta (Vojtecha). V Trnave 1905. *Komentár: Román.*

13. Posol božského srdca Ježišovho. Ročníky: 1901, XIII., 1905, IX., 1910 XIV.

14. Viaceré ročníky Kalendárov Spolku Sv. Vojtecha.

15. Imádságos és énekeskönyv/A legszükségesebb ájtatoságokkal ellátva/A római katolikus kereszteny hívek használatára. / Szerkesztette: Masztich József/rákoskeresztúri kántor-tanító/Budapest/Kiadja a Szent István Társulat/1906/Modliaca knižka a spevník /s najpotrebnejšími pobožnosťami opatrená/k potrebe/rímsko-katolíckych kresťanov./Usporiadal: József Masztich/učiteľ a organista na Rákoskeresztúre /V Budapešti/Nákladom Svätoštefanskej spoločnosti /1906. *Komentár: Majiteľ: Anna Harastová, knižku zdedila od matky Alžbety.*

16. Welká /Štepná Zahrada, / obsahující w sobě wroucné /křesťansko = katolícké modlitby /na šesťnásť dílů rozložené /k obzvláštnímu užíwání /pobožnému /ženskému pohlawí /od jednoho /cirkewního kňeže /oprawené a spořádané.W Skalici. Tiskem a nákladem dědičů Jozefa Škarnicla. 1892. *Komentár: Majitelia: rodina Lászlóa Hlogyika.*

17. Weliký žiwot Pána a Spasitele naššeho.../Z welikau polnostj od welebného Pátera Martina z Kochen (?), řádu kapucínskeho kazatele v německém yazyku sepsaný a poněkolikrat na swětlo wydaný.../Do češtiny preložil: Adalbert Nymburský/Tiskem a nákladem Jozefa Teslíka/Widání osmé. V Uh. Skalici, 1901. *Komentár: Majitel'ia: rodina Jozefa Gyurkovicsa, Bánhida, u. Réti.*

18. Imádságos és énekeskönyv/A legszükségesebb ájtatosságokkal ellátva/A római katolikus keresztény hívek használatára./Szerkesztette: Masztich József/rákoskeresztúri kántor-tanító/Budapest/Kiadja a Szent István Társulat/1906/Modliaca knižka a spevník/s najpotrebnejšími pobožnosťami opatrená/k potrebe/rímsko-katolíckych kresťanov./Usporiadal: József Masztich/učiteľ a organista na Rákoskeresztúre/V Budapešti/Nákladem Svätoštefanskej spoločnosti/1906. *Komentár: Majitel': Štefanija Kiprichová.*

19. Písně nábožné,/které/cýrkew Ewangelická/na Sarwašši,/při poswěcowanj/Swého/w nowě wystaweného Chrámu,/w Neděli 2. Adwentnj/Roku Páně 1788./zpiwala,/a geště y dále/při obnowowánj Památky Chrámowé/zpjwati mnj./Nařzenjm Conwentu obnowené./W Aradě,/Písmen Leopolda Réthy/1864. *Komentár: Novšie vydanie Citary Sanctorum z r. 1882, tzv. vydania Szberinyiho. Záznamy: Borgulyá György/Narogyiv sza Roku Páně 1855. Apríli, 24, tom.Tomasovszky Mária /Narogyila sza Roku Páně 1860 tom.*

20. Sobota/dvaapät'desiat zázrakow/blahoslavenej/Panny Marie/Spísal Pavel Esteráš/V Budapešti/Vydal Koloman Rózsa a jeho manželka VIII. Szentkirályi ulica číslo 30./

Imprimatúra: Nihil obstat. Nr. 5696. Dr. Paulus Zsiska, censor dioecesanus/Imprimatur. Srignonii, die 20. Novemris 1916. Ludovicus Rajner, opisc., vic. Generalis. *Komentár: Majitel'ia:Štefan Pruzsina, Ilona Izingová. Roku 1918.*

21. Imádságos és énekeskönyv/A legszükségesebb ájtatosságokkal ellátva/A római katolikus keresztény hívek használatára./ Szerkesztette: Masztich József/rákoskeresztúri kántor-tanító/Budapest/Kiadja a Szent István Társulat/1906/Modliaca knižka a spevník/s najpotrebnejšími pobožnosťami opatrená/k potrebe/rímsko-katolíckych kresťanov./Usporiadal: József Masztich/učiteľ a organista na Rákoskeresztúre/V Budapesti/Nákladom Svätoštefanskej spoločnosti/1906. *Komentár: Majitelia: Štefan Pruzsina, Ilona Izingová. Záznamy: s. 679: Szlislal szem krásznu novinu. s. 703: Keresztelő Szent Jánosnál, Szent Balásznál és Szent Józsefnél. Na konci spevníka na voľných stranách viacero maďarských modlitieb rukou zapísaných.*

22. Welká / Štepná Zahrada, / obsahující w sobě wroucné / křesťansko = katolícké modlitby / na šestnáct dílů rozložené / k obzvláštnímu užívání / pobožnému / ženskému pohlaví / od jednoho / cirkewního kňeže / oprawené a spořádané. / W Uh. Skalici. Tiskem a nákladem Taslika a Neumanna. 1900.

23. Kancionál / pro farnost Hrušovskou / upravil / Ferd. Stibor, katecheta. / Polská Ostrava / Tisk 1. spol. knih – a kamenotiskárny v Pol. Ostravě. 1905. *Komentár: Majiteľ: Josef Majer – Tatabánya č. 117. szám/Sliezko. Záznamy: Maminka zemřeli 9ho června 1916. Alžběta zemřela 31ho března o pul 7me rano 1931. Na prvej voľnej strane zvnútra: Schwáleno nejdústojnejším ku.-bisk. Generálním vikariátom v Těšíně. Na konci kancionála na voľnej strane: stambuch II. Laufunde numer 7282. V. Tat. 227.*

24. Katolícký / kancionálek. / Sestawen a uspořádan / dle / katolíckého kancionálu wydaného / od / Josefa Onderka / + faraře na Skalici při Frýdku. / S powolením duchowní wrchnosti přewelebného k.b. jenerálního / Wikářství Těššínskeho. / Wydání třetí. / W Těššíně / Nákladem E. Feizingra / Kněhtiskárna Kutzera a spol.

W Těššíně. Komentár: Záznam na voľnej strane na konci modlitebnej knižky: Tuto modlitebnú knížku / dostal jsem co upomínku na / svatost svatého biřmování / ja Jozef Jan od kňížebiskupa / Jiřího Koppa- ve farním chrámu / paně v Polské Ostravě / dne 22ho května leta paně / 1893. / svědkem či kmotrem byl / František Sumík z Bartovic.

B. Doklady folklorizácie

Mariánska pieseň z Tardoša

1. Pan Boh vasz szem dolprovatyil
marije milovnyici tento spolek
ruzsencovi chvalme jej meno vsetcki
boha bojni visztye scsaszlivi zsesztye
szi szaszlatku matku mariju vivolili
2. a nyinasz ta nyezanyeha len mihu
nye nye hajme u nyej szrce zarmu
gyene potyese nístí najtye nepje pana
marija milosrtna matyicska
ona szvoje mile gyetki do szvíh
ruko prijima
3. za usztavanyí otplatu otboha
obtrsíme keri szeszvatim ruzsenco
Pannu mariju ctyíme uvimejej
szratostyi ten venyecsek pregrasz
ni abi zmeho najej hlave fgrasznom
nyebi vigyeli
Amen

Komentár: Teta Rózse Vargovej. Nemala text v rukách už 29 rokov.

Texty z rukopisného zošita¹⁶

Ének szobotka¹⁷

Královna nyebeszka ó Maria prikri-
ma s pláscsom tvím matkamila bi zhrehu
zbavena bola aj tresztu potvoju matyerin-
ku milosztýí abí velebnosztýí tvojej szvetlo
menyevseh cesztu vedla nyehcsozseje
platné s császnye szvecke kegy nyemozsme
ufagy donyebezke

Prepis:

Královna ňebeska ó Maria prikri
m s pláščom tvím matka mila bi z hrehu
zbavena bola aj trestu po[t] tvoju materinsku
milostí abi velebností tvojej svetlo
mňa všeh cestu vedla ňeh čože je
platné sčasne svecke keď ňemožme
ufað do [to?] nyebezke

¹⁶ Venovala: „Manyi“ na cirkvi. Zošit má od starej mamy, z ktorého je vypísaný len slovenský materiál. Zošit bol dosť ošúchaný, maďarský materiál by sa bol ťažko xeroxoval. Maďarský Otčenáš bol v ňom tiež opísaný, čo znamená, že v čase, keď si texty pôvodná majiteľka prepisovala, ešte ho nevedela naspamät.

¹⁷ Terajšia majiteľka textov nevedela vysvetliť názov Szobotka. V materiáli z pozostalostí rodiny Izingovej z Bánhidy sa nachádza leták s údajom: Wydánjm a nákladem Aloisa Soboty. Možno že ide o tú istú osobu?

Domovné požehnaní s Szobôtká

1. s.

V menye všetkeh mojích domácich pušť/ám sza na kolená pred tyebou o blaho/slavená Panna Mária svätá Boža rodick/a Predovsetkeh tyi gyakujem vdačsne /szídce meje za to zse szi celí tigyen /nad nami strážit ráčila zse szi nás /príbitek a večských ku mne patriacich/nadnami od vsetckeho nyebezpečenstva/ohránila o svätá dobrotivá Matka jak /mnohi upadli cez tieto dni do ne/

Prepis:

1. s.

V meňe všetkeh mojích domácich pušť/ám sa na kolená pred tebou o blaho/slavená Panna Mária svätá Boža rodička/a Predovšetkeh ti ďakujem vďačne /srdce m[o]je zato že si celí tíden /nad nami strážit ráčila že si náš/príbitek a včeckých ku mňe patriacich/nad nami od vŕeckeho ňebezpečenstva/ohránila o svätá dobroťivá Matka jak /mnohi upadli cez tieto dňi do ňe/

2. s.

liakeho nyestyastyá a mnohi strašni/ohेň znivocsil pokojní príbitok iní sa/nemocsac trápili [preškrtnuté: chodné szírotki]/a ni aj zomreli takzse hádám an í svät /tích szvatostí ucsásztni nyeboli Tieto/chudobne sirotki pomčujeme naríkat/tam rodícsom stratené deti oplakávát /Mí sme ale chvala Otcu nebeskému zr/zdaví pri celej szíli veselím ducho/m lebo sme naše práce tohoto tíždna /bez vsetkého trápenia odbavovali a /dokoncili. /Tebe ďakujem o Matka má po Bohu za /všetki tieto dobrodenia a požehnaní/Tebe dakujeme Ti láskumilá dojka Krista /Jezsisa lebo si nad náš chatrni príbitok/plášť tvoj královský prestrela a tak zlí /duhc nemohol sa k nám dostat Vŕliake/

Prepis:

2. s.

[j]akeho nešťastá a mnohi[m] strašni / oheň zñivočil pokojní
príbítok iní sa nemocach trápili a [i]ní aj zomreli tak že hádám aní
svät / tých svatosťi učastni / ňeboli Tieto / chudobne sirotki po[m]
čujeme naríkat / tam rodičom stratené deťi oplakávát / Mí sme ale
chvala Otcu nebeskému [zr] / zdaví pri celej síli veselím ducho/m
lebo sme naše práce tohoto tíždňa / bez všetkého trápeňia odbavu-
vali a / dokončili. / Ťebe ďakujem o Matka má po Bohu za / všetki
tieto dobrodeňia a požehnaňi / Ťebe ďakujeme. Ti láskumilá dojka
Krista / Ježiša lebo si nad náš chatrni príbítok / plášť tvoj královskí
prestrela a tak zlí / du[ch] ňemohol sa k nám dostať Vš[e]liake /

3. s.

nebeské hrozí náš dom a netrasíli / ho požehnaj aj ma é Bla-
hoslavená Pann / a svätá Matka moja požehnaj manžsela / mojo
abi sme mohli budúci tíždni tak / jako tieto dní dní tohoto pomi-
nulého / opravdivej láske stálej vernosti s lás / ke prežiť Požsehnaj
míleje dietki naše / abi nás oni aj mi horlive milovali / a abi sme im-
tak bohajne vichovávat a / vicvicit m ohli. / Požsehnaj Otec náš do-
brotiví aj rodinu / nasu abi práce užitkom vikonáva la / aj od našho
statku neodtahuj Tvoje / požehnai e ale račs mu dat dost / pokr-
mu a odhranuj ju milostive od / pádu a moru. požsehnaj o Ti lalia
královstva nebeského o / obivatelóv tohoto príbitku vešpolek abi /
(z posledného riadku sa prečítať iba: ustavicsnu robotu)

Prepis:

3. s.

ňebeské hrozí náš dom a ne[s]trašíli / ho požehnaj aj ma ó Bla-
hoslavená Pann / a svätá Matka moja požehnaj manžsela / mojo abi
sme mohli budúci[m] tíždňi tak / jako tieto dňi (dní) tohoto pomi-
nulého / opravdivej láske stálej vernosti s lás / ke prežiť Požehnaj mí-
l[e]je dietki naše / abi nás oni aj mi horlive milovali / a abi sme im
tak boha[bo]jne vichovávat a / vicvicit mohli. / Požehnaj Otec náš

dobrotiví aj rođinu / našu abi práce už[i]tkom vikonávala / aj od našo-
ho statku neodťahuj Tvoje / požehna[ň]ie ale rač mu dat dost / po-
krmu a o[d]hraňuj ju milostive od / pádu a moru. požehnaj o Ti la-
lia kráľovstva ňebeského (o) / obivaťelóv tohoto príbitku vespolek
abi / (z posledného riadku sa dá prečítať iba: ustavičnu robotu)

4. s.

a zo žaslúsením úžitkom prežili vsetko / ku cti a slave Božej cí-
niac. / Jestli bí náš Nebeskí hádám tento / príbitek nyeakím nesta-
tim navstívil / padni proszím ta vtedi Blahoslavená Panna / Mária
k noham svateho Pána Tvojeho objím / ich ako si objala kríz jeho
abí tak Jeho / Si(d)ca nad nam Zutovalo ako nad prosba / mi Má-
rie a Marti slutuval ktoreszludom / plakali nad lázárom a za jeho
vzkriese / nie orodovaly Az bi ale volaktorému / posledna hogyina
ugyerila popraj abí sme / svatosti (prečiatknuté: a abí) umierajú-
cich uzsvájúc s / Bohom naším Otcem ša zmierily a abi sme / sa
prm slávnom vseobecnom vzkřísení / (prečiarknuté: stastlívne)
stezsylive sza dosztali Amen / vdchnutí si Blahoszlavenej Panne
Márie / Kráľovná nebeská ó Mária prikri ma /

Prepis:

4. s.

a zo žaslúžením úžitkom prežili všetko / ku cti a slave Božej cí-
niac. / Jestlibi náš Ňebeskí hádám tento / príbitek ňeakím ňešťa[s]
ťim navstívil / padňi prosím ťa vtedi. Blahoslavená Panna / Má-
ria k nohám svateho Pána Tvojeho objím / ich ako si objala kríž
jeho abí tak Jeho / Sr(d)ca nad nam[i] [Zl]utovalo ako nad pros-
ba / mi Márie a Marti slutuval ktore s ludom / plakali nad lázárom
a za jeho vzkriese / nie orodovaly Až bi ale volaktorému / posledna
hođina uđerila popraj abí sme / svatosti umierajúcich / užívajúc
s / Bohom naším Otcem sa zmierily a abi sme / sa pr[i] slávnom
vseobecnom vzkřísení / (prečiarknuté: stastlívne) štes[t]live sa do-
stali Amen / v[z]d[i]chnutí si Blahoszlavenej Paňne Márie / Kráľov-
ná ňebeská ó Mária prikri ma /

5. s.

plášťom tvím Matko milá abi hriechu/zbavena bola I trestu
Tvojem matyerin/ milosti abi velebnosti tvojej svetlo ma/ na slá-
vi vecsnej cestu vedla neb có je/ platne stastie svetske kegy nye
mozs/ me ufaty do nyebeczke/ Chala blahoszlavenej Panne Ma-
rie./ Teš sa dasa ma neb igyem vihvalu-/ vaty Máriu a spevom
zzz zvelebugy/ku nyebezku Kráľovnú. O tyi Matku/ spoludoj-
ka Kriszta bud pozdravena/ Kráľovnú. O tyi Matku/ spoludojka
Kriszta bud pozdravena ukra/ tyena Podtyeví duse verace pred-
mariu/ klaknyime na tu milostivu jej tvár oči/ naše zdvihnyime
A nase szridca hnet/ (preškrtnuté buda) bugye od lászki rozspale-
ne./ neb kto na Máriu hlagyí tomu je/

Prepis:

5. s.

plášťom tvím Matko milá abi hriechu/zbavena bola I trestu
Tvojem[u] matyerin[skej]/ milosti abi velebnosti tvojej svetlo ma
na slávi večnej cestu vedla neb čó je/ platne šťastie svetske keď
ňemóž/ me ufať do ňebeské/ Cha[v]la blahoslavenej Paňne Ma-
rie./ Teš sa duša má neb idem vi[c]hvalu-/ vať Máriu a spevom
(zzz) zvelebu[vať]/ [t]u ňbesku Kráľovnú. O ti Matku/ spoludoj-
ka Krista bud' pozdravena/ ukra/ tyena Poďťe ví duše ver[i]ace
pred Mariu/ klakňime na tu milostivu jej tvár oči/ naše zdvihňi-
me A naše sridca (srdcia) hñeď/ (preškrtnuté buda) buďe od lászki
rozpalene./ ñeb kto na Máriu hlaďí tomu je/

6. s.

s pomozsene shledni dole Matka/ milá já szem vsetka radosi
a trasze/m sza o tvojej milosti zadízs ma v Tvo/jej milosztyi
Dokal szíti pri mnye/ duh maly nycsehosza ne bojim za/ te teba
Matka ják zsít a zomriet/ hotovi Prikrima krídlámi tvími nye-
bu/ gyem sza obávaty cso ake víchri budú/ naproti mme povstá-
vat. O jak plačem/ odrasti kegy len s tebe móžem bit lebo/ znam
žse v tvojom lónye Kristom Pánom/ móžsem býty bud Matka Má-

ria / spívajme tu na zemi ráno večser nech / nanyebi Ztálo aj tam
na nebi Zlmáva bud / nanyebi královna zdraví bud milá / Mátka
Má takto ti aj Ježiš vraví ked / Ta v nyebi objímá Bud so mnou
ked ša /

Prepis:

6. s.

spomóžen[i]e shlédňi dole Matka / milá já sem všetka radosti
a trase / m sa o[d] tvojej milosti zad[r]ž ma v Tvo / jej milosti Dokal
sí ti pri me / du[c]h maly ničeho sa nebojim za / (te) teba. Matka
ják žít a zomriet / hotovi Prikri ma krídlámi tvými něbu / đem sza
obávať čo ake víchri budú / naproťi m[ň]e povstávat. O jak pla-
čem / odra[do]stí keď len s teb[ú] móžem bit lebo / znam že v tvo-
jom lóne Kristom Pánom / móžem bít bud Matka Mária / spívajme
tu na zemi ráno večer něch / na něbi Stálo aj tam nańnebi [Sl]áva
bud / na něbi královna zdraví bud milá / Mátka Má takto ti aj Ježiš
vraví keď / Ťa v něbi objímá Buď so mnou ked sa /

7. s.

sa priblíži smti mojej hogyina bud som / monou ó slávná
Panno vecsnej slávi / koruna S Jozefom s tvojím slúbencom / oči
mi zatyzknitye a dušu moju k / Spasitelu mému hore veznyitye
Podtye / žse sem prespevuvaty zdarvasz bugy ó / Mária podte
vsetcí rozhlasovat zdravasz / bud Matka Premilá naša Matka /
Chvalena a požehnana bud z Nyebez / Královna Pomož nám ku
sláve / večnej naša matka duchovná. Amen. Pán bol sztyebu pán
bol sztupiltyi / do szca nyeh aj donásztupi / vernanagyej lás-
ka. / Kera nascívila szvoju pratyelkínyi / nacsív aj pozsehna aj
nasu rogyinu.

Prepis:

7. s.

sa priblíži sm[r]´tti mojej hoďina bud so(m) / m(o)nou ó slávná
Panno večnej slávi / koruna. S Jozefom s tvojím slúbencom / oči mi
zaťiskňíte a dušu moju k / Spasitelu mému hore vezňíte Poďťe / že

sem prespevovať zdarvas buď ó /Mária poďte všetci rozhlasovať
zdravas/ buď Matka Premilá naša Matka / Chválena a požehnana
buď z Ňebes / Kráľovna Pomož nám ku sláve / večnej naša matka
duchovná. Amen. Pán bol s tebu pán bol szupil ti / do s[r]ca ňeh
aj donás stúpi / verná nádej láska. / Kera naščivila svoju praťelkí-
ňi / naščív aj požehna[j] aj našu rodinu.

8. s.

Ti szisza narogyil v hatirrnej / masttalke mi sza tti klanya-
me / v klanyame halupke. / Vigyíme o matko Zse zakony pínyi-
la / Daj abí tak a ma cselátka csinyila / Hladala sziszína v kosztole
szvatého / Privegyho proszímtya aj domu / mojho / Tyelo krítove-
ka pot krvídavalo / Daj abi aj nase szrice lutuvalo. / Krisztus bol
picuman lebo sme / kresili daj matko abi sme s tebu aj típeli. / Bugy
h valen zatvoju korúnu / prihlavu a vecsnukorunu daj na / nasu
hlavu. / Vigyíme jak Jezsis pod svím kri / zsom klesznye na tej jeho
cestye / nyeh nás smri naleznye. / Ti na smity na

Prepis:

8. s.

Ti si sa narodil v hatrnej / maš talke mi sa ti klaňáme / v (kla-
nyame) [c]halupke. / Vidíme o matko Že zákony plňila / Daj abí
tak a[j] ma čelátka čiňila / Hladala sí sína v kostole svatého / Pri-
ved ho prosím ťa aj [do] domu / mojho / Telo krvotok a pot krv[va]
ví dávalo / Daj abi aj naše srce lutuvalo. / Kristus bol picuman lebo
sme / kr[i]esili daj matko abi sme s tebu aj trpeli. / Buď [c]hvalen za
tvoju korúnu / p[ř]hlavu a večnu korunu daj na / našu hlavu. / Vidí-
me jak Ježíš pod svím kri / žom klesne na tej jeho cešte / ňeh nás
smr[ť] nalezne. / Ti na sm[r]ť na

Hétfajdalmas rozsafüzér

1. Jézus kinek bemutatásakor hét tör járta át lelkedet.
  2. Jézus kivel sok veszély közöt Egyiptomba menekültél.
  3. Jézus kit három napig sírva kerestél.
  4. Jézus kit a keserves keresztuton anyai részvétel követél
  5. Jézus kinek szent halálakor győtrelnes gyasz borult anyai lelkedre
  6. Jézus kinek holttestét mélységes fájdalommal öledben tartottad.
- Piros rózsza fájdalmadról o Szűz Mária
Beszél fiad nagy kínjáról ó Szűz Mária
Rózsafüzér 5
Sárga rózsza dicsőséged ó Szűz Mária
Hírdeti égi felséged ó Szűz Mária

LITERATÚRA

- BÁLENT, Boris C.: *Banskobystrické púťové tlače*. Turčiansky Sv. Martin: Slovenská národná knižnica 1947. 89 s.
- BÁLINT Sándor: *Ünnepi kalendárium II.: A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*. 2004. online <http://mek.oszk.hu/04600/04657>
- DROPPOVÁ, Ľubica – KREKOVIČOVÁ, Eva: *Počúvajte panny, aj vy mláden-ci... Letákové piesne zo slovenských tlačiarňí*. Bratislava: AEP Ústav etnológie SAV 2010. 495 s.
- ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtöt lépék*. Archaikus népi imádságok. Budapest: Magvető 1976. 769 s.
- ERDÉLYI Zsuzsanna: Archaikus népi imádságzáradékok történeti kérdései. In: *Aki ezt az imádságot...: Élő passiók*. Pozsony: Kalligram 2001. 310 s. 16 t.
- HAYEKOVÁ, Matilda: *Dejiny slovenských slovníkov do roku 1945*. Bratislava: Univerzita Komenského 1979. 256 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna / GYIVICSÁN Anna: Biografické údaje – Életrajzi adatok. In: *Kontexty identity*. Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej / *Az identitás összefüggései*. Köszöntő könyv Gyivicsán Anna tiszteletére. Eds. / Szerk. E. Krekovičová, A. Uhrinová, M. Žiláková. Békésska Čaba – Békéscsaba: VÚSM / MSZKI 2010, s. 35–55.
- KIRÁLY Péter: Príspevok k dejinám spisovnej slovenčiny. In: *Jazykovedný zborník V.*, 1951, s. 265–268.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje. I.* Békésska Čaba: VÚSM 1996. 332 s.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje. II.* Békésska Čaba: VÚSM 1997. 312 s.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje. III.* Békésska Čaba: VÚSM 1998. 357 s.
- LAMI, Štefan: *Výročné zvyky a ľudové hry*. Budapešť: Vydavateľstvo učebníc 1984. 318 s.
- LISZKA József: *Átmenetek. Folklor és nem-folklor határán*. Monographiae Comaromiensis. 12. Komárno: Univerzita J. Selyeho – Selye János Egyetem. 2013. 288 s.
- ŠTOLC, Jozef: *Nárečia troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava: SAV 1949. 541 s. (mapa)
- URBANCOVÁ, Hana: *Mariánske legendy v ľudovom speve*. Bratislava: AEP 2007. 219 s.

- VARGA Rózsa: *Na Tardoši na pažití, na placi*. Tardošské slovenské balady, piesne, modlitby / Tardoson, a réten és a pázsiton. Tardosi szlovák balladák, dalok, imák. Budapest-Tardos: Argumentum Kiadó, Tardos Község Önkormányzata, Tardosi Szlovák Nemzetiségi Önkormányzat 2000. 361 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Písomné pamiatky vysokej kultúry zadunajských obcí Tárnok (Tárnok) a Šóskút (Sóskút). In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*. 15., Red. J. Ando. 1999, s. 157–167.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: *Otázky vývoja kultúry/A kultúrafejlődés kérdései II. Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku/A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. Eds./Szerk. A. Divičanová/A. Gyivicsán – A. Kováčová/A. Kovács. Békeéská Čaba – Békéscsaba: VÚSM/MSZKI 2011, s. 164–211.
- ŽSILÁK Mária/ŽILÁKOVÁ, Mária: *Szeretettel hallgassátok, amit majd éneklek...* (A cérnakönyv mint családi relikvia). *Poslyšte mile, co chci spívati...* (Produkty jarmočnej tlače – zbirka púťových piesní aka rodinná relikvia). *Cathedra Philologiae Slavicae. Opera Slavica Budapestinensia. Litterae Slavicae*. Budapest: Szláv Filológiai Tanszék 2016. 270 s.
- ŽILÁKOVÁ, Mária: Pramenný materiál: Sviatečná omša na narodenie Ježiša v Bánhide. In: *Národopis Slovákov v Maďarsku*, 24., Red. Š. Tóth. 2017, s. 135 – 142.

Összefoglalás

A dunántúli szlovákok lakta települések népi vallásosságának jellemző jegyei

Írásának bevezető részében a szerző tömör tájékoztató adatokat közöl az érintett településekről, majd meghatározza az egyes mikrorégiókat, földrajzi fekvésük és a népi vallásosság jellegzetességei alapján. A szlovák nyelvű népi vallásosság legarchaikusabb rétegét típusokba sorolja a következőképpen: az *a*) típusba olyan jelenségeket sorol, amelyek egyediek, egyetlen településben fordulnak elő, a *b*) típusba soroltaknak vannak más mikrorégióban párhuzamai, a *c*) típust országos elterjedtség jellemzi. A Tárnok és Sóskút alkotta mikrorégiót, valamint a Vértes–Gerecse-beli települések alkotta egységet kettős jellemzőik alapján írja le: adatozza a magas egyházi kultúra meglétét,

művelőit is bemutatva; a népi vallásosság jelenségeinek értelmezésekor, elemzésekor utal kapcsolatukra a magas egyházi kultúrával és a folklorizációs folyamatokra. Kitér a vallási tárgyú kiadványok nyelvváltozataira, továbbá az egyházban végbement szlovák–magyar nyelvváltásra és ennek vetületére a népi vallásosságban. Végezetül jelzi a további kutatások lehetséges irányát.

Summary

The characteristic features of the people's religiousness in Transdanubian settlements inhabited by Slovaks

In the introductory part of her writing, the author discloses concise informative data of the concerned settlements then defines the individual micro-regions based on their geographical location and the features of people's religiousness. She classifies the most archaic level of the Slovakian-language people's religiousness into types as follows: she puts into *a*) type the phenomena that are unique, occur only in one settlement, then the *b*) ones have parallels in other micro-regions, and the *c*) type is characteristic all over the country. She describes the micro-region formed by Tárnok and Sós-kút, and the unity of the settlements in the hills of Vértes-Gerecse on the basis of their duplicate features: she justifies with data the existence of high ecclesiastical culture, also introducing its scholars; and while explaining, analysing the phenomena of the people's religiousness, she refers their connection to the high ecclesiastical culture and the folklorization courses. She touches upon the linguistic variants of the religious subject-matter publications, in addition the Slovakian-Hungarian language change inside the Church and how it manifests in the people's religiousness. Finally, she indicates the possible direction of further researches.

Kontakt:

doc. hab. Mária Žiláková, PhD.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Katedra slovanských filológií Univerzity Eötvösa Loránd (1975 – 2014)

Budapešť

e-mail: m.zsilak@gmail.com

Historický „*land use*“ Tardoša¹

Peter Chrastina – Jakub Trojan – Pavel Valášek

Úvod

Krajina dediny *Tardoš* (maď. *Tardos*) na severe Komárňansko-ostrihomskej župy je súčasťou kultúrneho dedičstva Slovákov v Maďarsku. V príspevku rozoberáme otázku zmien krajiny Tardoša v kontexte jej využívania (historický *land use*). Tento fenomén súvisí s príchodom osadníkov rímsko-katolíckeho vierovyznania zo stolíc ležiacich severne od Dunaja (z oblasti Nitry, resp. Trenčína). Nové obyvateľstvo začalo koncom prvej štvrtiny 18. storočia kultivovať spustenú krajinu Tardoško – vértéštolnianskej kotliny v pohorí Gerecse. Vývoj historického *land use* miestnej krajiny po príchode Slovákov ukazujú tematické mapy (1782/85, 1840, 1882, 1887, 1941 a 2017), tabuľka s plochami tried využívania krajiny v konkrétnych obdobiach a diagram.

Cieľ

Cieľom príspevku je charakteristika historického *land use* krajiny Tardoša s dôrazom na obdobie od roku 1725 (osídlenie úze-

¹ Štúdia je súčasťou riešenia Výskumného projektu č. GAP410/12/G113 (Výzkumné centrum historické geografie), podporovaného Grantovou agentúrou Českej republiky (GAČR).

mia zaniknutej dediny Slováckmi) do roku 2017. Recentné zmeny plôch skúmaného územia charakterizujeme prostredníctvom dynamiky tried využívania krajiny (TVK) počas ostatných cca 300 rokov (1725 – 2017) v kontexte prírodných (geoekologických) a spoločenských činiteľov.

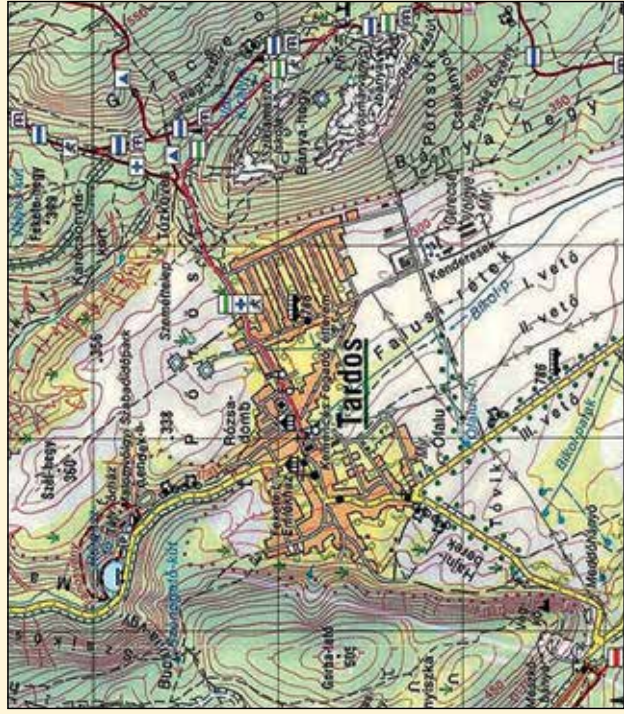
Poloha, vymedzenie územia a jeho stručná charakteristika

Štúdium krajiny Tardoša s dôrazom na historický *land use* bolo jedným z výskumných zámerov Národopisného tábora VÚSM, ktorý sa konal v júni 2017. Slovenská enkláva Tardoš sa nachádza asi 9 km východne od Taty na severe Maďarska (obr. č. 1). Skúmané územie s rozlohou 643,6 ha figuruje na mapovom liste III. vojenského mapovania č. 4961/1 v mierke 1 : 25 000.

V zmysle Frisnyáka (1988, s. 148) väčšinu plochy skúmaného územia zaberá Tardošsko – vértéistolnianska kotlina (maď. *Tardos-Vértéistolnai medence*) s pokryvom spráší a sprášových hĺín. Pohorie Gereče (maď. *Gerecse*), súčasť Zadunajského stredohoria (maď. *Dunántúli-középhegység*), budujú vápence, menej dolomity (Vadász 1960, s. 129–137, 455 – obr. č. 455). Morfoštruktúra vytvára horskú obrubu kotliny, ktorá je smerom k Dunaju (t. j. na sever) otvorená prielomovou dolinou Bikolského potoka (maď. *Bikol patak*).

Najnižšie položená južná časť extravilánu Tardoša leží v kotline vo výške 290 m n. m. Dominanty miestnej krajiny tvoria na východe masív *Bánya-hegy* (360 m n. m.), na západe *Gorba-tető* (505 m n. m.) a *Szél-hegy* (360 m n. m.) na severe.

Priemerná ročná teplota sa tu pohybuje medzi 9,5 až 10 °C. Teplá kotlinová klíma s veľkou inverziou teplôt je mierne suchá s úhrnom zrážok okolo 600 mm (Süli-Zakar 1988, s. 240). Gereče patrí do tep-

Obr. č. 1: Poloha skúmaného územia
Zdroj: Slavkovský (1996) – vľavo, Cartographia (2016) – vpravo.

lej horskej klímy s malou inverziou teplôt. Pohorie zväzraňuje aridný charakter skúmaného územia, ktoré leží v jeho zrážkovom tieni.

Územie odvodňuje Bikolský potok a niekoľko bezmenných prítokov s dažďovo-snehovým režimom odtoku s maximálnou vodnosťou vo februári. Minimálne prietoky pripadajú na august a začiatok septembra alebo počas dlhších období bez dažďa. Podzemné vody, ktoré sa tvoria v hydrogeologickom prostredí karbonatických hornín sú tvrdé a výdatnosť krasových prameňov je rozkolísaná. Prírodné vývery s plytším obehom v letných mesiacoch s minimom zrážok vysychajú.

Pôdne typy v kotlinovej časti územia zastupujú luvizeme na sprašiach a sprašových hlinách a areály málo úrodných pseudoglejov. Na nivách potokov sa vyvinuli fluvizeme a gleje. Rendziny na priepustných vápencoch a dolomitoch pokrývajú horskú obrubu kotliny.

V zmysle Šomšáka (1998, s. 26–30) pôvodné lesné spoločenstvá na území tvorili predovšetkým teplomilné dubiny s dubom plstnatým (zväz *Quercion pubescentis-petraeae*) a ostricové dubiny (asoc. *Carici montanae-Quercetum pedunculiflorae*), v rámci ktorých prevažuje d. sivý (*Quercus pedunculiflora*). Náveterné lokality na severe horskej časti územia (napr. masív Szél-hegy, 360 m n. m.) pokrýval porast s d. letným (*Q. robur*) alebo d. žltkastým (*Q. daledchampii*). Na svahoch s „chladnou“ orientáciou nad 400 m n. m. sa v porastoch vtrúsene vyskytoval aj buk lesný (*Fagus sylvatica*). Na nivách vodných tokov rástli vrbovo-topoľové nížinné lužné lesy asoc. *Saliceto-Alnetum*.

Historický *land use* Tardoša v rokoch 1725 – 2017

Zaniknutá dedina bola od stredoveku majetkom ostrihomského arcibiskupa v *Gúte* (dnes Kolárovo). Hospodársku obnovu Komárňanskej stolice umožnilo až oslobodenie Ostrihomu a Budína od Turkov v rokoch 1685 a 1686, resp. uzavretie Karloveckého mieru (1699). Snahou zemepána bolo znovuosídlenie Tardoša a kultivácia spustnutej krajiny, kde niekdajšiu obec pripomínala len zrúcanina kostola (Fügedi 1993, s. 75).

Podľa urbára ostrihomského prímasa I. Esterházyho z roku 1726 *Possesio* [dedinu] *Tardos* rok predtým (t. j. 1725) osídlili kolonisti² z Nitrianskej, Tekovskej a Trenčianskej stolice. (Sirácky 1971, s. 120; 1980, s. 45; 1985, s. 66). V dokumente sa ďalej uvádza, že osadníci musia byť (rímski) katolíci. Spomínajú sa tiež lúky a „mramorová baňa“ na území obce. Urbár navrhuje aj obnovu rozrúbeného kostola (Fügedi 1993, s. 75 – pozn. 36; Körmendi, Motil 2005, s. 19–20).

Z vyššie uvedeného vyplýva, že na konci prvej štvrtiny 18. storočia bola dedinská zástavba intravilánu zničená. Z množiny TVK tvoriacich extravilán sa spomínajú iba lúky; časť z nich si arcidiecéza nechala pre vlastnú potrebu. Lesy v zázemí Tardoša urbár neuvádza, avšak vzhľadom na agrárny charakter súdobej ekonomiky predpokladáme ich extenzívne využívanie. Živelné hospodárenie v lesoch, túlavá ťažba dreva, pálenie drevného uhlia, výroba vápna a pastva hospodárskych zvierat zaiste spôsobovali škody na porasoch dubín. Urbár z roku 1754 totiž spomína, že pálenie drevného uhlia bude zastavené, ale vápno sa bude páliť naďalej (Fügedi 1993, s. 75 – pozn. 36).

² „Habet annos tres indultum et incepit populare Anno 1725 mense iunio...“ (Fügedi 1993, s. 75 – pozn. 36).

Začiatkom 30. rokov 18. storočia (1730/33), na podnet T. Hilgera,³ dal arcibiskup I. Esterházy obnoviť ťažbu červeného mramoru v miestnom kameňolome. V roku 1734 Tardoš dosídlili nemeckí kamenári (nemecky hovoriaci Rakúšania), ktorí pracovali v tunajšej „bani“. Koncom 50. rokov tu pôsobil taliansky majster J. Micheletto (Motil 2004, s. 27–28).

Urbár z roku 1767 (Urbarium 1767) uvádza 15,75 poddanských usadlostí s výmerou 637 uhorských jutier (274,9 ha). V Tardoši žilo 397 poddaných, 342 sedliakov, 53 želiarov (*inquilinus*)

Obr. č. 2: Barokový kostol a domy na návsi

Foto: P. Chrastina (20. 6. 2017)

³ Kolega T. Hilgera, sochár G. R. Donner bol priekopníkom barokového klasicizmu v strednej Európe.

s domom a malým pozemkom a dvaja nemajetní podželiari (*subinquilinus*).

V rokoch 1771 až 1775 dedinčania pod dohľadom ostrihomského staviteľa L. Schadena postavili kostol. Objekt tvorí dominantu návsi (dedinského námestia) v tvare vretena, okolo ktorého boli postavené domy (obr. č. 2).

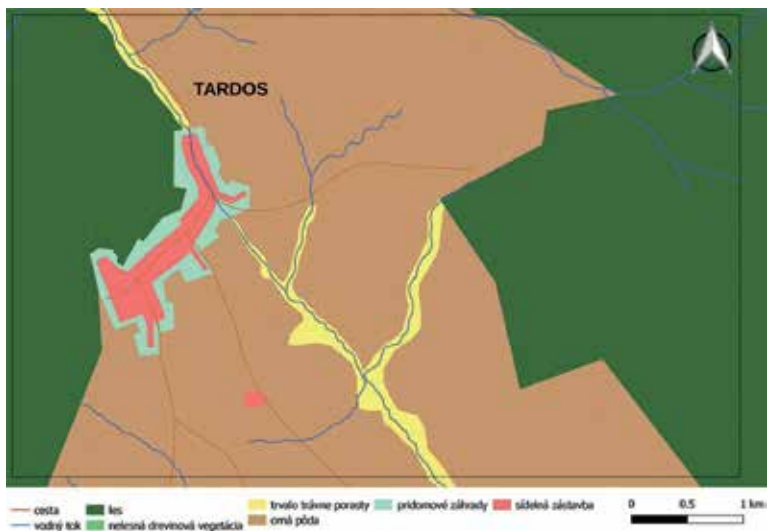
Zmeny plôch využívania krajiny skúmaného územia od poslednej štvrtiny 18. storočia po súčasnosť ukazujú tematické mapy č. 1–6. Dynamiku daného procesu približujú aj údaje v tab. č. 1 a diagram č. 1. Vodné toky a plochy neboli mapované.

Štúdium vývoja TVK v rokoch 1782/85 – 2017 z tejto informačnej databázy umožnil odvodiť trendy a špecifiká historického *land use* slovenskej enklávy Tardoš:

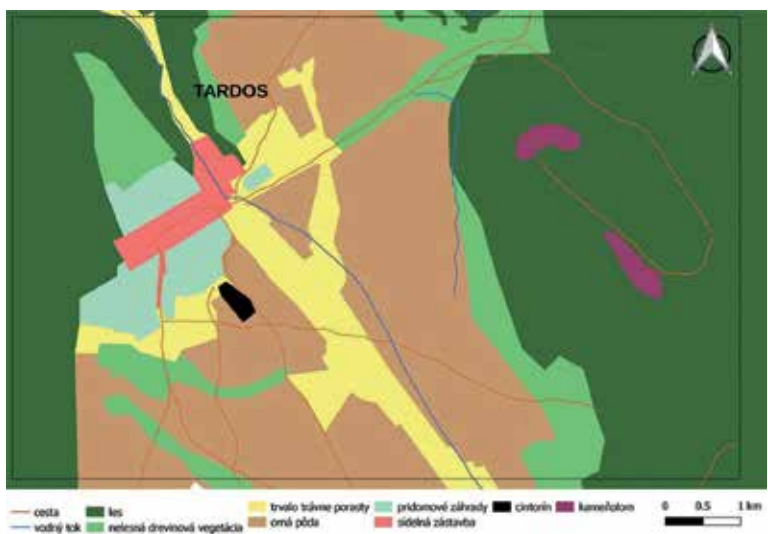
- Dubové lesy pokrývali v roku 1782/85 zhruba 48,6% (312,5 ha) skúmaného územia. Išlo o porasty duba s prímесou lipy veľkolistej (*Tilia platyphylla*), jaseňa mannového (*Fraxinus ornus*), hrabu obyčajného (*Carpinus betulus*) a i. Vo výškach nad 400 m n.m. rastú na horských svahoch s „chladnou“ orientáciou solitéry buka lesného (*Fagus sylvatica*). Od tohto obdobia sa plocha lesov postupne znižovala na hodnotu 274,6 ha (cca 36%) v roku 1887. Neskôr výmera dubín na území priebežne stúpala. V roku 1941 dosahovala približne 248 ha (38,5%), v roku 2017 to už bolo cca 268 ha (41,7%). Rozdiel medzi maximálnou a minimálnou rozlohou lesa v období 235 rokov (1782/85 až 2017) predstavuje 81,7 ha, príp. 13 percentuálnych bodov.

Daný stav odráža synergický efekt sklonov horskej obruby Tardoško- vérteštolnianskej kotliny, erózie a udržateľného využívania konkrétnych areálov. Domnievame sa, že obyvatelia Tardoša poznali environmentálne riziko intenzívneho hospodárenia na svahoch. Konkrétne plochy nechávali preto zalesnené, alebo ich premenili na trvalo trávne porasty (TTP), príp. areály nelesnej drevinovej vegetácie (NDV), ktoré boli z ekonomického hľadiska atraktívnejšie.

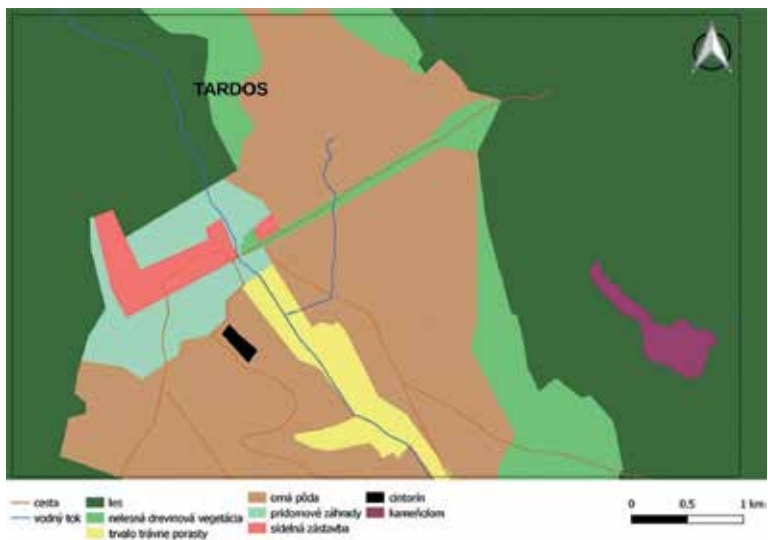

Mapa č. 1: Triedy využívania krajiny v roku 1782/85

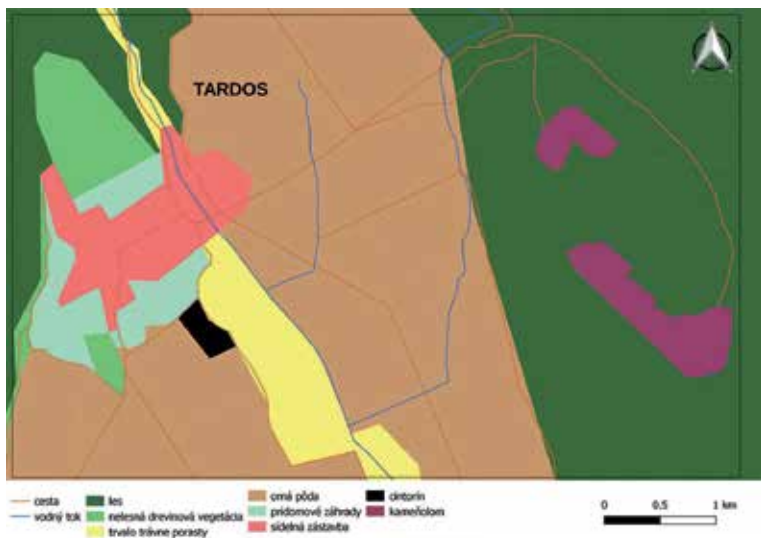

Mapa č. 2: Triedy využívania krajiny v roku 1840

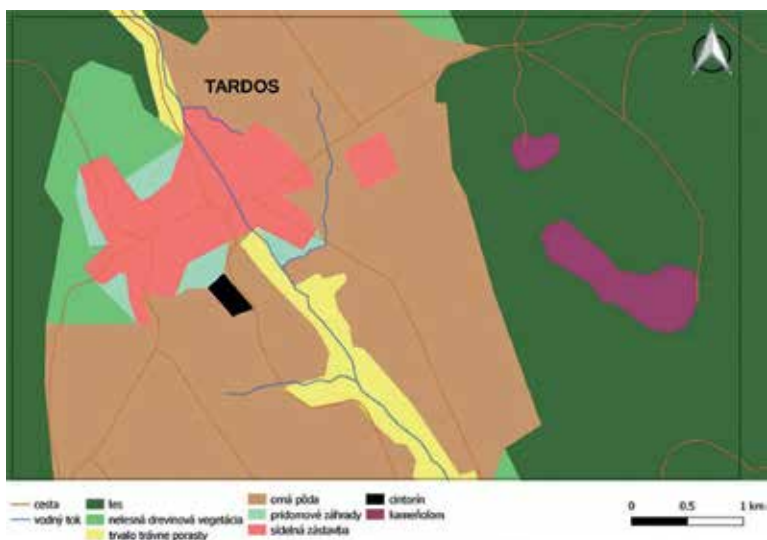
Približne od polovice 19. storočia spoločenstvá teplomilných dubín modifikuje borovica (*Pinus sylvestris*), smrek (*Picea sp.*), agát (*Robinia pseudoaccacia*), hloh obyčajný (*Crataegus oxyacantha*) a iné náletové dreviny. Od roku 1977 prispieva k stabilite výmery lesov v extraviláne Tardoša ochrana prírody v rámci chránenej krajinej oblasti Gereče. Zaujímavosťou éry socializmu je existencia loveckého revíru predstaviteľov štátnej správy Maďarskej ľudovej republiky. Riziko pre porasty teplomilných dubín v roku 2017 predstavovala nelegálna ťažba dreva a rozširovanie kameňolomu na vrchole *Bánya-hegy* (360 m n. m.).

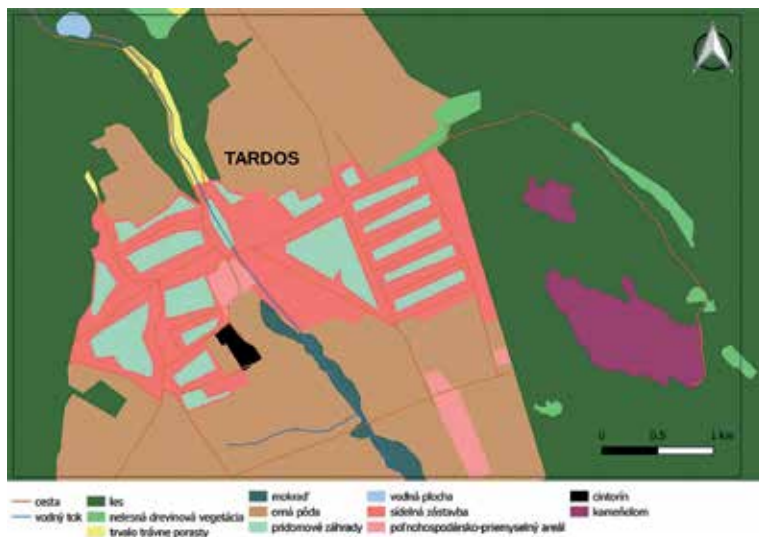
Mapa č. 3: Triedy využívania krajiny v roku 1882

Mapa č. 4: Triedy využívania krajiny v roku 1887

Mapa č. 5: Triedy využívania krajiny v roku 1941

Mapa č. 6: Triedy využívania krajiny v roku 2017

Vzhľadom na dostatok svetla sa na okrajoch a v interiéri teplomilných dubín darí krovinám (napr. drieň obyčajný – *Cornus mas*, klokoč perovitý – *Staphyllea pinnata*, vstavač purpurový – *Orchis purpurea*). Vyskytuje sa v nich tiež bujný trávnatý zárast s kostravou (*Festuca sp.*), mrvicou peristou (*Branchypodium pinnatum*) a i. Prítomnosť tráv a bylín v 19. storočí umožnila transformáciu vybraných lokalít na pasienkové lesy (na severovýchode a severozápade územia). V druhej polovici 80. rokov 19. storočia však človek začal tieto areály opúšťať. Od 20. storočia, po sukcesii náletom, opäť figurujú v rámci TVK lesy (mapy 1–6).

Tab. č. 1: Vývoj tried využívania krajiny v rokoch 1782/85 – 2017

Triedy využívania krajiny (TVK)	1782/85		1840		1882		1887		1941		2017	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
<i>Lesy</i>	312,5	48,6	276,6	43,0	274,6	42,7	230,8	35,9	247,8	38,5	267,9	41,7
<i>Nelesná drevinová vegetácia (NDV)</i>			67,6	10,5	55,9	8,7	30,8	4,8	32,3	5,0	8,6	1,3
<i>Trvalo trávne porasty (TTP)</i>	19,5	3,0	55,1	8,6	24,6	3,8	37,5	5,8	27,6	4,3	3,8	0,6
<i>Orná pôda</i>	283,9	44,1	197,3	30,7	232,7	36,2	266,1	41,4	249,3	38,7	200,6	31,2
<i>Trvalé kultúry – prídomové záhrady</i>	13,6	2,1	24,6	3,8	31,6	4,9	25,6	4,0	15,6	2,4	33,6	5,2
<i>Mokrade</i>											8,9	1,4
<i>Sídelná zástavba</i>	14,1	2,2	14,3	2,2	14,4	2,2	31,1	4,8	51,5	8,0	86,5	13,4
<i>Cintorín</i>			1,5	0,2	1,5	0,2	1,5	0,2	1,8	0,3	1,8	0,3
<i>Polnohospodársko-priemyselné areály</i>											8,6	1,3
<i>Kameňolomy</i>			6,6	1,0	8,3	1,3	20,2	3,1	17,7	2,8	23,3	3,6
Súčet	643,6	100,0	643,6	643,6	643,6	100,0	643,6	100,0	643,6	643,6	643,6	100,0

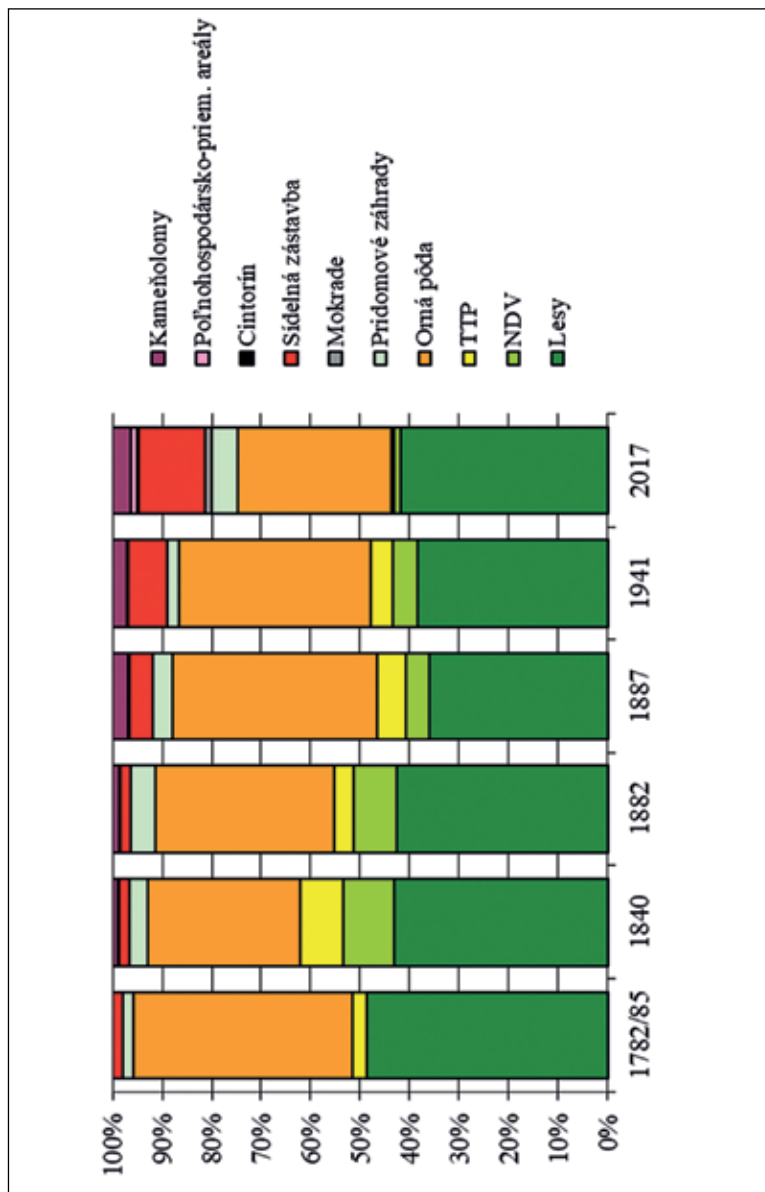

Diagram č. 1: Vývoj tried využívania krajiny v rokoch 1782/85 – 2017

▪ Nelesnú drevinovú vegetáciu (NDV) reprezentovali voľnejšie alebo zapojené porasty drevín a kríkov (dub, hrab, buk, agát, príp. drieň, vstavač, hloh a pod.), ktoré človek často upravoval osekávaním vetiev a výhonkov (angl. *pollarding*). V skúmanom území sa daná TVK objavuje od roku 1840 (mapa 2), keď dosiahla výmeru 67,6 ha (10,5%). Plochy NDV tu však pravdepodobne existovali už počas prvého vojenského mapovania (1782/85). Od polovice 19. storočia rozloha NDV klesala na hodnotu 8,6 ha (1,3%) v roku 2017. Areály voľnejších alebo zapojených porastov drevín a kríkov boli spravidla prevedené na TTP, príp. lesy a ornú pôdu.

Obr. č. 3: Interiér zanikajúceho archetypu pasienkového lesa

Foto: P. Chrastina (19. 6. 2017)

Príkladom transformácie NDV na les je severovýchodný svah *Rendekovho jarka* severovýchodne od Tardoša. Živelná pastva v pasienkovom lese podporila rozvoj výmoľovej erózie a sukcesiu tohto areálu náletom. Plochu (zanikajúceho archetypu kultúrnej krajiny⁴) pokrýva mladá dubohrabina so solitérmi buka (obr. č. 3).

⁴ Archetyp (kultúrnej) krajiny je kvázi homogénne územie odlišné od svojho súčasného okolia. A. charakterizuje rovnaký spôsob a intenzita využívania krajiny s typickým zastúpením krajinných prvkov v krajine naviazaných na špecifické formy reliéfu a príznačným usporiadaním týchto prvkov.

▪ Trvalo trávne porasty (TTP). Táto TVK je charakteristická pre nivy vodných tokov v skúmanom území. Lúky a pasienky však v niektorých časových horizontoch figurovali aj na horských svahoch, pričom na TTP boli (dočasne) prevedené aj niektoré areály s ornou pôdou. Po roku 2004 sa takto transformovali časti poľnohospodárskeho pôdneho fondu na severe a severozápade extravilánu, čo súvisí s agrárnou politikou EÚ (mapy č. 1–6).

Do roku 2017 sme do kategórie TTP zaradili aj mokrade v zamokrených častiach nivy Bikolského potoka s glejmi (lokalita *Deďinské lúky*, maď. *Falusi – rétek*). Suchšie okraje takýchto plôch sa často využívali ako extenzívne pasienky.

V kontraste s výmerou ornej pôdy a lesov bola plocha TTP v roku 1782/85 nízka (19,5 ha). Do roku 1840 sa rozloha lúk, pasienkov (a mokradí) zväčšila takmer trojnásobne, na zhruba 55 ha. Tento jav zrejme súvisí s rozvojom živočíšnej výroby v dedine. Od 80. rokov 19. storočia do roku 1941 bola plocha TTP relatívne stabilná. V roku 2017 mali TTP výmeru 3,8 ha, čo predstavuje 0,6% rozlohy územia (diagram č. 1).

▪ Orná pôda. V roku 1782/85 bola výmera neúrodných oráčín 283,9 ha. Na základe správ zo Síleša/Séleša (maď. *Vértesszőlős*) sa domnievame, že polia v tomto období boli obrábané trojpoľným systémom (Fügedi 1993, s. 74). Okrem menej náročných obilnín (napr. jačmeňa) na nich Tardošania pestovali šošovicu a fazuľu (Thurzo 2004, s. 23). Do roku 1840 sa rozloha oráčín zmenšila o 13,4% (197,3 ha), no neskôršie (vrátane roku 2017) už neklesla pod 200 ha (maximum 266,1 ha v roku 1887). Je zaujímavé, že ani kolektivizácia v druhej polovici 50. rokov minulého storočia neznamenala výraznejší nárast výmery polí (pozri diagram 1). Rozvoj agrárnej výroby v kotline bol totiž v synergii s mierne aridnou klímou a úrodnosťou luvizemí a pseudoglejov.

▪ Trvalé kultúry, resp. prídomové záhrady vznikali spoločne s dedinskou zástavbou intravilánu. V r. 1782/85 zaberali 13,6 ha.

Do r. 1840 sa výmera záhrad zvýšila o 11 ha, avšak plocha sídelnej zástavby v tomto období zostala na úrovni predchádzajúceho obdobia. Príčiny tohto stavu nepoznáme (sekundárny prejav suchého podnebia?). Deficit rastlinnej výroby na poliach na začiatku druhej tretiny 19. storočia zrejme podmienil rozšírenie iných TVK (TTP, NDV), vrátane pridozových záhrad, ktoré bolo možné zavlažovať vodou zo studní alebo z krasových prameňov so stabilnejšou výdatnosťou. V ďalších časových horizontoch sa plocha záhrad pohybovala na úrovni 31,6 (1882) až 33,6 ha (2017), čiže okolo 5% z celkovej výmery územia. Údaje o rozlohe pridozových záhrad z roku 1887 a 1941 sú iba orientačné; rozdiely vyplývajú najmä z mierky kartografického podkladu.

▪ Mokrade v skúmanom území zastupovala mokraďová lúka v lokalite Dedinské lúky (obr. č. 4). Rastú na nej krovité vrby (*Salix sp.*), enklávy trste obyčajnej (*Phragmites australis*) a travinno-bylinné spoločenstvá s ostricou (*Carex sp.*), kostravou (*Festuca sp.*) a lípnicou (*Poa sp.*). TVK sme identifikovali počas terénneho výskumu na nive Bikolského potoka. V roku 2017 mala výmeru takmer 9 ha (mapa č. 6).

Obr. č. 4: Mokraď (lokalita Dedinské lúky)

Foto: P. Chrastina (20. 6. 2017)

▪ Sídlná zástavba. Na sklonku 18. storočia (1782/85) domy a hospodárske budovy v intraviláne zaberali cca 14 ha. Táto hodnota je charakteristická aj pre dve nasledujúce obdobia (1840, 1882). Nárast rozlohy sídlnej zástavby o zhruba 105% do roku 1887 (31,1 ha) nedokážeme spoľahlivo zdôvodniť. Tento rozdiel pravdepodobne súvisí s mierkou podkladovej mapy, ktorá je podrobnejšia. V roku 1941 bola výmera dedinskej zástavby intravilánu 51,5 ha. V poslednom časovom horizonte (2017) to bolo 86,5 ha, čo predstavuje 13,4% z celkovej plochy skúmaného územia.

Dominantou dedinského námestia v tvare vretena je barokový kostol sv. Márie Magdalény (pozri obr. č. 2). Táto najstaršia časť Tardoša sa rozprestiera na terase Bikolského potoka a dolnom úseku svahu *Gorba-tetô* (505 m n. m.). Osobitnou črtou urbanistickej skladby historického jadra obce sú podľa Thurza (2004, s. 23) spoločné dvory vybiehajúce kolmo z návsi. Ich vznik podnietila veľká chudoba dedinčanov. Spoločné dvory sa budovali postupným pridávaním obydlí do hĺbky, často z oboch strán. Jednotlivé domy pôvodne obývali *společníci*, príslušníci pôvodnej veľkorodiny (obr. č. 5).

Obr. č. 5: Domy *společníků* (vľavo). Pohľad zo zadnej časti spoločného dvora
Foto: P. Chrastina (20. 6. 2017)

Zemné pivnice tvoria súčasť archetypu jadra obce na horskom svahu. Objekty sa nachádzajú jednotlivo alebo v skupinách, najmä v starej časti intravilánu (napr. na ulici Ružový vrch – maď. *Rózsa-domb utca*). Pivnice sú klenuté, vybudované z miestneho mramoru. Ich vstupný otvor zhora prekrýva kamenná platňa s hrúbkou okolo 10 cm(!).

- Cintorín. Jeho plocha sa menila iba minimálne (pozri tab. č. 1). Po prvýkrát sa nachádzal na mape z obdobia II. vojenského mapovania (1840). Jeho rozloha dosahovala 1,5 ha. V roku 2017 to bolo 1,8 ha (0,3% skúmaného územia).

- Poľnohospodársko-priemyselné areály boli mapované počas terénneho výskumu v roku 2017. Išlo o objekty priemyselného parku na juhovýchodnom okraji skúmaného územia, resp. areál v južnej časti intravilánu. Spoločne sa rozprestierali na ploche 8,6 ha (mapa č. 6).

- Kameňolomy formovali štruktúru tradičných zamestnaní domáceho obyvateľstva. Prírodné podmienky, (mierne) aridná klíma územia ležiaceho v zrážkovom tieni *Gerecse* a nízka úrodnosť luvizemí a pseudoglejov limitovali rozvoj a efektívnosť rastlinnej výroby. Alternatívou hlavného zamestnania Tardošanov sa preto stala práca v kameňolomoch (pozri tiež Auerhan 1921, s. 152–153).

Ťažba kameňa ovplyvnila i etnickú skladbu obce. Na prelome 18. a 19. storočia Tardoš dosídlili ďalší talianski majstri so svojimi rodinami (*Aprili, Paluzelli, Venutti*), ktorí rozvíjali ťažbu a spracovanie mramoru v kameňolomoch na *Bánya-hegy* (360 m n. m.). Predaj červeného hľuznatého vápenca bol až do druhej svetovej vojny v réžii miestnych Židov (Motil 2004, s. 32–33).

Mapa č. 2 (1840) ukazuje dva kameňolomy na temene, príp. na hornom úseku severozápadného svahu *Bánya-hegy* (360 m n. m.). Odkryvy majú plochu 6,6 ha. Podľa písomných správ daná TVK tvorila súčasť krajinnej štruktúry skúmaného územia aj v pred-

chádzajúcom období. Rekonštrukčná mapa č. 1 z roku 1782/85 však túto skutočnosť neukazuje. Kartografický podklad z roku 1882 zachytáva kameňolom na temene *Bánya-hegy* (505 m n. m.) s výmerou 8,3 ha (mapa č. 3). Túto informáciu spochybňuje mapa z roku 1887, na ktorej opäť figurujú dva odkryvy; menší sa nachádza na svahu, väčší na vrchole konkrétneho masívu. Ich plocha dosiahla 20,2 ha (mapa č. 4).

Na mladších mapách sú počet a veľkosť kameňolomov zakreslené korektne (mapy č. 5 a 6). V roku 1941 mali plochu 17,7 ha, pričom ťažba v oboch odkryvoch prebiehala súčasne. Exploataciu „červeného mramoru“ na temene *Bánya-hegy* (360 m n. m.) realizovali Židia sústredení v miestnom pracovnom tábore.

Exploatacia kameňa v roku 2017 prebiehala iba v lome na vrchole kopca. Stenovo-jamový kameňolom na svahu *Bánya-hegy* (360 m n. m.) sa už dlhšie nevyužíva. Tento archetyp montánnej krajiny slúži ako cvičná lezecká stena (obr. č. 6).

Záver

Historicko-geografický pohľad na krajinu slovenskej enklávy Tardoš prispieva k poznaniu kultúrneho dedičstva Slovákov v Komárňansko-ostrihomskej župe v Maďarsku.

Použitú metodiku a dosiahnuté výsledky možno uplatniť pri štúdiu historického *land use* ďalších slovenských enkláv v zázemí Tardoša. Zistenia o zmenách miestnej krajiny s dôrazom na obdobie po roku 1725 môže zohľadniť spoločenská prax pri tvorbe integrovaného manažmentu krajiny v skúmanom území alebo pri upevňovaní identity miestneho obyvateľstva s cieľom zachovať jeho kultúrne dedičstvo pre budúce generácie.

Obr. č. 6: Sukcesia starého kameňolomu na svahu *Bánya-hegy* (360 m n. m.)

Foto: P. Chrastina (22. 6. 2017)

LITERATÚRA

AUERHAN, Jan: Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku. Praha: Melantrich 1921. 203 s.

FRISNYÁK Sándor: *Magyarország tájai*. In: Magyarország földrajza. S. Frisnyák et al. Budapest: Tankönyvkiadó 1988, s. 145–150.

FÜGEDI, Erik: Príspevky k dejinám osídlenia niektorých slovenských obcí na území dnešného Maďarska: Síleš – Séleš (Vértesszőlös). In: *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*. Ed. P. Király. Budapešť: VÚSM 1993a, s. 74.

FÜGEDI, Erik: Príspevky k dejinám osídlenia niektorých slovenských obcí na území dnešného Maďarska: Tardoš (Tardos). In: *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku*. Ed. P. Király. Budapešť: VÚSM 1993b, s. 75.

KÖRMENDI Géza, MOTIL László: *Fejezetek Tardos község történetéből*. Tardos: Tardos Község Önkormányzata; Tardosi Szlovák nemzetiségi önkormányzat 2005. 110 s.

- MOTIL László: A tardosi (gerecsei) kőfejtés történeti emlékei. Tardos: Községi Önkormányzat 2004. 83 + 120 s.
- SIRÁCKY, Ján: *Stahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*. Martin: Matica slovenská 1971, 298 s.
- SIRÁCKY, Ján: Slovenské osídlenie v Zadunajsku. In: *Slováci vo svete I*. Sirácky, J. et al. Martin: Matica slovenská 1980, s. 44–46.
- SIRÁCKY, Ján: *Dlhé hľadanie domova*. Martin: Matica slovenská 1985. 527 s.
- SLAVKOVSKÝ, Peter: 1. – Zemepisná mapa Maďarska. In: *Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*. Ed. A. Divičanová. Békešská Čaba: VÚSM 1996, b. s.
- SÜLI-ZAKAR István: Dunántúli-közephegység: Dunazug-hegyvidék (Gerecse). In: *Magyarország földrajza*. S. Frisnyák et al. Budapest: Tankönyvkiadó 1988, s. 238–240.
- ŠOMŠÁK, Ladislav: *Flóra a fauna v rastlinných spoločenských strednej Európy (Aplikovaná biocenológia)*. Bratislava: PrIF UK 1998. 308 s.
- THURZO, Igor: Na Tardoši na pažiti alebo 800 rokov Tardoša: Ludová architektúra Slováckmi obývanej obce v Maďarsku. In: *Informácie – architektúra, interiér, design*, 2004, roč. 10, s. 23, 26.
- URBARIUM 1767. Online: <https://archives.hungaricana.hu/en/urberi/komarom-tardos/>, cit. 23. 1. 2018.
- VADÁSZ Elemér: *Magyarország földtana*. Budapest: Akadémiai Kiadó 1960. 646 s.
- Gerecse: Turistatérkép-sorozat. Mierka 1:40 000. Budapest: Cartographia 2016.
- Mapa I. vojenského mapovania, Mapový list č. 11–18 (1:28 800), 1782/85. Online: <http://mapire.eu/en/map/firstsurvey/?layers=osm%2C1%2C73&bbox=2035989.908159186%2C6041988.7409997275%2C2072679.6817360704%2C6058995.979793179>, cit. 25. 3. 2017.
- Mapa II. vojenského mapovania, Mapový list č. 29–49 (1:28 800), 1840. Online: <http://mapire.eu/en/map/secondsurvey/?layers=osm%2C5%2C42&bbox=2049552.703365539%2C6048051.152805589%2C205872.51467597603%2C6052302.962503953>, cit. 25. 3. 2017.
- Mapa III. vojenského mapovania, Mapový list č. 4961/1 (1:25 000), 1882. Online: <http://mapire.eu/en/map/thirdsurvey25000/?layers=osm%2C179&bbox=2049638.6950223583%2C6048911.069373803%2C2058811.1384165797%2C6053162.879072167>, cit. 25. 3. 2017.

Katastrálna mapa, 1887. Mierka 1:2 880. Online: <http://mapire.eu/en/map/cadastral/?layers=osm%2C43%2C44&bbox=2049352.0561662903%2C6048242.245376296%2C2058524.4995605117%2C6052494.05507466>, cit. 25. 3. 2017.

Ortofoto (družicová snímka), 2017. Mierka cca 1: 75 000. Online: GoogleEarth, cit. 29. 3. 2017.

Topografická mapa vojenského mapovania, 1941. Mierka 1 : 75 000. Online: <http://mapire.eu/en/map/hungary1941/?layers=osm%2C111&bbox=2045893.2806363832%2C6046665.731667919%2C2064238.1674248255%2C6055169.351064645>, cit. 25. 3. 2017.

Összefoglalás

Történelmi tájhasználat Tardoson⁵

Tardos (szlovákul *Tardoš*) település Komárom–Esztergom megye északi részén található és része a magyarországi szlovákok kulturális örökségének. A tanulmányban a tardosi táj változásainak kérdéseit vizsgáljuk a használat kontextusában (történelmi tájhasználat, *land use*). Ez a jelenség azzal függ össze, hogy római katolikus vallású telepések érkeztek ide a Dunától északra fekvő vármegyékből (Nyitra, illetve Trencsén környékéről). Az új lakosság a 18. század első negyedének végén művelésbe vette a Gerecse tardos–vértestolnai medencét. Tanulmányunk célja a történelmi tardosi tájhasználat jellemzése, különös tekintettel az 1725 (szlovákok letelepedése a megszűnt faluban) és 2017 közötti időszakra. A vizsgált terület múltbéli változásait a tájhasználati osztályok (TO) dinamikáján keresztül jellemezzük az elmúlt kb. 300 év során (1725–2017), természeti (geo-ökológiai) és társadalmi tényezők kontextusában.

A helyi táj történelmi tájhasználatának fejlődését a szlovákok megérkezését követő időben tematikus térképek mutatják be (1–6.), valamint az egyes tájhasználati osztályok kiterjedésének időbeli változásait összefoglaló 1. táblázat és az 1. diagram.

⁵ A tanulmány a GAP410/12/G113 számú kutatási projekt (Történelmi Földrajzi Kutatóközpont) megvalósításának része, melyet a Cseh Köztársaság Pályázati Ügynöksége támogat.

Az alkalmazott módszertan és az elért eredmények a Tardos „hátszágában“ található további szlovák enklávék történelmi tájhasználatának tanulmányozása során hasznosíthatók. A helyi táj 1725 utáni változásaira vonatkozó megállapításokat figyelembe veheti a társadalmi gyakorlat egy integrált tájmenedzsment kialakítása során vagy a helyi lakosság identitásának megszilárdításához.

Summary

Historical *Land Use* in Tardos

The landscape village Tardoš (Tardos in Hungarian) in the north of Komárom-Esztergom county is part of the cultural heritage of the Slovaks in Hungary. The paper discusses an issue of Tardoš landscape changes in the context of its use (historical land use). This phenomenon is related to the arrival of the Roman Catholic settlers from the counties lying north of the Danube river (Nitra or Trenčín regions). By the end of the first quarter of the 18th century new inhabitants began to cultivate the desolated Tardos-tolnai basin landscape in the Geresce Mountains.

The aim of the paper is to characterize the Tardoš land use with an emphasis on the period from 1725 (Slovak colonization of the defunct village territory) to 2017. Recent changes of areas in the analysed territory are characterized by landscape use classes (LUC) during the last 300 years (1725-2017) in the context of natural (geoeological) and social factors. The development of the historical land use after the arrival of the Slovaks is outlined in the thematic maps no. 1. – 6., chart no. 1 with LUC areas in particular periods and in diagram no. 1.

The methodology used and the results achieved can be applied in the study of the land use of other Slovak enclaves in Tardoš surroundings. Findings concerning the local land use changes with an emphasis on the period after 1725 can be possibly taken into account in social practice of the creation of an integrated landscape management of the surveyed territory or in the process of consolidating the local population identity.

Kontakt:

prof. RNDr. Peter Chrastina, PhD.

Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií

FF UCM v Trnave

Nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava (SK)

e-mail: peter.chrastina@ucm.sk

RNDr. Jakub Trojan, PhD.

doc. Ing. Pavel Valášek, CSc.

Ústav environmentální bezpečnosti

FLKŘ UTB ve Zlíně

Studentské nám. 1532, 686 01 Uherské Hradiště (CZ)

e-mail: trojan@utb.cz, valasek@flkr.utb.cz

„Tú rodnú d'edinku ňesťem zabudnúť...“ – k niektorým kontextom identity Tardošanov

Ladislav Lenovský

Úvod

Cieľom prítomnej štúdie je na základe poznatkov z terénneho výskumu, ktorý sa realizoval v dňoch 18. – 23. júna 2017 v rámci Interdisciplinárneho tábora organizovaného Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku, objasniť súčasnú podobu kultúry a identity tardošských Slovákov a obyvateľov slovenského pôvodu v dedine. Zodpovedať na otázku: Kto sú tardošskí Slováci a ich potomkovia dnes? Na zodpovedanie hlavnej výskumnej otázky je použitý sociálno-konstruktivistický koncept formovania komplexnej individuálnej aj kolektívnej identity ako integrovaného situačného systému parciálnych identít, ktoré v predmetnom výskume predstavujú: lokálna, etnická, náboženská, socioprofesijná a kultúrna identita. Cieľom terénneho výskumu bolo metódami nezúčastneného pozorovania a pološtandardizovanými rozhovormi s miestnymi slovensky hovoriacimi obyvateľmi (ako respondentmi) získať o jednotlivých identitách materiál na plastické zobrazenie spôsobu života a pochopenie formovania aj manifestovania identity Tardošanov v súčasnosti. Vzhľadom na dĺžku výskumu išlo skôr o sondážny výskum. Preto sú niektoré témy len naznačené s vedomím, že sa im podrobnejšie venovali iní kolegovia počas výskumu.

Tardoš

Dedina Tardoš (maď. Tardos) sa nachádza na severnej hranici stredného a západného Maďarska, v regióne Stredné Zadunajsko, v Komárnansko-ostrihomskej župe. Patrí do obvodu mesta Tata, od ktorého je vzdialená 12 km. 35 km severozápadne je mesto Komárno, približne rovnako vzdialený severovýchodným smerom je Ostrihom. Budapešť sa nachádza 60 km juhovýchodne. Tardoš (do roku 1992 Tardosbánya) leží v údolí potoka Bikol, ktorý pramení v juhozápadnej časti chotára, prechádza dedinou južnoseverným smerom, potom na sever naprieč celým mikroregiónom a vlieva sa do Dunaja v meste Süttő (slov. Šuta). Dedina sa rozprestiera v odlesnenom priestore centrálnej časti pohoria Gereče (najvyšší bod je 634 m. n. m.). Spolu s trikrát menšou dedinou Vértestolna (st. názov Tolna) je zo všetkých strán obklopená lesmi, okrem malého „priesmyku“ v južnej časti chotára smerom do susednej dediny Tarján.

Prvý písomný doklad o osade je darovacia listina z roku 1204. V stredoveku jedna časť územia osady (pod názvom Turdos) patrila ostrihomskému opátstvu (neskôr arcibiskupstvu) sídliacemu v Gúte (dnes Kolárovo). Druhá časť patrila rodine Tardosovcov. Správa z roku 1529 dokazuje zničenie dediny Turkami počas osmanskej okupácie. Osada bola pustá do roku 1720 (Tardos meγκközelítése 2017). Ostrihomské arcibiskupstvo v snahe opäť využívať svoje majetky sem premiestňuje slovenských katolíkov, ktorí osadu aj veľký lom nad dedinou na červený mramor znovu oživujú.¹ V rámci postosmanského osídľovania centrálnych a južných častí Uhorska osadníkmi z územia dnešného Slovenska predstavuje príbeh Tardoša prvostupňovú kolonizáciu – prúdy smerujúce zo severných hornatých častí dnešného západného Slovenska do severných horna-

¹ Ťažba miestneho vápenca červenej farby (známeho ako červený mramor) bola hlavným motívom existencie osady už od rímskych čias.

tých žúp dnešného Maďarska (Fügedi – Gregor – Király 1993; Botík 2007, s. 181). V kontexte osídľovania súčasného Maďarska bol Tardoš súčasťou druhej etapy kolonizácie (1711 – 1740) vyludnených oblastí Uhorska ležiacich južne od územia dnešného Slovenska. Išlo o zemepanskú kolonizáciu, počas ktorej vlastníci pozemkov (šľachta a cirkev) sťahovali svojich poddaných z oblastí Slovenska západne od Hrona do Zadunajska (Štolc 1949, s. 21–29, 201–207²; Papuček – Balážová 2001, s. 155). Keď v roku 1725 dal arcibiskup osídliť dedinu katolíckymi Slováckmi, miesto stredovekej cirkevnej osady pripomínala len zrúcanina kostola (Fügedi 1993, s. 75).³ Priezviská prvých obyvateľov vytvorené z pomiestnych mien odkazujú na Tekovskú, Nitriansku a Trenčiansku župu (Fügedi 1993, s. 75).⁴ Rovnako aj a Krupa (1996, s. 14) spomína práve tieto župy ako možné zdrojové oblasti. V nasledovnom období postupne pribúdali ďalší osadníci, pravdepodobne zo susedného Síleša, lebo nárečie tu obsahuje prvky strednej časti Nitrianskej a južnej časti Tekovskej župy (Štolc 1949, s. 201–207; Fügedi 1993, s. 75). Imigračné pohyby pôvodných slovenských nárečí do Tardoša smerujú z hornonitrianskej oblasti (Bánovce n. Bebravou, Bojná) a oblasti Záhoria (Senica). (ASNM 1993, mapa Nr. III.) Zdrojom obživy bolo poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo, ťažba kameňa a kamenárstvo, pálenie vápna. Súčasný r. k. kostol bol postavený v roku 1775.

² Tak vznikli napríklad Senváclav/maď. Pilisszentlászló (1715), Eška/maď. Öskü (1718), Čerňa/maď. Bakonycsérnye (1724), Bánhid/maď. Bánhida, Tardoš (1725), Síleš (1927).

³ Urbárium z roku 1726 prináša informácie o tom, že: v dedine sa mohli usadiť len katolíci, cirkev si ponechala časť lúk, blízko sa nachádza mramorová baňa, navrhuje sa obnoviť kostol. Urbár z roku 1754 informuje o tom, že: pálenie dreveného uhlia bude zastavené, ale vápna bude pokračovať.

⁴ Napríklad Babík, Belík, Bielik, Czapuska, Cibulka, Haluziczky, Jahoda, Javorek, Kolarik, Konecni, Kubo, Lauko, Loczky, Mestyán, Motili, Moravcsik, Mráz, Novák, Parovsky, Polyak, Psenák, Radobicki, Radosovszki, Recsni, Rendek, Visnyovszky, Zeleznik, Zhorela.

Podľa údajov Centrálného štatistického úradu v roku 2001 bolo podľa štátnej príslušnosti rozvrstvenie obyvateľov obce nasledovné: Maďari – 97,3%, Nemci – 3,3%, Slováci – 29,7%, neznámi/neodpovedali – 2,5% (údaje nevysvetľujú, prečo je celkový súčet 132,8% – pozn. autora). Náboženské zloženie obce udáva táto štatistika už matematicky logickejšie: rímskokatolíci – 85,7%, reformovaní (kalvíni) – 4,2%, gréckokatolíci – 0,2%, rovnako ako evanjelici a. v., aj ako príslušníci iného vierovyznania, ateisti – 4,1%, neznámi/neodpovedali – 5,4% (spolu 100%). V roku 2014 žilo v obci 1644 obyvateľov, z toho sa k slovenskej národnosti hlásilo 358 z nich. Pomerne vysoký počet obyvateľov obce, i napriek vyššej mortalite ako natalite, udržala imigrácia nových, čisto maďarských rodín z neďalekých miest.⁵

K lokálnej identite

Tardoš je vzhľadom na georeliéf kompaktné sídlo bez trvalých domácností mimo intravilánu. V roku 2001 1629 Tardošanov žilo v 659 domácnostiach, z toho v intraviláne bolo 657 domácností, v častiach extravilánu len dve (Bányahegytelep, 20 km od centra a Krátkatelep, 0,2 km od centra). Rovnako vzdialená domácnosť, dnes bez trvalého obývania, bola v časti Malomvölgy. Na označenie jednotlivých častí dediny a chotára najmä najstarší Tardošania používajú vlastné pomenovania: pôvodná dedina je zástavba okolo obdĺžnikového námestia s kostolom na odlesnenom svahu na pravom brehu potoka, aj zástavba v blízkosti jeho

⁵ Súčasní prisťahovalci patria k nižšej strednej vrstve alebo nižšej sociálnej vrstve. Predajom bytu v meste získali dostatok finančných prostriedkov na kúpu a rekonštrukciu starého domu, pričom istá finančná čiastka im aj zostane. Noví ľudia, dôjde sem z mesta, keď si predá byt za 14 miliónov, tu si vie kúpiť dosť dobrý dom za 10 miliónov (žena 1947).

ľavého brehu. Tardošania ju rozdeľujú na *Horný* a *Dolný koniec/bok*. Hranicou je kostol. Na *Hornom konci* je *Hlavná ulica* (Dózsa György utca), námestie okolo kostola (*Templom tér/Pri kostole*), *Burgandija* (Alkotmány utca), *Druhý rad/šor* (Szent Flórián utca), *Kúty* (Fekete Lajos utca), *Jánošíkova ulica* (Jánosik utca). Na *Hornom konci* dodnes stojí objekt zvaný *Vöröšov šenk/krčma*, kde podľa spomienok najstaršej generácie tardošských chlapov naposledy nalieval krčmár József Árendás, ktorý nebol Tardošan. Na *Dolnom konci* bola centrom *Vargova krčma*/dnes penzión Kemencész. *Dolný koniec* na ľavom brehu potoka pozostáva z: *Štútská ulica* (Arany János utca), *K cintorínu* (Temető utca). Časť *Dolného konca/boku* na pravom brehu potoka tvoria: *Poštová ulica* (Petőfi Sándor utca) a *Krátka/Krátka ulica* (Béke utca), ďalej od potoka na protiľahlom úpätí oproti *Hornému koncu* ležia *Vršky* (Rózsadomb utca).

Rozrastanie Tardoša prebiehalo najmä v 2. polovici 20. storočia a to v dvoch líniiach. Na *Hornom konci* sa od 50. rokov postupne zastavali záhrady a role na južnej strane – dnes *Ófalu utca/Ófalušor* a na severnej strane *Kňazove role*. Na *Dolnom konci* sa rozrástla najmä *Krátka ulica*. (*Len pár domov prve, potom, v 50. rokoch nové domy tam postavili a predĺžila sa. Aj nové ulice... Tam kňaské role boli, potom to otvorili ľuďom.*) Okrem toho, na pôvodne cirkevných pozemkoch v priestore medzi *Dolným koncom* a lesmi pod kameňolomom (*Pod baňou*) východne od dediny už od 50., no najmä od 80. rokov vznikli nové ulice – časť zvaná *Nová dedina* (Újtelep). Táto časť, najmä smerom k lesu, sa rozrastá novostavbami i dnes.

V kolektívnej pamäti najstarších obyvateľov sa zachovali poznatky o sociálnej stratifikácii dediny v tom zmysle, že zatiaľ čo v *Hornej dedine/boku* bývali v spoločných dvoroch najmä chudobnejší Tardošania, ktorí sa zaoberali baníctvom a furmanstvom, na *Dolnom konci* bývali tí bohatší, ktorí vlastnili viac pozemkov (*boháči, role mali, gazdové, kostolní preňási*). Z toho pravdepodobne vyplývala aj rivalita medzi ich obyvateľmi (*Hornáši – Dolňási...*

ideme sa hore biť, musel som utéct poza humen domov...). Okrem Vörösovej a Vargovej krčmy najstarší Tardošania spomínajú aj krčmu Juhása Šándora, kamenára zvaného Komis a Borošovu krčmu. (Šenky boli plné na fašangy, na odpust (pút). Býval tam tanec.)

Lokálne a chotárne názvy sú súčasťou etnokultúrnych tradícií Tardoša. Okrem vyššie spomenutých sa dodnes zachovali aj názvy v extraviláne, napríklad *Konopnice* (priestor okolo potoka na južnej strane dediny využívaný ako záhrady), *Rákocina*, *Kertek* (*tam bývali sady*), *Humná*, *Lúky*, *Čakankút*, *Pereše*, *Pápeské/kňaské/kňazove role*, *Sélhed*. Vinohradnícka osada bola v lokalite s názvom *Páškom*, vinohrady ležali aj v časti *Fajzáre*.

K etnickej identite

Prítomnosť Slovákov v Tardoši nie je len historickou črtou. Je špecifickým etnokultúrnym fenoménom lokálnej society dodnes, lebo potomkovia prvých Slovákov, aj tých, ktorí do dediny prichádzali neskôr (napríklad ako manželskí partneri z okolitých dedín so slovenským osídlením), si dodnes zachovali niektoré kultúrne tradície, etnické vedomie (prostredníctvom vedomia pôvodu), slovenský jazyk a vzťah k slovenskej kultúre – od etnickej enklávy, cez jazykový ostrov, po kultúru (ako kultúrne dedičstvo).

Podľa oficiálnych demografických údajov o počte Slovákov v Maďarsku v období po výmene obyvateľstva v Komárňanskej župe hovorilo po slovensky 5% obyvateľstva (približne 13 000). V období získavania materiálu a spracovávaní Atlasu slovenských nárečí v Maďarsku (1949 – 1965) v Maďarsku už neexistovala slovenskojazyčná obec, len dvojazyčné. Znalosť slovenčiny bola rôzneho zastúpenia aj stupňa. V rámci silných slovenských

komunit boli aj také, kde malé deti hovorili len po slovensky (napr. Suhahuta/maď. Mátraalmás), resp. po slovensky hovorili dobre (napr. Tardoš) (Király 1993, s. 10). Tardoš bol jednou zo 48 výskumných lokalít projektu atlasu, ako i najbližšie dediny so slovenským osídlením Síleš/Séleš (maď. Vértesszőlős), Oroslán (maď. Oroszlány) a Šárišáp (maď. Sárísáp). Dôvodom výberu lokalít nebola vysoká početnosť alebo zastúpenie Slovákov v rámci všetkých obyvateľov, ale charakter miestneho nárečia a jeho diferencovanosť od slovenských nárečí na Slovensku (Király 1993, s. 8), čo svedčí o jedinečnosti, svojbytnosti a dôležitosti tardošského jazykového ostrova z pohľadu výskumu vývoja slovenského jazyka aj o stave jeho zachovania (a tým i etnického vedomia a etnicity) v prostredí slovenskej komunity v Tardoši v tomto období.⁶ Tardoš leží v pôvodne etnicky pestrom prostredí, lebo okrem Slovákov a Maďarov boli v mikroregióne prítomní aj Nemci (Švábi). Ako švábsku dedinu Tardošania dodnes označujú susedný Tarján. V súčasnosti sa potomkovia identifikujú zväčša ako Maďari nemeckého, resp. slovenského pôvodu. Slovenskí Tardošania susedných nemeckých Maďarov charakterizujú ako vyspelých, dobrých podnikateľov, ktorí dokážu efektív

⁶ Slovenské nárečie v Tardoši je zmiešané západoslovenské so stredoslovenským – dolnotekovským typ s prvkami záhoráckeho a ponitrianskeho s vokalicnosťou k maďarčine (Štolc). S cieľom zachovať autentickosť výskumného materiálu, do výpovedí informátorov (ústneho i sprostredkovaného písaného textu) sme nezasahovali ani po pravopisnej, ani po gramatickej či štylistickej stránke. V našom príspevku zapisujeme tieto texty kurzívou, resp. ich vyčleňujeme úvodzovkami (pozn. autora).

ne zveľadiť svoj majetok. Švábske dediny považujú za krajšie⁷, podobne aj susedný Síleš.⁸ U Švábov Tardošania reflektujú ako ich špecifickú črtu individualizmus, oproti „tardošskému“ kolektivismu, čo vtipne dokazujú na zaužívanom stereotype/príklade, že ak v tardošskej (slovenskej) aj tarjánskej (švábskej) krčme sedí po dvadsať chlapov, tak tardošskí sedia všetci pri jednom stole a Tarjánčania po jednom pri dvadsiatich stoloch. Kolektivismus, silné komunitné cítenie a lokálnu spolupatričnosť definujú ako pre Tardošanov legendárnu a v okolitých dedinách známu. *My Slováci sme vám veselní jak Švábi.*

Do presídlenia v rokoch 1946 – 1948, keď z dediny dobrovoľne odišlo do Československa približne 80 rodín, bola komunikačným jazykom v Tardoši slovenčina. Odchodom časti mladých ľudí a rodín v produktívnom veku do Tvrdošoviec sa lokálna societa značne oslabil.⁹ Udržiavanie príbuzenských vzťahov Tar-

⁷ *Téjes keď bol, tu robilo veľa ľudí. Aj z druhých dedín. Keď bola púť, sem chodili na báľ do šenku aj Híregania, Tarjánčania, aj my tam. Sme sa s nimi poznali. U nás nebolo piva, na Tarjáne bolo vždy a tak sme chodili v nedeľu tam. Tarján to bola vždy pekná dedina. Tam bolo vám báňásov. Švábi inakší stáli, tí vám dali aj na peknosť (muž 1931).*

Naokolo sú peknejšie švábske dediny – Tarján, Tólna. Lebo Švábi sú cistotní. Švábi keď majú jeden forint, tak šeckerobá aby mali dva. Majú vám ze šeckého, pekné domy, kaštíli. Nevieme z čoho ich majú, lebo nič také nemajú čo aj my nemáme (žena 1947).

⁸ *Aj Sílešania sú Slováci. Já som mal suseda Sílešana. Kamasa porádneho. Chodili sme vinšuvati méno. Síleš je jak v meste, šecker je ináč. Oni na Síleši si lepši vedeli všetko a zato aj lepši stojá. Též chudoba, ale vždy sa vynašli, do Pešti išli robiť. Sílešania si robili z Tardošanov posmech: Tardošan keď ňevé zle spraviť, tomu srcece pukňe (muž 1933).*

Na Síleši, tam by ste pozerali, aké tam majú pekné domy. Tam slovensky sa zhováraajú. Tam majú pekný múzeum, také ste ani tu nevideli. Oni sú Slováci, ešte cistejšie vyprávajú ako my. Majú ešte tvrďší, my už tak meko. Ic na Síleš, ňebes banovať. To bés mať veľmi peknú památku. Ze Síleša sa poznáme, lebo my spolu spievame. Orosláň, Tardoš aj Síleš. Dobre sa poznáme a máme sa radi (žena 1947).

⁹ *K problematike výmeny obyvateľstva v Tardoši bližšie Benčík 1995, s. 12–17.*

došanov s pre sídlencami¹⁰ a so slovenskými Sílešanmi, Galanmi, Bánhiďamni či Oroslánčanmi permanentne vytváralo príležitosti používania slovenčiny a budovania vzťahu k slovenskosti. Tardošania ako slovenská komunita nie sú osamelým ostrovom, ale súčasťou regionálneho minoritného systému pozostávajúceho z približne 10 osád/komunit, kde je prítomná slovenčina, s ktorými spolupracujú, zúčastňujú sa podujatí a organizujú spoločné aktivity.

Okrem výchovy a postoja k používaniu slovenčiny v rodine a lokálnej komunite tu malo na udržanie etnického vedomia a znalosť slovenčiny vplyv vzdelávanie v miestnej základnej škole.¹¹ Zatiaľ čo generácia najstarších Tardošanov sa maďarsky naučila až v škole, lebo inak komunikovali v slovenčine, v priebehu 2. polovice 20. storočia sa jazyková situácia v dedine zmenila. Kontakt detí a mládeže so slovenčinou v rodinnom a komunitnom prostredí postupne zanikol, čím narástol význam národnostného školstva – výučba slovenčiny v škole. Ešte väčší vplyv na dobrú znalosť slovenského jazyka súčasnej strednej generácie slovenských Tardošanov malo

¹⁰ *Slovensky viem rozprávať aj písať. Doma sme sa len slovensky zhovárali. A sme si dopisovali so sesternicami na Slovensku po slovensky. Bratrance a sesternice čo sme, sa slovensky zhovárame aj teraz. Keď nevieme slovo, tak maďarsky povieme. Na Slovensko chodím odmalička každý rok k sesterniciam. Stretneme sa v Tvrdošovciach, alebo Komárne. Ideme jedným autom jednej, druhej, na dva, tri dni. Spolu. Na Slovensko sme veľa chodili 20. augusta na púť. Tu je 23. júla púť Magdaléna, alebo 26. Anna, tak sem zas z Tvrdošoviec prišli. V lete, keď sme nemali školu, aj na dva týždne prišli, aj my tam. Dedičko nás pozbierali a zali do Slovenskej, do Komárna jednej, potom druhej sestrenice, potom do Tvrdošoviec a tak sme celé leto chodili (žena 1947).*

¹¹ K problematike používania minoritného jazyka vo vzdelávaní bližšie napríklad Tušková 2016 alebo Uhrinová 2006, s. 226–230.

ďalšie vzdelávanie niektorých z nich v slovenskej základnej škole a na slovenskom gymnáziu v Budapešti.¹²

Podľa dlhoročnej pedagogičky a zástupkyne v tardošskej škole nemá navyšovanie počtu hodín slovenského jazyka až taký význam. Z pôvodnej dotácie 3, potom 4 hodín je dnes 6 (5 jazyk, 1 národopis), no na úkor iných základných predmetov, čo je podľa nej veľa. Na nižšom stupni je proces výučby ľahší, lebo kvalitatívne požiadavky na pedagóga sú nižšie. Záleží od rodičov a najmä od pedagógov, či deti budú navštevovať slovenský jazyk a ako ich výučba zaujme. Konkurenciou slovenčiny je angličtina a nemčina. Viacerí prisťahovalci v slovenčine vidia možnosť získania komunikačných schopností detí v ďalšom jazyku. Množstvo dostupných učiteľov slovenčiny, ktorí ju dobre ovládajú a chcú učiť, je malé. Vzhľadom na ekonomické podmienky uprednostňujú finančne lepšie ohodnotené zamestnanie. (Nezanedbateľným faktom je aj pokles spoločenského statusu učiteľov oproti minulosti.) Ďalším faktorom je pokles natality (*v 80. rokoch sme mali 190 detí, v roku*

¹² *V 50. rokoch som chodila na základnú školu, 8 tried. Raz toľko detí nás bolo. Vtedy sme všetci mali aj slovenčinu. Moje dcéry už nemuseli mať. Ale dobre vedia, lebo gymnázium v Budapešti ukončili slovenské. Tam mali dejepis a slovenčinu, ostatné v maďarčine. Vrátili sa na Tardoš, jedna má Tardošana, druhá Švába z Tarjánu (žena 1949).*

Dcéra učí tu v škole. Nehovorí po slovensky, ale rozumie. Tu sa málo učí slovensky. Druhá dcéra bývala v Ostrihome, teraz býva vo švábskej dedine. Rozumá po slovensky, aj oni sa učili. Zato vedia staršie deti tu slovensky, lebo chodili na gymnázium do Pešti vďaka z nich (žena 1947).

V škole bola výučba slovenčiny dobrovoľná. Boli to hodiny navyše, kto nechcel, išiel domov. Po 7. triede sa mohlo ísť do Budapešti do slovenskej školy na 2 roky. Tam nás nebolo veľa v slovenskej triede, 14. Škola bola od prvého po 12. ročník. V tej škole nás bolo 160–170 detí. Bývala som na internáte so slovenskými deťmi z celého Maďarska. Slovenčina a maďarčina bola v predmetoch tak na polovicu. Dobrých učiteľov sme mali. Z jednej triedy z Tardoša piati odišli do Pešti. Potom to zaostalo. Túto možnosť prezentovali agitátori. Rodičia zväčša nechceli, len tí chudobnejší. Ale ja som chcela (žena 1952).

2010 mali už len 80). I napriek tomu sú Tardošania v práci s deťmi a mládežou aktívni, v čom ich podporuje aj Celoštátna slovenská samospráva.¹³

Prirodzeným etnoevolučným faktorom, ktorý oslabil medzi-generačnú kontinuitu slovenskej etnicity Tardošanov strednej a mladšej generácie, je zintenzívnenie kontaktov s obklopujúcim majoritným prostredím cez trend stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania mládeže a pracovných kontaktov v okolitých mestách, ktorý nastúpil v 60. rokoch 20. storočia a vyvrcholil na prelome miléníí.¹⁴ Po ukončení základnej školy tardošská mládež ďalej študuje na maďarských stredných školách a gymnáziách v Tatabáni, Tate, Győri, Komárome a Budapešti. V ostatných rokoch sa po ukončení štúdia vracia čoraz menšia časť.

¹³ *V tanečnom súbore mládeže je 18–20 členov, čo nie je málo, ale málo je detí (20–22). Do letného tábora v Hronci (organizuje Zväz Slovákov v Maďarsku) chodí odtiaľto 8–10 detí. Jazyková súťaž v Tardoši, Spievanky, slovenský program je vždy, dostávajú podporu od CSSM, Regionálne centrum, ZSM (žena 1952).*

¹⁴ *Od 16 do 18 rokov som sa učel ako obrábač kovov. Od 18 rokov som v Tate robil, potom na Šute v miheli ako opravár mašín. Dva busy chlapov a 5–10 žien tam každý deň vozili. Uhersky sme sa zhovárali, lebo aj z druhých dedín tam robeli, čo slovensky nevedeli. Slovensky sme sa zhovárali len keď som išiel núter do bani, lebo tam Slováci boli. Najvác Tardošania tam robili (muž 1934). Tardošské dievky slúžili vo väčších mestách, ako je Tata, Tatabáňa, Komárno, v Pešti najvác. Ja som bola dva roky u jedného doktora v meste. Potom ešte v gazdašák iškola som upratovala. Tam som bola cez týždeň, domov na svátek, na koho kedy došov šor. Naostatek na bani pri vojákoch, na kuchyni, aj sme upratovali. Kým som sa vydala. Potom som do hory chodila sadiť planty, čistiť. Čil dievky také nerobá. Dcéra robí na Tatabáni – v ipari parku, na zmeny. Druhá dcéra je tu. Majú Tardošanov, sú šoféri. Jeden chodí do Pešti, druhý do Taty. Tretá má Ostrihomčana. Už je taký pomíšaný svet tu. Voľakedy nie natlko, jak čil (žena 1935).*

K náboženskej identite

V prostredí slovenských katolíckych enkláv sa maďarizačné tendencie prejavovali permanentne a oveľa viac, ako v evanjelických.¹⁵ Farára a bohoslužobný jazyk určovali biskupi, slovenčina sa tu preto udržiavala v piesňach a kázňach len sporadicky do 20. rokov 20. storočia. Bola nežiadúca a jej používanie malo pre kňazov nepriaznivé dôsledky (Papuček – Balážová 2001, s. 159, 160). Eliminácia náboženského života v období socializmu sa prejavila aj odnárodňovaním veriacich. Rozbitie vzájomného vzťahu etnicity a konfesionality sa prejavilo oslabením obidvoch.

Návštevnosť bohoslužieb je aj v Tardoši v porovnaní s minulosťou nižšia, no v porovnaní s inými slovenskými komunitami je pomerne vysoká. Rovnako sa zvýšil aj priemerný vek ich účastníkov. Náboženskú výchovu učí deti v škole diakon. 1. sv. prijímanie a birmovku absolvuje väčšina z nich. Dôvodom, prečo súčasná generácia detí a mládeže nemá taký vzťah k náboženským aktivitám ako ich starí rodičia je, že k tomu rodičmi nebola vedená v takom rozsahu. Deti a mládež sa zúčastňujú bohoslužieb zriedkavo v nedeľu, ale bývajú zaangažovaní na podujatiach počas najvýznamnejších cirkevných sviatkov (najmä skupina mládeže „pri cirkvi“).¹⁶ Tardoš je filiou Tarjánu, rovnako ako Héreg. Od roku 2007 sem farár dochádza a náboženský život sa prispôbuje možnostiam jeho prítomnosti (napríklad polnočná omša na Štedrý deň sa uskutočňuje popoludní, čím sa modifikujú aj ostatné tradície). Návštevnosť bohoslužieb sa zvyšuje najmä počas najvýznamnejších cirkevných sviatkov ako sú Vianoce, Nový rok,

¹⁵ V rámci mikroregiónu slovenských osád Tardoš, Síleš a Bánhida sú katolícke, Oroszlán je evanjelická a. v.

¹⁶ *Na najväčšie sviatky boli aj mladí zaangažovaní, asi 10 – 15 čo sú pri cirkvi. Bolo predstavenie na Vianoce 2, 3 krát, potom to zrušili. Vtedy to bolo aj po slovensky. Adventský program – v nedeľu, deti spievajú odpoľudnia (žena 1949).*

Veľká noc, Božie telo, sv. Mária Magdaléna (22. 7. – hody) a každoročne v septembri na Deň tardošských Slovákov. Až na príležitostné výnimky a osobnú religiozitu jednotlivcov sa tu náboženstvo realizuje v maďarskom jazyku. Výnimkou, keď v kostole zaznie slovenčina, je Deň tardošských Slovákov (súčasťou je omša a kázeň aj v slovenčine), jedna nedeľná omša ročne (v rámci už 20 ročnej tradície); v máji a októbri sú litánie, kde je časť po slovensky.¹⁷

K socioprofesijnej identite

Tardoš bol obnovený s cieľom využívania/na využívanie prírodného bohatstva lesov, pozemkov a kameňa ich vlastníkmi. Toto využívanie uľahčovala relatívne dobrá cestná dostupnosť blízkych miest Budapešť, Tatabánya, Tata, Komárno, Ostrihom a dobré dopravné možnosti prepravy dreva a kameňa po rieke Dunaj prostredníctvom blízkej Šuty. Preto sa miestni obyvatelia zaoberali najmä lesným hospodárstvom, drevorubačstvom, furmanstvom a baníctvom. Malá rozloha pôdy nízkej bonity umožňovala poľnohospodársku výrobu ako hlavný zdroj obživy len pre malú časť Tardošanov. Čo mali role, hold, dva zeme najvác. Gazdové 18–20 holdov/10ha to len najbohatší mali. Takí na Dolnom konci bývali. Ostatní vlastnili pôdu, na ktorej bolo možné dopestovať obilniny, vinič, ovocie a zeleninu najmä pre vlastnú potrebu a ako krmivo

¹⁷ *Do kostola len starí. V piatok večer asi 10, v nedeľu o 11.00 do 50. Ja nie za to chodím, aby som kňaza počúvala, ale aby som bola v kostole. Spievame v kostole, ale len zriedka, lebo farári to nepodporujú. Na Deň tardošských Slovákov býva slovenská omša aj kázeň, príde farár z Ostrihomu a číta po slovensky. Len tam má slovenčina miesto, lebo len starší tam chodia a len oni ešte vedá (žena 1952). Všetko je len v maďarčine. Keď sú búdy (Božie telo), vtedy je plný kostol, 160 ľudí. Presídlenci prídu aj na hody, ale mladší menej. Voľakedy sa lepšie stretávali (žena 1949).*

pre hospodárske zvieratá (ošipaná, hovädzí dobytok, hydina).¹⁸ Boli nútení získavať doplnkové zdroje obživy predajom nadproduktu z vlastných malých hospodárstiev v blízkych mestách¹⁹, muži pálením vápna a remeslami (najmä v stavebníctve a furmanstvom), ženy zberným hospodárstvom na obklopujúcich lúkach a v lesoch.²⁰ *Fóvároši/furmani* zväžali drevo nielen z okolitých lesov pohoria Gereče, ale na týždňovky chodili furmančiť aj do kováčovských, vertešských a bakonských lesov. Okrem toho drevo, kameň, ale aj napríklad dopestované plodiny rozvážali k zákazníkom do okolitých miest a dedín. Ak nemali inú robotu, na blízkych majeroch rozvážali hnoj. Zamestnanie zaniklo v 70. rokoch pod vplyvom príchodu automobilov, s čím zanikol aj hospodársky chov koní. Okrem drevorubačstva bolo nevyhnutnou súčasťou lesného hospodárstva aj čistenie lesov, lesných chodníkov, ciest, studní, výsadba nových stromčekov, čo boli ženské práce, ktoré vykonávali najmä školopovinné deti a staršie ženy v domácnosti.²¹

¹⁸ *Ženy okopávali, mali troška zemi – krumple, fazulu, kukuricu. Aj kvetiny aj pestovali v záhrade, šalát, uharky. A keď bol dobrý čas, už utekali ze šalátom, cibuľkou... čo bolo v sezóne (muž 1933).*

¹⁹ *Peši do Taty chodili staršie ženy predávať šeko. Tu kúpili po domoch lacnejší vajcá a v Tate predali. Ze záhrady šeko – čerešne, višne, jahody... (žena 1947). 12 km do Taty na plác v stredu a sobotu. Kto mal koňa, kravu, išiel na voze. Chodilo sa cez horu, lebo je tichšia cesta, ako kamenná. Kto mal kravu, domáce mléko, smatánku, syr predával. My sme nosili mléko, syr, smatánku jednej rodine v meste. Múka sa čarovala za žito. Chodili sme predávať snežienky aj kytice do Taty (muž 1933).*

²⁰ *Ženy kvetiny v hore zbierali (snežienky, gombaliju a druhé), potom v Tate na pláci ich predávali. Jedna tetka čo 101 rokov mali keď zomreli, chodila stále. Každý ich kupoval (žena 1949).*

²¹ *Otec bol cestár, aj kosil okolo. U starých rodičov sme mali kravu, praste, slépkly, husi. Matka v hore čistila, konáre, studničky, cesty... sadila stromky. Aj ja som chodila s nimi robiť (žena 1949). Chodil som s otcom do hory drevo píliť. Aj také pirtle z haluziny sme s mamou robili a predávali do Ostrihomu (muž 1934).*

Charakteristickou architektonicko-urbanistickou, no aj sociálno-ekonomickou črtou Tardoša sú spoločné dlhé dvory, ktoré tvoria jadro najstaršej časti dediny v zástavbe okolo kostola, ďalej v častiach *Burgandija* a *Druhý šor*. Sú výsledkom menej priaznivých ekonomických a priestorových podmienok v dedine na prelome 19. a 20. storočia. Dlhé domy pozostávajú z viacerých za sebou radených jedno, dvoj alebo trojpriestorových bytových jednotiek obývaných niekoľkými rodinami. Stavby sú obývané, z kameňa so sedlovými alebo valbovými strechami pokrytými pôvodne trstinou, neskôr škridľou, plechom či eternitom.²²

V 2. polovici 20. storočia sa pod vplyvom kolektivizácie poľnohospodárstva, znárodnenia majetku a socializácie hospodárstva mení aj socio-ekonomická situácia v Tardoši. Založením štátnych podnikov v okolitých mestách vznikajú nové pracovné príležitosti, čím sa zvyšuje mobilita Tardošanov a ich medzilokálne kontakty. V roku 1960 bolo v Tardoši založené družstvo. Vzhľadom na to, že chotár je pomerne malý a neúrodný, poľnohospodárska výroba sa rozšírila na chov hydiny, zajacov, oviec a stavebné družstvo.²³ K družstvu pribudli aj chotáre Somód a Baj (1973), súčasťou bola firma na vápno v Budapešti a Tate. Pre obyvateľov dediny a okolia poskytovalo približne 1000 pracovných miest. Len v stavebnom družstve pracovalo približne 200 robotníkov. Družstvo v 90. rokoch zaniklo, pôda bola reštituovaná a niektoré časti družstva sprivatizované, ako napríklad chov hydiny.²⁴

²² *Bývali sme susedé – vác rodín: Kiráj, Kuruc, Rešák, Motil, Zihó, Súkeník, Hornák, Gajdoš. Na dvore sme si pomáhali. Detí nás bolo, podľa rodín: 5 + 4 + 4 + 4 + 4 + 2. Vyrastali sme spolu, do školy spolu, aj na sviatky (muž 1933).*

²³ Zajace chovali aj vykupovali v celej krajine a predávali do Talianska, rovnako ako jahňatá pred Veľkou nocou.

²⁴ *Kurence, asi 3–4 majitelia. Zamestnávajú nádenníkov, keď treba. 2–3, penzistov. Inak neponúkajú miesta. Je tom komerčný chov. Každých 5 týždňov. Prídu s kamiónom, vtedy potrebujú 5–8 brigádnikov (žena 1971).*

V nových podmienkach dochádza v Tardoši k revitalizácii poľnohospodárstva a chovu dobytka samostatne hospodáriacimi roľníkmi/malými farmármi a niekoľkými poľnohospodárskymi veľkovýrobcami.²⁵ Maloproducenti svoj nadprodukt predávajú individuálne a osvedčeným odberateľom – výkupcom.²⁶ Lesné hospodárstvo (najmä urbár a štátny podnik) poskytuje prácu pre asi 20 Tardošanov, avšak s minimálnym zárobkom, podobne aký má aj 8 pracovníkov verejnoprospešných prác. Pracovné miesta ponúka aj miestna montážna firma Balyfa. V dedine pôsobia 4 kamenári (živnostníci), ktorí zamestnávajú po 2–3 zamestnancoch. Zahraničné pracovné migrácie smerujú do Nemecka a Švajčiarska. Najviac pracovných miest poskytujú okolité mestá, kde Tardošania dochádzajú denne.²⁷

Baníctvo a kamenárstvo sú charakteristickou črtou dediny. Zisk z ťažby a spracovávanía kameňa bol významným zdrojom príjmov a dedina bola vybudovaná z veľkej miery práve prostredníctvom nich. V súčasnosti žijú v Tardoši poslední traja muži, kto-

²⁵ Sú tu 3–4 väčší gazdovia (boli v dobrom čase na dobrom mieste, vedeli zohnať stroje, peniaze a pôdu). Obhospodarujú 50 a viac ha. Zväčša ide o rodinné firmy – sami si robia (žena 1971).

²⁶ Prasce, kurence, teraz znova sa to začalo. 2–3 rodiny aj s kravami na mlieko. 5 – 6 kozy mlieko. Slépkky skoro každý druhý dom, kvôli vajciam, viacerí aj na predaj. Mlieko do výkupu – on to rozváža, približne 50km okruh, cez internet, vyššie ceny ako na dolnej zemi sú tu mlieko, maso. Len v malom, nikto nemá veľa. Dcéra majú statok – praste, malé prasiatka, kurence, kačice, zajacov, kozy. Dostávajú dotáciu. Robia to viacerí tu.. Kravy – jeden má 5 – 6. Kone – teraz je vác koní, 2–3 majú ako hobby. Asi 8–10 koní, takí, čo majú aj zem.

²⁷ Budapešť, Tata, Tatabánya, Győr – mladšie ženy na zmeny (automobilový, chemický priemysel, obchod a služby), staršie ženy sezónne poľnohospodárske práce v okolí Taty a Komárna.

rí svoj život prežili v spojitosti s ťažbou kameňa.²⁸ Miestne baníctvo je súčasťou baníctva v regióne, ktoré bolo zamerané na ťažbu uhlia (mikroregión Tatabáňa od 1805/1810/1840) a na povrchovú ťažbu vápenca (Šuta, Tardoš od stredoveku). Uhoľné baníctvo skončilo v priebehu 90. rokov 20. storočia po spoločensko-ekonomických zmenách v štáte.²⁹ Ťažba „bieleho mramoru“ na Šute a „červeného mramoru“ v Tardoši pokračuje po privatizácii a mechanizácii i naďalej, i keď nie v takom rozsahu. Uhoľné baníctvo bolo náročnejšie, rizikovejšie, ale lepšie platené.³⁰ Práca v 13 km vzdialenej Šute zas vyžadovala pešie pochody, týždňovky a život v kolónii, kým nebola v rokoch 1949 – 1950 zavedená autobusová doprava. I napriek náročnosti si na toto obdobie poslední

²⁸ *Rodičia boli Tardošania. 5 detí nás bolo. Zem sme mali 5 – 6 holdov. V bani som robil v uhelnej 3 roky (Tatabáňa, Tata, Čolnok). Potom kamennej na Šute, skoro 40 rokov. V 1948, ešte som nemal 18, už ma zali do bane. 1 rok napsámoš. Kameň som kresal, len ručne. Aj moj apo v uhelnej (na kolónii bol) aj kamennej bani robil. Keď onezravel, mal kone – fuvaroš bol (muž 1931).*

Apo boli baňás, Nemali sme zem, len v bani sme robili. Na Šutu sme chodili na týždňovky (muž 1933).

Otec robil na Šute. Najprv som robil v Tate zámočníka ve fabrike na koberec. Keď došól socializmus, potom v Tatabáni v uhelnej bani. Potom na Šute. Bol som v míheľi, opravavoval som mašiny, 25 rokov. Ja som bol najvác vnútri. Potom na Tardoši v bani som opravoval mašiny (muž 1934).

²⁹ *Na Tatabáni už neni nič. Ostatný baňás čo je Oroslánčan, ten tam robel. Bol u nás nedávno. Takých 10 – 15 rokov nerobí. A Oroslán ten len čil zavreli (muž 1931).*

³⁰ *Uheľ som nelúbil kopať. Raz som bol 16 hodín zasypaný pod zemou. Piliere sme kládli, ležal si, lopatuvál. V Čolnoku robili trestanci a šelijaky národ (cigáni, parasti), aj politickí väzni, aj kerí zabili. Potom som bol na Tatabáni. Každý deň. Boli sme dva buse plné z Tardoša. 1950-51. 8 hodín robiť, potom dva kilometre do druhej bani, kde sme sa okúpali. Boli aj tragédie. 82 umrelo, o dvanáctej na zmene. Ja som bol v osmej zmene. Už som si začal zvykať, ale potom som sa báv. To bolo velké pochovávanie. Na Šute len 1200 – 1300, v uhelnej 2000 – 2500 forintov, to boli lepšie peňáže (muž 1931).*

pamätníci spomínajú s nostalgiou.³¹ Zoštátnením baní, otvorením nových, vybudovaním infraštruktúry sa zvýšil počet pracovníkov, pribudli ženy.³² Zvyšovaním mechanizácie ťažby sa práca uľahčovala. V súčasnosti už „tradičná“ ručná ťažba neexistuje a počet pracovníkov v bani na Šute aj v Tardoši sa zredukoval podľa aktuálnych objednávok.³³

Bély kameň na Šute: Skalu sme kresali štyrý, páti. To bol čapat. Najprv len z rukami, potom sme aj strílali. Traja keď sú, to je najlepšie – jeden ve skale robí, dvaja krešú kameň. A ak je treba, príde ďalší. My sme mali 7–8 kilové kladivá. Stáli sme v rade, dláta v kameni a kladivami sme búchali. Starí na boku boli. Sme búchali a spievali: „Išla pička vella vody, po kameňoch šlapala...“ Boli aj iné pesničky. Mladí nevedeli ešte dobre robiť, inak držali kladivo a aj vella bili a to nebolo dobre. A navili sa. Starí vedeli ako biť. Mladému aj facku dali, ak zle búchal.

³¹ Do 1948 nechodili buse. Chodili sme pešo a tam aj spávali v kolónii od pondelku do soboty. Aj ve sňahu sme išli hore. V zime veľikej sme neišli, lebo mrzol kameň a pukal sa, ale inak sa robilo. Stretávali sme sa pri Vargovom šenku. V 1949 na jeseň najprv 1 bus, potom 2, lebo otvorili viac baní. V sobotu dopoludnia sa robilo, potom domov. V nedeľu popoludní, alebo v pondelok ráno zavčasu sa išlo. Do 1948–49 každý týždeň, potom každý mesiac záloha aj výplata. Podľa normy, kerý koľko kubíkov vytiahol. Tam v bani nás vyplatili (muž 1931).

V nedeľu dopoludnia sme sa strelí pre krčmou, dali si pálené, potom doma obed. Po obede sme si odpočinuli a išli pešo na Šutu. Išli sme viacerí, asi 80 chlapov. Keď sme boli spolu len Tardošanovia, slovensky sme sa zhovárali. Ženy nám prichystali zásmažku do hrnca, z toho sme si potom tam varili fazuľu, krumpľe, polievku, gombolce, paprikáš (muž 1933).

³² Z Tardoša nás 30 chlapov chodilo busom. Aj ženy tam robili, kuchárky, aj čo sersám nosili a chystali. Aj Tardošanky. Po dve v každej bani boli. Na Šute bolo asi 5 baní (Milerova, Kátovská, Apinská, Ňúzfa). To nebolo veľa žien (muž 1931).

³³ Na Šute dnes 20–30 chlapov robí. Budai Atilla má 10 áut a rozváža makadam. Ten pokúpil polovicu baní. Pred 30 rokmi fungovala veľká budova na brúsenie. Asi 30–40 mužov a 10 žien tam robili pri brúsení, aj administrácia. Čil asi 10 ľudí, najväč 5 Tardošanov tam každý deň dochádza (žena 1972).

Tu na Tardoši čil robí 6–8 ľudí, volakedy nás bolo 100 (muž 1931).

Lebo sa mohol kameň, čo sme vyberali ze skaly, zlomiť, alebo inak odložiť. Ak nás bolo 5–6, to naráz muselo capnúť. Keď sa jeden pomýlev ... lebo to aj zhora, aj ze zdola naráz museli. Váci boli, kolká skala bola. A 3–4 metre bola skala, čo sa vyberala. Najprv len dvá, trá, potom váci. Každý starý mal svoju pesničku. Už ani jeden neni z nich. Aj uhersky sme spievali. Jeden, Marci báči, ten slovenskú vždy spieval, to bolo dlhé a my sme už nevládali. Hat, mne sa tá robota velce lúbila. 4 roky som bol pri mašinách na Bánhedi, velce dobré mašiny sme mali. Potom 10 rokov mešter úr aj tu aj na Šute. A keď došli kamenári na baňu, tak sa pýtali, ako to viem vybrať z tej skaly. Ze Šuty išla železnica úzka do bane hore, 3, 4 kilometre. Tam sa naložil kameň a dole. A potom išiel na Dunaj – hrádze, aj na cesty. To sa prekladalo do hajóvov. Aj tu na Tardoši bola železnica (muž 1931).

Baníci z chudobných rodín bývali v spoločných dvoroch a vlastnili len pridomové záhrady, prípadne malé úzke role v časti *Konopnice*. Tí, ktorí vlastnili aj pôdu a chovali statok, kým nebola autobusová doprava a chodili na týždňovky, si v prípade potreby najímali sezónnych robotníkov.³⁴ Po zmene na denné dochádzanie na svojom majetku pracovali po návrate z bane. Tardošania sami poukazujú na vysoký počet úmrtí na infarkt u mužov vo veku do 50 rokov.

³⁴ *Aj v bani, aj statek a zem. Potom som postavil dom. Potom sme mali role, so zemou sme robili, mali sme praste, slépký, len pre seba. Zrítka sme aj predali. Ja som si do roboty nosel (muž 1934).*

Kúpel som traktor a s tým som robil. Zem sme mali. Keď som nebol v robote, alebo keď som mal nočnú, cez deň kosil. Aj v bani, aj dom, aj zem. Len som sa rýchlo najedol, vypil dva deci vína a pível. Mal som pílu, čo so pível drevo ľudom do šporhelta. V celej dedine som sám pível. Tolko som vyrobil ešte jak v bani, lebo peňazí bolo treba. Druhí boli ve šenku. Vysadli z busa, vypili liter vína traja, lebo krígel piva, pol hodinu si odpočinuli, išli domov a robili ďalej. Boli aj takí, čo nerobili nič, len v bani (muž 1931).

Ku kultúrnej identite

Podľa Divičanovej (1996) možno (aj v Tardoši) badať dve vrstvy kultúry – ľudovú a cirkevnú (vysokú). Vo vrstve ľudovej kultúry (vrátane ľudovej religiozity) sú ešte prítomné slovenské prvky a jazyk, vo vysokej (vrátane cirkevnej) sa už nevyskytujú (Žiláková 2009, s. 63 – 85, alebo 2011, s. 164 – 211). Od 50. rokov 20. storočia je v Maďarsku slovenská kultúra pomaďarčená, vrátane kultúrnych tradícií. Tardoš bol až do 70. rokov etnicky uzatvorený, k čomu prispela aj endogamia. Bol autonómnou spoločenskou a relatívne sebestačnou entitou. Obyvatelia tu do polovice 20. storočia boli nájomníkmi na cirkevných majetkoch a nemali svoje inštitúcie ako vo väčších dedinách. Tu okrem školy, cirkvi a práce nemali nič iné. Prostredníctvom práce v bani tu bol prítomný typ slovenského vidieckeho robotníka. Inštitúcie, ktoré by moderovali ľudovú kultúru, začali vznikať až neskôr. Došlo ku kultúrnej integrácii a jazykovej asimilácii. I napriek tomu, že Tardošania slovenčinu už ani vo vzájomnej komunikácii nepoužívajú, najmä najstaršia a stredná generácia ju ovláda veľmi dobre a všetko rozumie. Napríklad v Oroszláni už slovensky nehovorí nikto a v Síleši len niekoľko starších žien.

Kultúrna identita Tardošanov je vyjadrením príslušnosti k lokálnej kultúre, ktorá je slovenskej proveniencie a nesie v sebe minoritné znaky. Túto kultúru predstavujú (v čoraz menšej miere) jazykové kompetencie v používaní a porozumení slovenského jazyka, no predovšetkým znalosť miestneho a regionálneho slovesného, hudobného, piesňového a tanečného folklóru, realizácia miestnych kultúrnych tradícií, kultúrno-spoločenská zaangažovanosť zameraná na regionálne aj celoštátne národnostné aktivity a národnostné školstvo. Prípád Tardoš potvrdzuje, že kultúra má mimoriadnu socializačnú funkciu, ktorá je nevyhnutným a nezastupiteľným predpokladom jej medzigeneračnej transmisie.

Pre Tardošanov je totiž najdôležitejším motívom ich národnostno-kultúrnej činnosti práve jej sociálny a socializačný aspekt. Aj keď mnohí z nich už neovládajú slovenčinu a za Slovákov sa považujú v čoraz menšej miere, páči sa im spievať, tancovať tardošské piesne a tance, navštevovať podujatia, stretávať sa s podobne zameranými ľuďmi z iných lokalít, byť v kolektíve. (*Oni tam nechodia preto, lebo je to slovenské, ale preto, lebo sa tam dobre cítia a sú spolu.*)

V súčasnosti sa všetky obyčaje kalendárneho cyklu odohrávajú v maďarčine. Predstavujú ich vianočné a novoročné, fašiangové, veľkonočné a prvomájové tradície. V dedine je od roku 1994 aktívna Slovenská národnostná samospráva, cez ktorú sa financujú viaceré kultúrne aj výchovnovzdelávacie aktivity a podujatia v dedine. Okrem toho je v dedine činná aj miestna pobočka Zväzu Slovákov v Maďarsku. Folklórny súbor Červený mramor vznikol v roku 1972. Má približne 20 členov vo veku do 30 rokov a približne 20-člennú detskú zložku. Spevácka skupina Gereče bola založená v roku 1981 a dnes pozostáva z 18 členov, najmä seniorov. Aktuálna je ambícia spevokolu rekonštruovať polnočnú omšu v slovenčine.

Medzi najvýznamnejšie podujatia patrí každoročne organizovaný Deň tardošských Slovákov, ktorý prezentuje lokálne a regionálne slovenské kultúrne tradície aj prostredníctvom predstavení miestneho speváckeho zboru a folklórneho súboru. Súčasťou je spoločná bohoslužba za účasti Slovákov zo Síleša, Bánhidy, Oroszláňa. Dvojročne sa tu koná Deň Červeného mramoru. Množstvo podujatí typu programov na Veľkú noc, Mikuláša a Vianoce sa organizuje v miestnej národnostnej základnej a materskej škole. V dedine sú osadené dvojazyčné maďarsko-slovenské tabule. V pamätnom dome Lajoša Feketeho, rodáka a významného turkológa, sídli aj národnostné múzeum s expozíciou ľudového odvetvu. Dedinské rádio Gorba vysiela od roku 2008 a každodenne od 13.00 do 14.00 vysiela slovenské ľudové piesne, najpopulárnejšie

sú dychovky. Cez dedinu vedie modrá turistická trasa celoštátneho významu, frekventovaným bodom trasy je rybník v Mlynskej doline severne od dediny. Obec má vlastné turistické ubytovacie kapacity: v objekte pri rybníku (29 miest) a v menšom zrekonštruovanom dome – bývalom mlyne (13 miest), ktoré využívajú nielen turisti, ale aj školy a firmy.

Záver

Dlhodobá koexistencia miestnych Slovákov s majoritným prostredím a ich vzájomné vzťahy vyústili do integračných, akulturačných a asimilačných etnokultúrnych a etnotransformačných procesov. Pôsobením vlastných kultúrnych vzorov a komplexov (ako lokálnej kultúry a kultúrneho dedičstva) a akulturačných inovácií majoritnej kultúry (ako nevyhnutných integračných importov) vznikol v skúmanej komunite variant lokálnej kultúry s minoritnými črtami a konfigurácia identity manifestovaná v špecifických situáciách ako minoritná na etnickom/etnohistorickom princípe. Tardoš je obdivuhodnou dedinou so živou dynamikou etnokultúrneho vývoja slovenskej minority. Reprezentuje reálne možnosti manažmentu minoritnej kultúry s akcentom na medzigeneračnú transmisiu a revitalizáciu.

Informácie a rozhovory poskytli:

Kissné Török Erika, nar. 1976

Árendás Zoltánné, rod. Veronika Čapuchová, nar. 1952

Motil László, nar. 1933

Rendek Józsefné, nar. 1949

Rendek Erika, nar. 1971

Csapucha Herman, nar. 1931

Lóczki Sándor, nar. 1934

Lóczki Sándorné, nar. 1935
Recsák István, nar. 1941
Žena, nezist., nar. 1947

LITERATÚRA

- BENČIK, Ján: Výmena obyvateľov v Tardoši. In: *Naše najmilšie*. Zborník rozhovorov Slovenského vysielania Maďarského rozhlasu. Budapešť: Vydavateľstvo Etnikum 1999, s. 12–17.
- BOTÍK, Ján: *Etnická história Slovenska*. Bratislava: LÚČ 2007. 228 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna: *Atlas slovenskej ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba: VÚSM 1996. 165 s.
- FÜGEDI, Erik – GREGOR, Ferenc – KIRÁLY, Péter: *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapešť: SVÚ 1993. 222 s.
- KÖRMENDI Géza – MOTIL László: *Fejezetek Tardos község történetéből (Kapitoly z histórie obce Tardoš)*. Budapest: Tardos község Önkormányzata 2005. 112 s.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje I*. Békešská Čaba: SVÚ 1996. 332 s.
- MOTIL László – BÁRTFAI, Ilona: *Tardos hősei és áldozatai a két világháborúban (Hrdinovia a obeť z Tardošu v I. a II. svetovej vojne)*. Tardoš: Faluvédő egyesület 2010. 140 s.
- PAPUČEK, Gregor – BALÁŽOVÁ, Eva: Maďarsko. In: *Sprievodca slovenským zahraničím*. Ed. L. Bartalská. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov 2001, s. 153–178.
- ŠTOLC, Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava: SAV 1949. 541 s.
- VARGA, Rózsa: *Na Tardoši, na pažiti, na placi*. Tardošské slovenské balady, piesne, modlitby. Budapešť: Argumentum Kiadó 2000. 361 s.
- TUŠKOVÁ, Tünde: *Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí*. Békešská Čaba: VÚSM 2016. 164 s.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: O projekte Slovenský jazyk v Maďarsku. In: *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku: materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti 15. výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Eds. A. Divičanová, A. J. Tóth, A. Uhrinová, Békešská Čaba: VÚSM 2006, s. 226–230.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Ludové liečenie Slovákov v Maďarsku. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2009. 462 s.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Cirkevná kultúra mimo kánonu – ako špecifická vrstva tradičnej kultúry Slovákov v Maďarsku. In: *Otázky vývoja kultúry / A kultúrafejlődés kérdései II. Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku / A magyarországi szlovákok egyházi kultúrája*. Eds. A. Divičanová, A. Kováčová, Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2011, s. 164–211.

Tardos. Googlemaps. Online:

<https://www.google.sk/maps/place/Tardo%C5%A1,+2834+-Ma%C4%8Farsko/@47.6199898,18.4656383,3907m/data=!3m1!1e3!4m5!3m4!1s0x476a43a066198253:0x400c4290c1e62a0!8m2!3d47.6621475!4d18.4514534>, cit. 28. 12. 2017. MAGYARORSZÁG HELYSÉGNÉVTÁRA, 2012. Központi Statisztikai Hivatal. Online: <http://www.ksh.hu/apps/!cp.hnt2.telep?nn=30225> cit. 20. 12. 2017.

Tardos megközelítése. 2017. Online: <http://www.tardos.hu/cit.15.12.2017>.

Összefoglalás

„A szülőfalumat nem akarom elfelejteni...” – a tardosiak identitásának némely kontextusához

A tanulmány célja a tardosi szlovák kultúra és identitás jelenkori formáinak feltárása és a következő kérdés megválaszolása: Kik a tardosi szlovákok és utódaik ma? A komplex identitás szociális-konstruktivista koncepciója a részidentitások integrált helyzetrendszere, melyeket esetünkben a helyi, etnikai, vallási, társadalmi-foglalkozási és kulturális identitás jelentenek. A domborzatát tekintve Tardos egy kompakt település, a belterületen kívül nem találunk állandó háztartásokat. A falu és a határ egyes részeinek megjelölésére – főként a legidősebb tardosiak – a saját, szlovák eredetű megnevezéseiket használják. A szlovákok tardosi jelenléte nemcsak történelmi jellemző, hanem a helyi társadalom egyedi jelenkori etnokulturális jelensége, mert a szlovákok utódai máig megőriztek bizonyos etnokulturális hagyományokat, az etnikai tudatot, a szlovák nyelvet és a szlovákokhoz, valamint a szlovák kultúrához fűződő viszonyt. A szlovák katolikus enklávék környezetében a magyarosító tendenciák állandó jelleggel és sokkal in-

kább jelen voltak, mint az evangélikus közösségekben. A vallási élet szocializmus idején végbement felszámolása a hívek elnemzetietlenedésében is megjelent. Az etnicitás és a felekezet közötti kölcsönös kapcsolat szétverése mindkettő meggyengülését eredményezte. Tardost az erdők és földek természeti gazdagságának, valamint a kő hasznosításának szándékával újítták meg a tulajdonosai. A fuvarosság (az 1970-es évekig), a bányászat (tömeges méretekben a 20. század végéig) és a kőfaragás adják a falu jellegzetes társadalmi-foglalkozási vonásait. A tardosiak kulturális identitása a helyi kultúrához való tartozás kifejeződése, amely szlovák eredetű, és kisebbségi jegyeket hordoz. A népi kultúra rétegében jelen vannak még szlovák elemek és a nyelv, a magas kultúrában (az egyházat is beleértve) már nem fordulnak elő. A tardosiak számára a nemzetiségi-kulturális tevékenység legfőbb motívuma a kultúra szociális és szocializációs aspektusa. Tardos egy csodálatra méltó település, a jelenlévő szlovák kisebbség etnokulturális fejlődésének élő dinamikájával. A kisebbségi kultúrmenedzsment reális lehetőségeit képviseli, fókuszba helyezve az intergenerációs transzmissziót és a revitalizációt.

Summary

„Tú rodnú ded'inku ňestem zabudnúť...” – to some contexts of identity Tardosans

The study is dealing with a contemporary form of the culture and identity of tardos Slovaks and answering the question: Who are the tardos Slovaks and their offspring today? The social-constructivist concept of Identity is an integrated situational system of partial identities: local, ethnic, religious, socioprofessional and cultural identity. Tardos the village is very interesting community with dynamic ethnocultural genesis of one Slovak minority. It represents real possibilities of minority culture management with emphasis on intergenerational transmission and revitalization.

Kontakt:

prof. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD.
Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
e-mail: ladislav.lenovsky@ucm.sk

Tardošské terénne názvy¹

Iveta Valentová

Terénne názvy (anojkonymá) sú názvy² nesídelných objektov, ktoré sú pevne fixované v krajine. Zaraďujú sa k nim predovšetkým oronymá (názvy fyzickogeografického reliéfu, akým je napr. pohorie, vrch, dolina, nížina a pod.), chotárne názvy (názvy hospodársky využívaných objektov, ako sú polia, pasienky, záhrady, vinice, lesy a pod.), hydronymá (vodné názvy, napr. názvy riek, jazier, vodných nádrží, rybníkov), speleonymá (názvy jaskýň a priepastí), hodonymá (názvy dopravných ciest³) a názvy objektov a javov, ktoré nie sú určené na bývanie, napr. kameň, božia muka, výšková kóta (v minulosti trigonometrický bod⁴), kaplnka.

¹ Príspevok vznikol v rámci vedeckého projektu Výskum lexiky slovenských terénnych názvov – 2. etapa (č. 2/0021/17) grantovej agentúry Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied VEGA a dohody o spolupráci medzi Jazykovedným ústavom Ľ. Štúra SAV a Výskumným ústavom Slovákov v Maďarsku.

² V slovenskej onomastike sa vlastné mená delia na mená a názvy, pričom meno sa používa vo význame „vlastné meno živého objektu (v onomastickom význame)“, napr. osobné meno človeka, meno zvierata, a názov ako „vlastné meno neživého objektu“, napr. názov vrchu, rieky, obce a pod.

³ V slovenskej (podobne ako v ruskej a českej) onomastike (t. j. náuke o vlastných menách) sa názvy ulíc a námestí v obciach zaraďujú k urbanonymám, ktoré označujú mestskú toponymiu.

⁴ Trigonometrické body sa dnes už nepoužívajú.

Terénne názvy v sebe skrývajú starú apelatívnu lexiku, jej fonetické a morfológické ekvivalenty, spôsoby tvorenia, ktoré poukazujú na starobylé slovotvorné štruktúry, aké v súčasnom jazyku už nenájdeme. Dopĺňajú pohľad na vývin slovnej zásoby slovenského jazyka, nárečí a poukazujú na medzijazykové kontakty a vplyvy na slovenčinu v dôsledku bilingválneho prostredia.

Výskum terénnych názvov v slovenských enklávach v Maďarsku urobil v roku 1946 Vincent Blanár v rámci kolektívneho sociografického výskumu slovenskej menšiny. Výsledky výskumov publikoval v monografii *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomestných mien v Maďarsku* (1950). Výskum terénnych názvov v Tardoši sme urobili v rámci 35. interdisciplinárneho výskumného tábora (18. – 23. júna 2017), ktorý zorganizoval Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku so sídlom v Békešskej Čabe. Zamerali sme sa na respondentov, ktorí mali slovenské korene a vedeli sa ešte dorozumieť po slovensky. Skúmali sme výskyt slovenských a do slovenčiny adaptovaných maďarských geografických názvov (názvov vrchov, kopcov, dolín, nížin), chotárnych názvov (názvov polí, pasienkov, lesov, záhrad, viníc) a vodných názvov, ktoré obyvatelia Tardoša poznajú a zväčša ešte fungujú v komunikácii. Z pôvodom maďarských názvov uvádzame iba tie, ktoré boli hláskoslovne, morfológicky alebo slovotvorne adaptované do slovenčiny a respondenti ich poznali.

Obec Tardoš (maďarsky *Tardos*) leží severozápadne od Budapešti v pohorí *Gerecse* (vyslov *Gereče*, vžitý názov medzi tardoškými Slovákami je aj *Gereč*). Dedina už v stredoveku prislúchala k majetku ostrihomskeho arcibiskupa. Pred rokom 1867 patrila ku Komárňanskej župe, neskôr sa zaradila do Ostrihomskej župy. Po r. 1725 arcibiskup osídlil Tardoš katolíckymi Slovákami. Na základe priezvisk utvorených z osadných názvov a nárečových prvkov sa predpokladá, že slovenskí osadníci pochádzali z Tekovskej, Nitrianskej a Trenčianskej župy (Atlas slovenských nárečí v Ma-

ďarsku, 1993, s. 75). Niektoré nárečové prvky možno tiež badať v terénnych názvoch, napr. z južnostredoslovenských nárečí je zakončenie N pl. ženských a mužských substantív na *-e* (*Páškome*), samohláska *é* namiesto dvojhlásky v slovách *ďéra* (*Bučinová ďéra*), *stud'énka* (*Farnadeho stud'énka*), zmena spoluhlások *dň > ňň* (*Suchá stuňňa*), ktorá je typická na západnom Slovensku na Považí na juh od okr. Púchov, Ilava a v Ponitří od okr. Prievidza na juh (Štolc 1994, s. 39). V nárečiach Ponitria a v Požitavia sa používa predložka *pri* v spojení s akuzatívom s dynamickým významom, napr. (idem) *pri potok* namiesto (idem) *k potoku*.⁵ V Tardoši sa nachádza v názve časti obce *Pri Hľiňíki*, ktorý má spisovnú podobu K Hliníkom.

Tardošania sa venovali predovšetkým poľnohospodárstvu, doľovaniu mramoru a páleniu vápna. Obec je známa ťažbou vápenca, tzv. „červeného mramoru“, ktorý sa vyvážal aj do zahraničia. Ťažil sa na niekoľkých miestach a stále sa povrchovo ťaží v kameňolome na kopci *Bánya-hegy* s maďarským oficiálnym názvom *Vörösmárvány-bánya*. V miestnom úze v slovenčine sa používa výraz *baňa* (nie *kameňolom*), maďarsky *bánya*, ktorý sa dostal aj do názvov v slovenčine i v maďarčine.

Z oroným Tardošania poznajú názvy niektorých okolitých vrchov najmä v dôsledku banskej ťažby spomínaného mramoru a záujmu o turistiku v tomto regióne. Chotárne názvy sú dnes menej známe, keďže obyvatelia obce sa už nevenujú v takej miere ako v minulosti pestovaniu plodín a chovu dobytka či koní. Lúky a polia obhospodarujú súkromníci. Mnohé názvy polí, často hlavne viníc zanikli vplyvom kolektizácie v minulom režime. Niektoré polia a lúky, ako sú napríklad *Kňazova roľa*, *Kántorove role*, sa prehodnotili na stavebné pozemky. Dnes sú už súčasťou intravilánu

⁵ Areál rozšírenia pozri aj Štolc, J., Atlas slovenského jazyka, 1. časť (mapy), s. 66.

obce a stoja na nich rodinné domy. Pôvodné názvy týchto objektov sa zachovali v názvoch častí obce alebo pomenúvanú obývanú časť obce a zároveň príľahlý nesídelný objekt, najčastejšie pole alebo lúku. Ide však o tzv. živé, neúradné názvy, nie o oficiálne miestne názvy. Pôvodom slovenskí obyvatelia Tardoša, ktorí ešte vedia po slovensky, poznajú len niektoré chotárne názvy, aj to zväčša už len pasívne, v bežnej komunikácii ich nepoužívajú alebo len zriedkavo.

Apelatívum *hora* má význam „vrch, kopec“, ale aj „les“. V katastrálnom území Tardoša sa nenachádzajú príliš vysoké vrchy, kopce, dosahujú nadmorskú výšku zväčša iba v rozpätí 300 – 600 m, napr. *Szél-hegy* má 360 m, *Gorba-tető* 505 m. Zvyčajne sú takmer všetky zalesnené, a preto obidva tieto významy slova *hora* splývajú do významu „zalesnený vrch, kopec“. Pravdepodobne preto V. Blanár (1950, s. 92) celú skupinu terénnych názvov z Tardoša z hľadiska druhu objektov označil ako „kopce a hory“. Keďže dedina sa rozprestiera v údolí medzi kopcami, lúky a polia sa nachádzajú na svahoch okolitých kopcov, ktoré postupne zdola nahor prechádzajú do zalesnenej časti a nadol do dediny (intravilánu). Z tohto dôvodu niektorí informátori prízvukovali, že určitý názov pomenúva nielen kopec, ale zároveň aj objekty ako pole, lúka a les, ktoré sa nachádzajú na jeho svahu smerom do obývaného údolia. Na svahoch sa v minulosti vyskytovali aj vinohrady, ale vplyvom kolektívizácie a sceľovania pôdy v minulom režime sa väčšina z nich zlikvidovala a premenili sa na ornú pôdu v rámci veľkých družstevných honov. Respondenti preto často pri identifikácii druhov objektov, ktoré sa pomenúvali určitým názvom, podotýkali, že v minulosti sa ním pomenúvala aj vinica, ktorá dnes už neexistuje.

Pomerne časté sú predložkové názvy, ktoré respondenti používali v dynamickom význame, ktorým sa vyjadruje smerovanie a odpovedá na otázku „kam ideš?“, napr. *Pot studénku*, *Pot Kopaňi-*

ce. Pri štandardizácii názvoslovia sa nielen nárečové tvary názvov upravujú do spisovnej podoby, ale upravujú sa aj predložkové názvy s dynamickým významom do podoby so statickým významom v nominatívnom tvare, ktorým sa odpovedá na otázku „kde si, kde sa nachádzaš?“, napr. *Pod studienkou, Pod Kopanicami*. Predložkový názov môže byť aj nárečovým tvare I pl. so zakončením na -i, napr. *Pot Košári* (spisovne *Pod Košiarimi*). Okrem predložkových názvov sa v Tardoši nachádzajú aj iné štruktúrne typy. Rovnako časté sú jednoslovné názvy (napr. *Brezinki, Čankú, Gereč, Kováčov, Krátká, Pereše*) a viacslovné názvy, najmä dvojslovné názvy so zhodou, zhodným prívlastkom, napr. *Bučinová d'era, Dlhé Konopnice, Farnadeho lúka, Kántorove roľe, Malí Rigel, Pánske humno*.

V dôsledku preferencie maďarského jazyka aj v bežnej neoficiálnej komunikácii a časovo obmedzenej možnosti terénneho výskumu nebolo možné pri každom názve zisťovať aj to, aké koncovky sa používajú pri skloňovaní. Zistené tvary v rámci paradigmy by poukazovali nielen na výskyt určitých slovenských nárečových tvarov, substantivizáciu názvu, ale aj spôsob adaptácie maďarských názvov do slovenčiny. Dôkazom toho, že určité maďarské názvy alebo maďarské slová v názvoch sa adaptovali do slovenského jazyka je ale aj to, že sa z nich odvodzovali slovenskými príponami ďalšie slová a názvy, napr. *Báňahecké role* (adj. *báňahecký* si odvodili z názvu vrchu *Báňaheť*, maď. *Bánya-hegy*), *Silhecké role* (adj. *silhecký* je odvodené z názvu *Sílheť*, maď. *Szél-hegy*, ktorým sa pomenúva vrch, pole, kedysi aj vinohrady). Maďarské názvy alebo slová v názvoch sa pri pomenúvaní ďalších objektov hlavne v predložkových typoch názvov spôsobili aj slovenskému skloňovaniu (*Sílhecké role, Za Sílhedom, Pri tónskej hrackej*) alebo napr. pri tvorení plurálových tvarov, napr. *peres* > *Pereše, páskom* > *Páškomi* i *Páškome*. Na druhej strane hlavne pri zápise názvov do rôznych druhov historických i súčasných máp sa adaptovali slovenské názvy do maďarčiny, napr. *Dedinsky luky, Za Dedinsky*

Lúky, Hajni-berek. Bolo prirodzené, že v slovensko-maďarskom bilingválnom prostredí vznikali aj chotárne názvy, ktoré využívali v rámci jedného názvu lexikálne prvky z oboch jazykov, napr. *Hajni berek, Malí Tekehet, Velký Tekehet*.

Lexikálno-sémantický rozbor názvov

V uvedenom zozname terénnych názvov z Tardoša na prvom mieste uvádzame tvar názvu upravený podľa zásad štandardizácie do spisovnej slovenčiny v N sg. alebo pl.⁶⁾ s variantnými a alternatívnymi podobami, ktoré respondenti používali. V zátvorke je názov zapísaný zjednodušeným fonetickým pravopisom (napr. hlásku *ch* neoznačujeme ako *x*, bilabiálne *u* je bez oblúčika ap.) v podobe, ktorá bola zachytená pri terénnom výskume, prípadne maďarský názov. Tvary maďarských názvov sme čerpali z turistickej mapy prírodného parku Gerecse v mierke 1 : 40 000. Za skratkou Bl. nasleduje tvar názvu, ktorý V. Blanár získal v r. 1946. V zátvorke sú uvedené druhy objektov, ktoré zistil. Pod skratkou KM je názov, ktorý sa nachádza na katastrálnej mape obce. Názvy z historických máp sú označené skratkami 2. VM, 3. VM (na mape z 1. vojenského mapovania je iba názov obce *Tardos*). Ďalej uvádzame druh alebo druhy objektov (napr. pole, kopec, pasienok), ktoré sme zistili terénnym výskumom, výklad pôvodu a význam východiskového apelatíva alebo propria v názve, príp. ľudovú etymológiu (ak bola výskumom zistená) a onymickú motiváciu.

⁶⁾ Hoci označujeme druh jednotlivých členov názvov, treba si uvedomiť, že každá jazyková forma používaná v platnosti vlastného mena získava povahu substantíva. Gramatické číslo síce označuje singulár (sg.) a plurál (pl.), v skutočnosti pri vlastných menách ide o singulária tantum a pluráliá tantum. Terénne názvy sú dobrým príkladom lexikálneho využitia plurálu. Bližšie k otázke gramatických kategórií vlastných mien pozri napr. M. Majtán (1996), V. Blanára (2005).

Bagoheť, maď. *Bagoly-hegy*, Bl. *Bagoheť* (kopec a hora), KM *Bagolyhegyi szőlő* (*szőlő* = vinohrad), 3. VM *Bagohegy*; vrch (360 m), les, podľa názvu z KM v minulosti aj vinohrad – maďarský názov z apelatív *bagoly* = sova a *hegy* = vrch, hora (*Soví vrch*). Hoci ide o maďarský názov, keďže ho zachytil už V. Blanár, možno predpokladať, že bol adaptovaný do slovenského jazyka.

Báňahecké role (*Báňahecké role*); pole – názov vznikol zo vzťahového prídavného *báňahecký* vo funkcii zhodného prívlastku, ktoré sa utvorilo z názvu blízkeho vrchu *Báňaheť* (maď. *Bánya-hegy*), pod ktorým sa pole nachádza, príponou *-(c)ký* (alternáciou koncevej hlásky *ť* na hlásku *c*, ktorá kvôli lepšej výslovnosti splynula so začiatočnou hláskou s prípony *-ský*), a apelatíva *rola* s významom „pole“.

Báňaheť, maď. *Bánya-hegy*, Bl. *Báňaheť* (kopec a hora), KM *Bányahegy*, 2. VM *Bányahegy*. 3. VM *Bánya hegy*; vrch, les – názov sa utvoril z maďarských slov *bánya* = baňa, kameňolom a *hegy* = vrch, kopec. Vznik názvu bol motivovaný ťažbou vápenca, tzv. „červeného mramoru“ na kopci. Slovo *baňa* je praslovanského pôvodu (psl. **banja*), obyčajne sa vysvetľuje ako prevzatie z latinského **bānea* s významom „kúpele“, ale iný výklad považuje psl. **banja* za domáci výraz s možným pôvodným významom „miesto, kde sa bije (t. j. vetvičkami v kúpeľi)“, resp. „miesto, kde sa seká ruda“ (bližšie Králik 2015, s. 61; MNTS, 1, s. 241).

Bélabaňa – baňa, resp. skôr povrchová baňa, kameňolom, kde sa podľa informátora ťažil biely kameň. Názov sa pravdepodobne utvoril z maďarskej podoby *Béla* rodného (krstného) mena *Vojtech*, ale nie je vylúčené, že išlo aj priezvisko možno vlastníka. Názov mohol vzniknúť zo spojenia *Bélova baňa* alebo z maďarského názvu *Béla bánya* (vyslov *Béla báňa*).

Brezinky (*Brezinki*), Bl. *Brezinki*, *Bezinki*; pole – názov sa utvoril zo slova *brezinka* s významom „malý alebo menší brezový porast“. V. Blanár uviedol aj plurálový tvar *Bezinki*, ktorý informátori

nepoznali, a preto predpokladáme, že pravdepodobne ide o chybné uvedení názov *Brezinki*.

Bučina, Bl. *Bučina* (kopec a hora); vrch, les – názov sa utvoril z apelatíva *bučina* s významom „bukový porast“. Na turistickej mape sa nachádza len názov *Bucsina-völgy* (*völgy* = údolie, dolina).

Bučinová diera (*Bučinová d'éra*); jaskyňa – názov vznikol zo vzťahového adjektíva *bučinový* od názvu vrchu a lesa *Bučina*, v ktorom sa jaskyňa nachádza, a substantíva *diera* s významom „jaskyňa“.

Burgandija (*Burgand'ija*), Bl. *Dolná burgand'ija*, *Horná burgand'ija* (časti osady) – dnes názov miestnej časti (ulica *Akotnány utca*). Tento názov bol alebo stále sa používa aj v iných slovenských enklávových oblastiach v Maďarsku, napr. v obciach Bánhid (Bánhida), Oroszlán (maď. Oroszlány), Síleš (Vértesszöllös), Čerňa (Bakonycsernye), Capár (Szápár) (Blanár, 1950). J. Stanislav (1948, 1. diel, s. 258; 2. diel, s. 90) uviedol názov **Burgund'a* v Baráňskej stolici v susedstve s Csuzou (juhovýchodne od Moháča); *Burgungya* z r. 1379, ktorý má pôvod v srbskom a chorvátskom *Burgund'a* s cudzím *Burgund*. V minulosti časť mesta Brezno nazývali *Burgundia* (*Venécia* a *Burgundia* boli ubytovacie priestory vojenských jednotiek, ktoré ležali mimo mestských hradieb). Tento názov sa mohol pomenovať podľa Burgundska, historického územia vo východnom Francúzsku. Zvyčajne sa názvami cudzích krajín zvykli pomenúvať vzdialenejšie objekty. Pravdepodobne však názvy zvyčajne dnes už iba častí obcí v spomenutých slovenských jazykových enklávach v Maďarsku vznikli podľa nárečového názvu zväčša krmnej (zriedkavo cukrovej) repy, burgyne *burgundia* (SSN, 1, s. 186), ktorá sa tam v minulosti mohla pestovať.

Čakankút i **Čakankúty**, Bl. *Čakankút* (lúka); pole, pasienok – názov sa používa v singulári i v pluráli. Tento kompozitný názov sa utvoril z osobného mena *Čakan*, resp. z privlastňovacieho adjektíva

Čakanov, alebo zo substantíva *čakan* s významom „krompáč“, resp. zo vzťahového adjektíva *čakanový* (pomenovaný objekt mohol byť v tvare čakana) a apelatíva *kút*. Ak by sa utvoril z maďarského slova *csákány* s rovnakým významom, výslovnosť by bola *Čakaňkút*. Apelatívum *čakan* je v slovenských písomných pamiatkach od 15. – 16. storočia a pôvodne malo aj význam „bojová sekera“ (HSSJ, 1, s. 199). Pôvodom ide o slovo z turkických jazykov, odkiaľ sa mohlo dostať do maďarčiny (maď. *csákány*) i do praslovančiny (psl. *čakanъ), ale v slovenčine môže ísť aj o novšie prevzatie sprostredkované cez maďarčinu (Králík 2015, s. 99). Priezvisko *Čakan* dnes nie je na Slovensku časté, má ho len 27 rodín⁷ zväčša na východnom Slovensku. Slovom *kút* sa v terénnych názvoch pomenovali odľahlé, vzdialenejšie, zväčša zanedbané objekty. Mohlo však ísť aj maďarské slova *kút* s významom „studňa“. V katastrálnom území obce sa nachádzajú studne s názvami, ako sú napr. *Hidegkút* (maď. *Hideg-kút*), *Tatárkút* (maď. *Tatár – kút*). Na turistickej mape je ich viac, napr. *Szarvas-kút*, *Szénégető-kút*, *Volt Király kút*, ale sú od obce vzdialenejšie, nachádzajú sa až za okolitými kopcami. Vzhľadom na to, že podľa informátorov názov *Čakankút* používali už prví Slováci, ktorí prišli do Tardoša, prikláňame sa skôr k slovenskému slovu *kút*.

Červenica (*Červeňica*), Bl. *Červeňica*; lúka, pole – názov sa utvoril z apelatíva *červenica* s významom „hlinitá pôda červenkastej farby“ (SSN, 1, s. 254).

Dedinská lúka (*Ďedinská lúka*) i **Dedinské lúky**, 3. VM *Dedinsky luky*; pole, lúka – názov sa utvoril zo vzťahového prídavného mena *dedinský* a apelatíva *lúka*. Pravdepodobne išlo o objekty, ktoré vlastnila obec. Plurálová podoba sa nachádza len mape z 3. VM, dnes sa nepoužíva.

⁷ Počty rodín sú približné podľa počtu mužských nositeľov priezviska v databáze vlastných mien z roku 1995 (Ďurčo a kol. 1998).

Dlhé Konopnice (*Dlhé Konopnice*); pole – názov sa utvoril z akostného adjektíva *dlhý* podľa tvaru objektu a apelatíva *konopnice* (pozri názov Konopnice).

Dlhé lúky (*Dlhé lúki*), Bl. *Dlhé lúki*; lúka – názov sa utvoril z akostného adjektíva *dlhý* podľa tvaru objektu a apelatíva *lúka*.

Farnadeho lúka, Bl. *Farnadeho lúka* (lúka); lúka, pasienok – názov sa utvoril z osobného mena, priezviska *Farnadi* bývalého majiteľa v tvare G sg., ktorým sa vyjadrila posesivita, a apelatíva *lúka*. Išlo o malú lúku, ktorá je dnes zarastená kríkmi.

Farnadeho studienka (*Farnadeho studénka*), Bl. *Farnadeho studénka*; studňa – názov sa utvoril z osobného mena *Farnadi* v tvare G. sg. (pozri názov Farnadeho lúka) a nárečového slova *studénka* (spisovne *studienka*). Nachádza sa na lúke a pasienku s názvom *Farnadeho lúka*. Slovo *studienka* má význam „malý povrchový prameň vody (obyčajne v lese alebo v poli), studnička“, pričom *studňa* je „hlbšia okrúhla (vykopaná alebo vŕtaná) jama s vymurovanou stenou, do ktorej sa zhromažďuje voda z prameňa“ (SSJ, 4, s. 311; porov. aj HSSJ, 5, s. 513, heslo *studňa*).

Feketekív, maď. *Fekete-kő*, Bl. *Feketekív* (kopec a hora); vrch, les – z maďarského názvu, ktorý sa utvoril z prídavného mena *fekete* = čierny a substantíva *kő* = kameň. Podľa turistickej mapy je však objekt s názvom *Fekete-kő* pomerne vzdialený, nachádza sa bližšie k susednej obci *Vértestolna*. Pri obci Tardoš je vrch *Fekete-hegy* (Čierny kopec), KM *Fekete hegy*, a preto je možné, že názov *Feketekív* sa v miestnom úze vzťahuje naň.

Gereč, maď. *Gerecse* (vyslov *Gereče*); vrch, les; Bl. *Goreč* (kopec a hora), L sg. *na Gereči*. Na turistickej mape je vrch označený ako *Gerecse* (*Nagy-Gerecse*) s nadmorskou výškou 633 m. V okolí Tardoša je to najväčší vrch. Tardošania ho vnímajú aj ako názov celého pohoria, ide však skôr o názov chránenej oblasti s ofici-

álnym maďarským názvom *Gerecsei tájvedelmi körzet* (Gerečská chránená krajinná oblasť), hoci turistická mapa má názov *Gerecse* s podtitulom *a natúrpark településismertetőivel*. J. Stanislav (1948, 2. zv., s. 188) uviedol pôvod názvov *Gerecse* (vrchy pri Tardoši na severe), *Gerecse* (hora v Ostrihomskej stolici) z názvu *Griče, *Griča zo slova *grič* s významom „vršok, kamenisté miesto“ podobne ako slovenský osadný názov *Hričov* (Dolný Hričov, Horný Hričov), srb., chorv. a slovin. názvy *Griče*, *Grič*. Podľa R. Krajčoviča (2009, s. 92) slovo *hrič* vo význame „bralo, pahorok, kopcovitý kraj“ pochádza z apelatíva *grič* južnoslovanského pôvodu, prevzaté spreď 13. storočia z reči včasne prisídlených osadníkov zo srbskej alebo chorvátskej krajiny do okolia horného ohybu Váhu.

Gorba, maď. *Gorba-tető*, Bl. *Gorba* (kopec a hora), 2. VM *Korpahegy* (vedľa neho je aj *Mala Korpa*), 3. VM *Tardosi Gorba* (vedľa je *Malá Gorba* a *Agostyani Gorba*, Agostyán je názov susednej obce); vrch, les a pasienok. *Gorba* je aj oficiálna maďarská podoba názvu, ktorá sa nachádza aj na katastrálnej mape a územnom pláne obce. V turistickej mape je uvedený len názov vrchu *Gorba-tető* (maď. *tető* = strecha, vrchol, vrchný bod) s nadmorskou výškou 505 m. Názov *Gorba* je slovanského pôvodu, utvorilo sa zo slova *hr̥ba* (psl. **g̃rba*), ktoré vychádza z rovnakého koreňa, t. j. má spoločný pôvod ako slovo *hrb* (psl. **g̃rbъ*) s významom „kopec, vyvýšenina, hrbol“ a nachádza sa aj v iných slovanských jazykoch. Na Slovensku má rozličné nárečové hláskové podoby (*hrb*, *herb*, *härb*, *horb*) a je súčasťou mnohých terénnych názvov (bližšie Majtán 1996, s. 46–47; Králik 2015, s. 208). „Treba povedať, že so slovom *hrb* má spoločný pôvod aj slovo *hr̥ba*, ktoré čeština nepozná, a teda ho aj v textoch z predpisovného obdobia slovenčiny možno hodnotiť ako výrazne slovenský lexikálny prvok. Ak vezmeme do úvahy, že v južnoslovanských jazykoch majú ekvivalenty slova *hrb* podoby ženského rodu *grba*, *garba*, ukazuje sa, že pri slove *hr̥ba* môže ísť o výsledok kontaktu našich predkov s južnoslovanským etnikom.

Na okolí Bratislavy v obciach s doloženou chorvátskou kolonizáciou sa slovo *grba* vyskytuje často v terénnych názvoch (podobne ako slovenské *hrb*), napr. *Pod grbú, Na Jelení grbje, Za Jelení grbú* a pod.“ (Majtán 1996, s. 46–47). J. Stanislav (1948, 2. zv., s. 195) rovnako vysvetľoval názov vrchov v Komárňanskej stolici *Malá Gorba, Agostyáni Gorba* pri Trdoši z názvu *Grba* v porovnaní so srb. a chorv. *Grbe*, slovensky *Hrb, Hrby, Hrbky*). Názov *Gorba* musel vzniknúť ešte pred hláskovou zmenou $g > h$, ktorá prebehla v 12. stor.

Hájny berek (*Hajní berek*), maď. *Hajni-berek*, KM *Hajni Berek*; pole – názov sa utvoril zo slovenského adjektíva *hájny* a z maďarského substantíva *berek* vo význame „háj, lesík“. Prídavné meno *hájny* je odvodené od slova *háj*, ktoré je významovo totožné s maďarským slovom *berek*, ale v tomto spojení by mohlo ísť skôr o význam „hájený, strážený“, čo znamená, že ide o háj, lesík, o ktorý sa stará *hájny, hájnik*, t. j. zamestnanec obce, mesta alebo zemepána poverený hájiť, strážiť polia, lesy, vinice (porov. HSSJ, 1, s. 395). Apelatívum *berek* bolo známe a používalo sa aj v staršej slovenčine. V písomných prameňoch sa napríklad nachádza doklad na toponymum *Berek* z Turca z r. 1252 (HSSJ, 1, s. 124).

Hidegkút (*Hidekkút*), maď. *Hideg-kút*, Bl. *Hidekkút*; studňa – maďarský názov z adjektíva *hideg* = studený, chladný a *kút* – studňa. V slovenskom jazykovom prostredí sa vytvoril zložený názov, pričom koncová znelá spoluhláska *g* maďarského slova *hideg* sa pred znelou spoluhláskou vo výslovnosti *k* spodobuje. Studňa sa nachádza na úpätí kopca *Kováčov* (maď. Öreg-Kovács).

Hliník (*Hlíňík*), **Hliníky** (*Hlíňíki*); vrch, svah – tento názov sa používa v singulári, ale aj v pluráli, pretože takto sa pomenúvajú dve miesta na konci dediny (jedno tvoril malý kopec, druhé bolo skôr na svahu), kde sa ťažila žltá hlina, z ktorej si miestni obyvatelia robili priamo na týchto miestach tzv. *hliňíki* „tehly“ na stavbu

domov. Dnes sa už odtiaľ hlina neťaží a tehly sa z tejto hliny nero-bia. Obidve miesta sa zastavali rodinnými domami a sú súčasťou obce. Živý nárečový názov celej tejto časti dediny je aj *Pri Hliníki* (upravené do spisovnej podoby *K Hliníkom*). Názov sa teda vytvoril zo slova *hlina* a prípony *-ík*, ktorá hoci v apelatívnej lexika má zvyčajne deminutívnu funkciu, v priezviskách aj príbuzenskú funkciu (poukazuje na vzťah k otcovi), v tomto prípade poukazuje na miesto, kde sa ťažila hlina. Názvy *Hliník*, *Hliníky* sa tiež používajú na pomenovanie tejto časti obce. V. Blanár (1950, s. 96, 99) uviedol názvy *Hliňík* (pole a kopec v Rákoskeresztúre), *Hliňíki* (pole a kopec v Eške, maď. Öskü). Názov *Hliňík* podľa miesta získavania hliny zaznamenal aj O. Krupa (1999, s. 29) v Tárnoke a A. Mihalovič (1987, s. 60) v Číve (Piliscsév).

Horička; les – názov sa vytvoril z deminutívnej podoby *horička* od substantíva *hora* s významom „les“. Pomenovali tak malý les, lesík medzi poľami.

Kantorove role (*Kántorove rôle*); pole – názov sa vytvoril z posesívneho adjektíva *kantorov* vo funkcii zhodného prívlastku zo slova *kantor* s významom „učiteľ“ a z apelatíva *roľa*. Išlo o viac polí, a preto sa používa iba v plurálovej podobe. Polia patrili miestnemu učiteľovi, ktorý zvykol kázať aj v kostole. Dnes sú už zastavané rodinnými domami a tvoria súčasť obce. Slovo *kantor* je latinského pôvodu a používalo sa aj v staršej slovenčine s významom „spevák a organista v kostole, vedúci kostolného zboru, ktorý často pôsobil ako učiteľ“ (HSSJ, 2, s. 23).

Kňazova roľa (*Kňazova roľa*); pole – názov vznikol z posesívneho adjektíva *kňazov* od slova *kňaz* a z apelatíva *roľa*. Pravdepodobne patrili miestnemu kňazovi.

Konopnica (*Konopňica*) i **Konopnice** (*Konopňice*), maď. *Kenderesek* (KM Tardoša v mierke 1 : 2000), Bl. *Konopňica* (kopec a hora); pole, lúka – názov vznikol toponymizáciou apelatíva *konopnica*

s významom „miesto, kde sa pestovalo konope“. Dnes sa už pole neobrába, ale pre nevhodnú, vlhkú pôdu pre stavebné účely sa na ňom nepostavili rodinné domy. V minulosti bolo pole rozdelené na 2 časti, ktoré mali názvy *Malé Konopnice* a *Krížne Konopnice*. V súčasnosti sa používa len názov *Konopnice*, hoci informátori mali v povedomí aj názvy jednotlivých častí objektu. V. Blanár uviedol *Konopňica* ako názov kopca, ale v obci nepoznajú kopec, ani les s takýmto názov, iba názov v plurálovom tvare *Konopnice* na pomenovanie poľa a lúky.

Kopanice (*Kopaňice*), Bl. *Kopaňice* (kopec a hora); pole – názov vznikol toponymizáciou apelatíva *kopanica* s významom „pozemok premenený kľčovaním na ornú pôdu“. Pole ide do svahu, a preto pravdepodobne tak v minulosti nazývali aj svah, príp. celý kopec.

Kováčov, maď. Öreg-Kovács (maď. öreg=starý), Bl. *Kováčov* (kopec a hora), 2. VM Öreg Kovács Hegy, 3. VM Öreg kovács hegy; vrch, les – názov sa utvoril z tvaru posesívneho adjektíva *kováčov* apelatíva *kováč* elipsou určovaného slova *vrch*. V minulosti tam býval kováč, ktorý podkúval kone. Slovo *kováč* je slovanského pôvodu z psl. *kovati (Machek 1968, s. 285–286; Trubačov 1985, s. 5) a do maďarčiny ako *kovács* bolo prevzaté od Slovanov.

Krátka, Bl. *Krátká*; lúka – názov vnikol z adjektíva *krátky* podľa vlastnosti objektu (nemal veľkú dĺžku) elipsou určovaného objektu – apelatíva *lúka*. Dnes je už lúka zastavaná rodinnými domami a názov sa preniesol na ulicu, ktorá je na mieste pôvodnej lúky. Oficiálny maďarský názov ulice je *Béke utca*, ale napriek tomu v komunikácii stále funguje živý slovenský názov ulice *Krátka*. Na územnom pláne obce je označená ako *Krátka telep* iba jej časť. Maďarské slovo *telep* má viac významov, v tomto prípade by mohlo ísť o významy „osada, usadlosť; kolónia, sídlisko, príp. „stanica, výrobná, farma“, ak by sa tam nachádzala alebo bola v minulosti. V súčasnosti je na tejto ulici vodáreň.

Krátke lúky (*Krátke lúki*), Bl. *Krátké lúki*; lúka, pole – názov vznikol z adjektíva *krátky* podľa vlastnosti objektu (nemal veľkú dĺžku) vo funkcii zhodného prívlastku a apelatíva *lúka*. Dnes sú tieto objekty zastavané domami.

Krížne Konopnice (*Krížne Konopnice*), Bl. *Křížné kopaňice*; pole – názov sa utvoril z adjektíva *krížny* a apelatíva *konopnica* (pozri názov Konopnica). Podľa informátorov sa tak nazýva podľa toho, že pole, resp. polia išli krížom, ale aj podľa toho, že cez pole viedla cesta, na ktorej bol svätý kríž. V súčasnosti sa tento objekt spolu s objektom s názvom *Malé Konopnice* nazýva už len *Konopnice*.

Kubove jarky (*Kubove járki*); pole – názov vznikol z posesívneho adjektíva *Kubov* z domácej podoby *Kubo* rodného (krstného) mena *Jakub* (môže ísť aj o priezvisko) vo funkcii zhodného prívlastku a apelatíva *jarok* s významom „priekopa, výmol“.

Kúty (*Kuti*), KM *Kuta*; pole, lúka, pasienok – pravdepodobne tento názov tiež nebude mať nič spoločné s maďarským slovom *kút* s významom „studňa“, ale sa utvoril z slovenského apelatíva *kút* s významom „odľahlé, vzdialenejšie, zväčša zanedbané miesto“, o čom svedčí aj plurálový tvar názvu. Názov obyvatelia dobre poznajú a stále používajú.

Lendelova studienka (*Lendelova studénka*), Bl. *Leđelova studénka*; studňa – názov vznikol z posesívneho tvaru *Lendelov* osobného mena *Lendel* vo funkcii zhodného prívlastku a deminutívneho nárečového tvaru *studénka* (spisovne *studienka*; pozri názov Fernadeho studienka). *Lendel* mohol byť pravdepodobne majiteľ pozemku. Toto priezvisko vzniklo z maďarského etnonyma *lengyel* vo význame „Poliak“ (Majtán 2014, s. 40), ale je časté aj na Slovensku, kde ho má v maďarskej grafickej podobe *Lengyel* 1105 rodín a zapísané slovenským pravopisom *Lendel* 186 rodín.

Malá horička, Bl. *Malá horička*; les – názov sa vytvoril zo akostného adjektíva *malý* vo funkcii zhodného prívlastku a deminutívnej podoby *horička* od substantíva *hora* s významom „les“.

Malé Konopnice (*Malé Konopňice*), Bl. *Malé konopňice*; pole – názov sa vytvoril z akostného adjektíva *malý* vo funkcii zhodného prívlastku a apelatíva *konopnice* (pozri názov Konopnice). V súčasnosti sa tento objekt spolu s objektom s názvom *Křížne Konopnice* nazýva už len *Konopnice*.

Malomvíř, maď. *Malom-völgy*, KM *Malomvölgy*; vrch, lúka – maďarský názov z adjektíva *malom* = mlynský a substantívum *völgy* = údolie, dolina. V informačnom maďarsko-slovenskom letáku o obci sa maďarský názov *Malomvölgy* preložil ako *Mlynská dolina*. Názov je pomerne známy a používaný. Podľa informátorov tam bola voda, potok a na malej lúke mlyn. Zvykol sa tam napájať dobytok.

Malý Rígel (*Malí Rigel*), Bl. *Malí rigel*; vrch, les – názov sa vytvoril z akostného adjektíva *malý* a apelatíva *rigel* (upravené do spisovnej slovenčiny *rígel*). Slovo *rígel* sa do staršej slovenčiny prevzalo z nemčiny, z nemeckého slova *Rücken* (= chrbát) a používalo sa vo významoch „závora“ a „strmý hrebeň vrchu“ (HSSJ, 5, s. 65–66). V slovenských terénnych názvoch sa vyskytuje najmä na strednom Slovensku (do 40 názvov) a podľa toho, aké geografické objekty sa ním pomenúvali, a podľa ľudových výkladov doložených slovenských terénnych názvov toto slovo malo aj čiastkové významy „vrch, kopec“, „pretiahnutý vrchol kopca, (ostrý, strmý) hrebeň, čelo vrchu“, „úboč, (strmý) svah“, „vozová cesta uzavretá z obidvoch strán strmými svahmi“ (bližšie pozri Majtán 1996, s. 56–57). Keďže sa už toto slovo nepožíva a jeho význam ako termín označujúci druh fyzickogeografického objektu nie je v povedomí ľudí, pri úprave názvu do spisovnej podoby sa toto a podobné slová v názvoch štandardizujú s veľkým začiatočným písmenom.

Malý Tekeheť (*Malí Tekeheť*), Bl. *Malí tekeheť* (kopec a hora); vrch, les – názov sa utvoril zo slovenského akostného adjektíva *malý* vo funkcii zhodného prívlastku a maďarského názvu *Tekeheť* (pozri názov *Tekeheť*).

Mäsiarska lúka / Masárska lúka; Bl. *Masárská lúka* (lúka) – názov vznikol z adjektíva *masárska* (spisovne *mäsiarska*) vo funkcii zhodného prívlastku a slova *lúka*.

Prívlastok *masársky / Masársky* vznikol buď z nárečového apelatíva *masár* (*mäsiar*) alebo z osobného mena *Masár* a prípony *-sky*, ktorá poukazuje na to, že lúka pravdepodobne patrila buď rodine mäsiara alebo rodine s priezviskom alebo prímenom *Masár*. Na lúku s takým názvom si dnes už informátori nepamätali.

Panské humno (*Pánske humno*) i **Panské humná** (*Pánske humná*); pole – názov sa používa v singulári i v pluráli. Utvoril sa z adjektíva *panský* vo význame „slúžiaci alebo patriaci pánovi“ vo funkcii zhodného prívlastku a apelatíva *humno* s významom „pozemok za stodolou alebo medzi domom a stodolou“. Adjektívum *panský* sa vyslovuje ako v spisovnej slovenčine *pánsky*, ale prídavné meno *pánsky* má úplne iný význam, znamená „mužský (opak dámsky)“ alebo „týkajúci sa pána (muža)“ a s pôvodom tohto názvu nemá nič spoločné.

Parlagy (*Parlagi* i *Palagi*), **Borošove Parlagy** (*Borošove Parlagi*); L pl. v *Parlagoch*; lúka, pasienok – názov sa utvoril z maďarského slova *parlag* vo význame „úhor, celina, neobrábaná zem, prieloh“, ktoré sa utvorilo zo slovanského slova *prieloh*. Slovo *parlag* je známe v maďarčine i v slovenčine. V slovenských nárečiach sa používa vo významoch „neobrábaná zem, ktorá sa dá využiť na stavbu“ a „viac vegetačných období neobrábaná zem (pole, vinica)“ (SSN, 2, s. 767). Vo výslovnosti sa často pre problematické vyslovovanie spoluhláskovej skupiny *rl* hláska *r* vynechávala. Posesívne

adjektívum *Borošove* vo funkcii zhodného prívlastku sa pravdepodobne využíva len fakultatívne, použil ho len jeden informátor. *Boroš* je priezvisko majiteľa, možno dnes už bývalého.

Páškomy (*Páškomi* i *Páškome*), Bl. *Páškomi* (kopec a hora), L sg. *na Páškomu*; role, v minulosti aj vinohrady – názov sa utvoril zo staršieho maďarského slova *páskom* (písomný zápis z r. 1898) s významom „pasienok“, ktorý sa v maďarčine utvoril od latinského slova *pasuum* s rovnakým významom (MNTS, 3, s. 119–120). Hoci sa tento názov mužského rodu v N používa len v plurálovej podobe v spisovnom i nárečovom tvare s južnostredoslovenským zakončením N pl. na *-e*, pri skloňovaní niektorí respondenti použili singulárny tvar, napr. L sg. *na Páškomu*. Tieto názvy sú aj v iných slovenských enklávach, napr. V. Blanár (1950) uviedol ešte názvy vinohradov *Páškom* v Malej Náne (Kisnána), *Paškomi* v obci Domoszló a pole a kopec *Páškomi* v obci Maglód.

Pereše, Bl. *Pereše* (kopec a hora); pole, vrch, les – V. Blanár (1950, s. 55) zaradil tento názov medzi nejasné a cudzie (maďarské) názvy. Podľa informátorov sa v minulosti o tieto pozemky Tardošania súdili s biskupom a podľa toho dostali názov. Názov súvisí s maďarským slovom *pereskedik* = súdiť sa, mať spor. Používa sa v plurálovom tvare, čo je tiež dôkaz jeho adaptácie do slovenčiny. Pôvodne polia patrili dedine, ale neskôr sa popredali obyvateľom. Slovenská obec *Pravotice* (*pravotiť sa* = súdiť sa) v okrese Bánovce nad Bebravou mala napr. tiež maďarský názov *Pereš* (porov. Kiss 1997, s. 335).

Piesnice (*Pisňice*); vrch – názov pravdepodobne súvisí so západoslovenskou nárečovou podobou *písek* slova *piesok*. Mohol sa utvoriť rovnako ako český osadný názov *Písnice* z mužského tvaru *písnik* (ženský rod *pisnice*) s významom „miesto, kde sa ťaží piesok“ (Profous 1951, s. 362), porov. aj heslo *piesnik* v Slovníku slovenských nárečí (SSN, 2, s. 787).

Pod Báňahetom (*Pod Báňahet*), Bl. *Pod báňahet*; pole – predložkový názov podľa polohy poľa z predložky *pod* a názvu objektu *Báňahet* (pozri názov *Báňahet*).

Pod Gorbou (*Pod Gorbu*); pasienok, voľakedy aj pole – predložkový názov podľa polohy z predložky *pod* a názvu vrchu *Gorba* (pozri názov *Gorba*). Už je tam postavený jeden dom, a preto je predpoklad, že postupne sa budú stavať ďalšie a objekt sa stane súčasťou obývanej časti obce.

Pod horou (*Pod horu*); pole – predložkový názov podľa polohy poľa z predložky *pod* a apelatíva *hora* s významom „vrch, kopec“ alebo „les“.

Pod Konopnicami (*Pot Konopnice*), Bl. *Pot konopnice* (lúka); pole – predložkový názov podľa polohy poľa z predložky *pod* a názvu objektu *Konopnice* (pozri názov *Konopnica*).

Pod Kopanicami (*Pot Kopaňice*); lúka – predložkový názov podľa polohy lúky z predložky *pod* a názvu objektu *Kopanice* (pozri názov *Kopanice*).

Pod Košarmi (*Pot Košári*), Bl. *Pot košári* (kopec a hora); pole – predložkový názov podľa polohy pola z predložky *pod* a pravdepodobne názvu objektu *Košár*, ktorý sa mohol utvoriť z maďarského apelatíva *kosár* = kôš, košík so slovenskou plurálovou nárečovou koncovkou I pl. *-i*, ale skôr môže ísť o nárečovú podobu *košár* slovenského slova *košiar* s významom „ohrada pre ovce“. Slovo *košiar* sa podľa L. Králik (2014, s. 293) mohlo utvoriť z praslovanského slova *košarъ, čo je odvodenina z praslovanského slova *košъ; k významu porov. aj nárečové slovo *košiar* s významom „kôš (na nosenie materiálov, pre hydinu, slúžiaci ako vinohradnícke náradie a i.).“ Novší význam „ohrada z prenosných dielcov (pletených z prútia na spôsob koša)“ vznikol zrejme v súvislosti s pastierskymi migráciami v Karpatoch (tamže). Samostatný objekt s názvom *Košáre* však respondentmi nepoznali, predložkový názov v nárečovom tvare *Pot Košári* sa dnes vťahuje už len na pole, nie na vrch, kopec a les.

Pod studienkou (*Pot studénku*), Bl. *Pot studénku*; pole – predložkový názov podľa polohy pola z predložky *pod* a nárečového apelatíva *studénka* (spisovne *studienka*; pozri názov Fernadeho studienka).

Pod Vrškami (*Pod Vrški*); lúka, pole; Bl. *Pod vrški* – predložkový názov podľa polohy pola z predložky *pod* a názvu *Vršky* (pozri názov *Vršky*).

Podvápenice (*Podvápeňice / Pod vápeňice*); pole – názov sa utvoril univerbizáciou predložkového názvu v tvare A pl. *Pod vápeňice* s dynamickým významom označujúcim smerovanie. Bolo by ho možné tiež upraviť do spisovnej podoby v tvare predložkového názvu so statickým významom v tvare I pl. *Pod vápenicami*.

Potok, maď. *Bikol patak*; vodný tok – keďže cez dedinu preteká len jeden vodný tok, oficiálny maďarský názov sa v bežnej komunikácii nepoužíva, proprializovalo sa bez formálnych zmien slovenské apelatívne označenie druhu objektu.

Prevláčina, Bl. *Prevláčina* (kopec a hora); lúka, pasienok – pravdepodobne súvisí so slovesom *prevláčiť*. Slovník slovenského jazyka (SSJ, 3, s. 524) uvádza význam tohto dokonavého slovesa „upraviť pôdu bránením“, K. Kálal (1923, s. 535) uviedol nedokonavé sloveso *prevláčať* s významom „*courati se, semo tamo choditi*“ a s významom „s námahou premiestňovať, prenášať z miesta na miesto“ sa slovesá *prevláčať*, *prevlačovať* nachádzajú aj v iných slovníkoch (HSSJ, 4, s. 419; SSJ, 3, s. 524). Príponou *-ina* sa tvoria názvy, ktorými sa označuje miesto, kde sa nachádza alebo nachádzalo to, čo je vyjadrené slovným základom, ktoré má alebo malo vlastnosti vyjadrené slovným základom, alebo kde sa odohráva či odohrával dej vyjadrený slovným základom (Majtán 1996, s. 24). Keďže objekty sa nachádzajú na vrchu *Gorba* a podľa informátora v minulosti tam pásli hovädzí dobytok, pravdepodobne sa tam dobytok pásol len určitú dobu, skôr ho tadiaľ len prevláčali, prechádzal tadiaľ, čo mohla byť motivácia vzniku takéhoto názvu.

Pri agáči, Pri agáčoch, Pri agáčine (*Pri agáčiňe*), Bl. *Pri agáči* (kopec a hora); pole – predložkový názov podľa polohy z predložky *pri* a apelatív *agáč* (v singulári i v pluráli), *agáčina*. Pole sa nachádza pri agátovom poraste. S týmito názvami respondenti dnes pomenúvajú len pole, nie kopec a les.

Pri handi (*Pri handi*); lúka – predložkový názov podľa polohy lúky zo slovenskej predložky *pri* a maďarského slova *hangya* = mravec. Objekt s názvom *Handa* respondenti nepoznali. Pravdepodobne sa len lúka nachádzala v blízkosti miesta, kde bolo veľa mravcov. Nemožno vylúčiť, že ide aj o osobné meno a objekt sa nachádzal pri majetku niekoho, kto mal takéto prímene, prezývku či priezvisko. M. Kázmér (1993, s. 454) uviedol doklady na priezvisko *Hangya*, ktoré sa utvorilo metaforicky z maďarského apelatíva *hangya*, od začiatku 16. storočia. Najmä na južnom Slovensku má priezvisko *Hangya* 49 rodín (*Handa* 1 rodina).

Pri híreckej hradskej (*Pri híreckej hrackej*); pole – predložkový názov podľa polohy poľa pri ceste, ktorá vedie smerom do obce Héreg (vžitý názov v Tardoši je *Hírek*).

Pri kaplnke (*Pri kaplonke*), Bl. *Pri kaplonke* (lúka); pole – predložkový názov podľa polohy z predložky *pri* a z nárečového tvaru *kaplonka* apelatíva *kaplnka*. V minulosti išlo o majetok obce, dnes už je pole zastavané a je súčasťou obývanej časti obce.

Pri novom moste (*Pri novom moste*), Bl. *Pri novom moste*; pole – predložkový názov podľa polohy poľa pri novom moste.

Pri Rakatine (*Pri Rakatiňe*); Bl. *Pri rakatiňi*; lúka – predložkový názov podľa polohy sa utvoril z predložky *pri* a názvu lúky *Rakatina* (pozri názov *Rakatina*). V minulosti zamokrená lúka s močidlami, dnes je už odvodnená.

Pri tónskej hradskej (*Pri tónskej hrackej*); pole – predložkový názov podľa polohy poľa pri ceste, ktorá vedie smerom do obce Vértestolna. Adjektívom *tónsky* sa utvoril od druhej časti názvu obce.

Pri Tóviku (*Pri Tóvik, Pri Tóviku*), Bl. *Pri tóviku*; lúka, pole, pasienok – predložkový názov podľa polohy z predložky *pri* a názvu objektu *Tóvik* (pozri názov *Tóvik*). Keďže sa používa tento predložkový názov aj v podobe *Pri Tóvik*, môže ísť o nárečovú podobu s dynamickým významom smerovania, ktorá sa upravuje do spisovnej podoby *K Tóviku*. Objekty mali močaristú pôdu, boli tam močiare a studnička.

Pri Vendelíne (*Pri Vendelíne*); lúka, pasienok – predložkový názov podľa polohy z predložky *pri* a krstného (rodného) mena *Vendelín*. Objekty sa nachádzajú pri soche sv. Vendelína a sv. Barbory.

Rakatina (*Rakatina*); močiar, lúka – názov sa pravdepodobne utvoril zo slova *rakytina* s významom „trstinový, rakytový porast“, keďže ide o močiar a v minulosti o zamokrenú, močaristú lúku, teda miesto, kde sa rakytové porasty nachádzajú. V minulosti na nej močili konope, ale dnes je už odvodnená. Súvislosť s miestom, kde sa vyskytujú raky, je málo pravdepodobná, pretože raky žijú v tečúcich vodách.

Sílhecké role (*Silhecké roľe*); pole, v minulosti aj vinohrady; Bl. *Silhecké roľe* – názov sa utvoril zo vzťahového adjektíva z názvu *Sílheť* a prípony *-(c)ký* (koncová hláska *-ť* sa alternovala na hlásku *c*, pričom kvôli lepšej výslovnosti splynula so začiatočnou hláskou s prípony *-ský*) podľa polohy pri niektorom z objektov s týmto názvom (pozri názov *Sílheť*) a apelatíva *roľa* s významom „pole“. Názov sa používa len v pluráli.

Sílheť, maď. *Szél-hegy*, Bl. *Sílheť* (kopec a hora), 1. VM *Szélhegy*, 3. VM *Szélhegy*; vrch, pole, kedysi aj vinohrad – maďarský názov zo slov *szél* = vietor a *hegy* = vrch, kopec.

Stará dedina (*Stará d'edina*), Bl. *Stará d'edina* (kopec a hora); pole – názov sa utvoril z akostného adjektíva *starý* vo funkcii zhodného prívlastku a apelatíva *dedina*. V minulosti na tom mies-

te boli domy, dedina, ale zanikla a miesto sa využívalo ako pole. V súčasnosti sa na poli znovu stavajú domy.

Suchá studňa (*Suchá stuňňa*), Bl. *Suchá stuňňa*; studňa – názov sa utvoril z akostného adjektíva *suchý* vo funkcii zhodného prívlastku a nárečového tvaru *stuňňa* (so zmenou *ďň > ňň*) apelatíva *studňa*. Studňa je vyschnutá.

Tatarkút, Bl. *Tatarkút*; studňa – maďarský názov z etnonyma alebo adjektíva *tatár* = Tarár, társky a slova *kút* = studňa (v preklade do slovenčiny *Tatárska studňa*).

Tekeheť, Bl. (kopec a hora) – názov sa utvoril zo slov *teke* a *hegy* = vrch, kopec. Podľa súčasného slovníka (Chrenková, Tankó 1990, s. 396) má maďarské slovo *teke* význam „(pri hre v kolky) drevená guľa“, „kužel, kolok“, ale v minulosti malo význam len „guľa“ s dokladom už z roku 1577 (MNTS, 3, s. 877). Respondenti uvádzali iba názvy *Malý Tekeheť* a *Veľký Tekeheť*.

Tóvik, maď. *Tóvik*; jazero, pole – názov sa utvoril z predložky *pri* a maďarského slova *tó* vo význame „sladkovodné jazero, rybník“, ktoré sa do slovenčiny adaptovalo ako *tov*, *tvov*, so slovenskou deminutívnou príponou *-ík / -ik*. Názvy z tohto do slovenčiny adaptovaného maďarského slova vznikali aj v iných slovenských enklávach v Maďarsku, napr. V. Blanár (1950, s. 66) uviedol názov *Tuovik* v obci Bukra (maďarsky Bokor) ako názov s maďarským pôvodom a I. Valentová (2016) zistila názov *Tôvik* vo Vaňarci (maďarsky Vanyarc, slovenský zaužívaný názov v Maďarsku je *Veňarec*).

Trstinské lúky, 2. VM *Trstinský Luky*, 3. VM *Trstinsky luky* – názov sa utvoril z adjektíva *trstinský* a substantíva *lúka*. Nachádza sa len na mape z 2. a 3. VM v podobe s adjektívom v singulári mužského rodu a subst. *lúky* v pluráli ženského rodu. Pravdepodobne v čase zápisu to bola lúka. Adjektívom *trstinský* mohlo byť odvodené od slova *trstina* s významom „vysoká vodná tráva“, ktorá tam

mohla rásť, ale mohlo by ísť aj o osobné meno *Trstinský*. Na Slovensku sa síce dnes takéto priezvisko nenachádza, iba priezviská *Trstenský*, *Trstiansky*, *Trstianský*, ktoré sa utvorili ako priezviská podľa pôvodu príponou *-ský / -sky* z názvov slovenských obcí Trstená, Trstené, Tršťany. Vzhľadom na to, že pri obci boli a niekde ešte sú močaristé lokality s trstinovým, rakytovým porastom (pozri názov Rakytina), a tento objekt sa nachádzal v oblasti povodia vodného toku (*Bikol-patak*), prípadne v minulosti v jeho blízkosti medzi Tardošom a obcou Vértestolna, prikláňame sa skôr k súvislosti tohto názvu so slovom *trstina*.

Veľká horička (*Velká horička*), Bl. *Velká horička*; les – názov sa utvoril zo akostného adjektíva *veľký* vo funkcii zhodného prívlastku a deminutívnej podoby *horička* od substantíva *hora* s významom „les“.

Veľký Tekeheť (*Velký Tekeheť*), Bl. *Velký tekeheť* (kopec a hora); vrch, les – názov sa utvoril zo slovenského akostného adjektíva *veľký* vo funkcii zhodného prívlastku a maďarského názvu *Tekeheť* (pozri názov Tekeheť).

Veľký Rígel' (*Velký Rigel*), Bl. *Velký rigel* (kopec a hora); vrch, les – názov sa utvoril z akostného adjektíva *veľký* vo funkcii zhodného prívlastku a apelatíva *rígel'* (pozri názov Malý Rígel').

Vinohrady (*Vinohradi*), Bl. *Vinohradi*; pole – názvov sa utvoril toponymizáciou apelatíva *vinohrad*. Uviedol ho iba V. Blanár (v plurálovej podobe), ani najstarší obyvatelia obce si dnes na takýto názov nespomenuli. Pravdepodobne pôvodne išlo o vinohrady a po ich vyklčovaní počas kolektívizácie v minulom režime sa premenili na ornú pôdu, ale odsémantizovný názov *Vinohrady* pre novovzniknuté pole sa používal istý čas naďalej.

Vizešberek, Bl. *Vizešberek* (lúka); pole – maďarský názov, ktorý sa utvoril z prídavného mena *vizes* = „mokrý, vlhký“ a substantíva *berek* = „háj, lesík“. Na poli je močaristá pôda.

Vršky (*Vrški*), Bl. *Vrški* (kopec a hora); vrch, les, lúka, pole – názov sa utvoril z apelatíva *vršok* s významom „malý kopec, vrch“. Používa sa len v plurálovej podobe.

Záhřada, KM *Zahřada* – názov sa utvoril z apelatíva *záhřada*, dnes už to je len miestna časť obce. Pôvodne tam mohla byť záhřada, ale v súčasnosti je už tento názov odsémantizovaný.

Za Dedinskými lúkami, 2. VM *Za Ďedinský Luky* – predložkový názov podľa polohy z predložky *za* a názvu objektu (pôvodne pravdepodobne išlo o lúku) *Dedinské lúky* (pozri názov Dedinská lúka).

Za humnami (*Za humnami*); pole – predložkový názov podľa polohy poľa z predložky *za* a apelatíva *humno*. Názov sa používa v pluráli. Podstatné meno *humno* má význam „hospodárske stávisko slúžiace na úschovu obilia, sena alebo hospodárskeho náčinnia, stodola“ alebo „pole, záhřada za stodolou alebo medzi domom a stodolou“ (SSJ, 1, s. 538). Názov sa pravdepodobne utvoril podľa polohy za dedinou (za humnami), ale v súčasnosti sú už tieto polia zastavané rodinnými domami.

Za Síľheťom (*Za Síľheťom*); lúka – predložkový názov podľa polohy poľa z predložky *za* a názvu *Síľheť* (pozri názov Síľheť).

Záver

Hoci jazyková asimilácia je v obci Tardoš rovnako, ako aj v ostatných slovenských jazykových enklávach v Maďarsku pomerne výrazná, terénne názvy nepodľahli natoľko pomaďarčovaniu, pretože praktické orientačné potreby brzdia voľné obmieňanie ich formy a kolektív neprijme ľubovoľnú úradnú obmenu názvu ako pri osobných menách (Blanár 1950, s. 74). Význam výskumu a spracovania terénnych názvov je dôležitý nielen z hľadiska lingvistického, resp. onomastického. Terénne názvy vždy budú poukazovať na slovenské osídlenie obce, na migračné pohyby

obyvateľstva, na niekdajšie pestovanie rastlín, ktoré sa dnes už nepestujú alebo sa pestujú len zriedkavo, na výskyt nerastných surovín, archeologických nálezísk a pod., a preto poskytujú dôležité informácie aj etnológom, historikom, kartografom, geológom či biológom. Môžu zohrať dôležitú úlohu pri oživení slovenských tradícií a jazyka v zmiešanom slovensko-maďarskom prostredí.

Po získaní terénnych názvov zo všetkých slovenských jazykových a kultúrnych enkláv v Maďarsku bude možné pripojiť sa k projektu digitálneho spracovania slovenskej onomastiky a spracovania lexiky slovenských terénnych názvov, ktorý sa realizuje v rámci grantovej úlohy VEGA Výskum lexiky slovenských terénnych názvov v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave a nadviazať na areálové spracovanie v Atlase slovenských nárečí v Maďarsku.

Na záver ešte tardošské frazeologické spojenie, ktoré využíva terénne názvy – o tom, kto rýchlo pracuje, povedia, že „*chce Gorbus Gerečom stáhnúť dokopi*“.

LITERATÚRA

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. – 3. Red. Benkő, L. Budapest: Akadémiai Kiadó 1967.

BLANÁR, Vincent: *Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku*. Bratislava: Slovenská akadémia vied a umení 1950. 139 s.

BLANÁR, Vincent: Morfologické kategórie vlastných mien. In: *Jazykové kategórie v teórii a praxi*. Ed. J. Kačala. Bratislava: Univerzita Komenského 2005, s. 21–52.

ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k projektu Copernicus Programme, projekt COP-58: Onomastica – Copernicus Database [online]. Paris: ELRA 1998. CD ROM. Dostupné na internete: <<http://slovník.juls.savba.sk/?w=&s=exact&X502&d=priezviska&ie=utf-8&oe=utf-8>>.

- Historický slovník slovenského jazyka. 1. – 7. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991 – 2008.*
- FÜGEDI, Erik – GREGOR, Ferenc – KIRÁLY, Péter: *Atlas slovenských nářečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Red. P. Király. Budapešť: Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe 1993. 223 s. + mapy: I. – III. (orientačné mapy), 1. – 235. (mapy jazykových javov).*
- CHRENKOVÁ, Edita – TANKÓ, Ladislav: *Maďarsko-slovenský a slovensko-maďarský slovník. 3. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 1008 s.*
- Kartotéka terénnych názvov* Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV v Bratislave.
- KÁZMÉR Miklós: *Régi magyar családnevek szótára. XIV – XVII. század. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság 1993. 1, 172 s.*
- KISS Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára. L–Zs. Budapest: Akadémiai Kiadó 1997. 822 s.*
- KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (14). In: *Kultúra slova*, 2009, roč. 43, č. 2, s. 86–93.
- KRUPA, Ondrej: *Malý slovenský národopis. Békešská Čaba: Slovenský výskumný ústav 1999. 182 s.*
- MACHEK, Václav: *Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia, nakladatelství československé akademie věd 1968. 868 s.*
- MAJTÁN, Milan: *Z lexiky slovenskej toponymie. Bratislava: Veda 1996. 192 s.*
- MAJTÁN, Milan: *Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s.*
- MIHALOVIČ, Alexander: *Zemepisné mená Čívu. Budapest: Tankönyvkiadó 1987. 146 s.*
- PROFOUS, Antonín: *Místní jména v Čechách. M – Ř. Praha: Česká akademie věd a umění 1951. 631 s.*
- Slovník slovenských nářečí. 1. – 2. Red I. Ripka. Bratislava: Veda 1994 – 2006.*
- ŠTOLC, Jozef: *Atlas slovenského jazyka. 1. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá. Mapy. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1968. 314 s.*
- ТРУБАЧЕВ, Олег Н.: *Етимологический словарь славянских языков. Праглаславянский лексический фонд. Выпуск 12. Москва: Наука 1985. 186 с.*
- VALENTOVÁ, Iveta: *Slovenské terénne názvy vo Vaňarci v Maďarsku = Slovak Anonymyms/Minor Place-Names/in Vanyarc/Hungary/. In: Acta onomastica, 2016, roč. 55, s. 315 – 331.*

Skratky

1. VM	1. vojenské mapovanie – Az első katonai felmérés 1763–1785. Budapest 2006 (DVD vydanie)
2. VM	2. vojenské mapovanie – A második katonai felmérés 1806–1869. Budapest 2006 (DVD vydanie)
3. VM	3. vojenské mapovanie – A harmadik katonai felmérés 1869–1887, 1 : 25 000. Budapest 2007 (DVD vydanie)
Bl.	názov z monografie V. Blanára Príspevok ku štúdiu slovenských osobných a pomiestnych mien v Maďarsku
HSSJ	Historický slovník slovenského jazyka
KM	názov na katastrálnej mape obce Tardoš
MNTS	A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1. – 3. Red. Benkő, L. Budapest: Akadémiai Kiadó 1967.
pl.	plurál, množné číslo
sg.	singulár, jednotné číslo
SSJ	Slovník slovenského jazyka
SSN	Slovník slovenských nářečí

Összefoglalás

Tardosi mikrotoponimák

A tanulmányban a magyarországi Tardos (szlovákul: Tardoš) település szlovák és a szlovákba beépült magyar mikrotoponimáit (helyneveit) jellemezzük, amelyet az oszmán törökök távozása után szlovák telepések népesítettek be újra. A mikrotoponimák jegyzéke a név valamennyi feltárt változatát rögzíti eredetmagyarázattal, valamint a név köznévi vagy tulajdonnévi előzményének jelentésével, tartalmazza a névadási motivációt, a nem nyelvi tényezőket és nyelvi elemzést. A tardosi mikrotoponimák leírása azt is bemutatja, hogyan működnek a szlovák–magyar nyelvi környezetben, és hogy hogyan adaptálta a szlovák nyelv elsősorban a magyar neveket. Az elkészült anyag és elemzései jól hasznosíthatók a szlovák mikrotoponimák területi digitális feldolgozása során.

Summary

Anoikonyms (Minor Place Names) in Tardos

The paper deals with the characteristic of Slovak anoikonyms and those Hungarian anoikonyms, which were adapted into the Slovak language, from the Hungarian village of Tardos. The village was founded by Slovak colonists after the Turkish occupation. The list of anoikonyms includes all the collected variants of particular names, the explanation of both their origin and the meaning of common nouns or proper names that constitute the bases of anoikonyms, the onymic motivation, extralinguistic factors and linguistic analysis. The description of anoikonyms in Tardos also includes the way of their use in communication in the Slovak-Hungarian language environment and the ways of the adaptation of mainly Hungarian anoikonyms into the Slovak language. The material obtained and its analyses can be further used in areal digital processing of Slovak anoikonyms.

Kontakt:

Mgr. Iveta Valentová, PhD.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV

Bratislava, Slovensko

e-mail: ivetav@juls.savba.sk

Identita v rubrikách Národnosť a materinský jazyk v tardošských školských matrikách (1929 – 1956)

József Demmel

O používaní jazyka v slovenskej komunite v Maďarsku po roku 1918, o dejinách jej vzdelávacích zariadení a utváraní jej identity máme k dispozícii významný objem odbornej literatúry (sumarizuje ju Uhrinová 2017). Výskum tejto problematiky môže byť osobitne zaujímavý v takých dedinských komunitách, ktoré boli pre geografické charakteristiky, pre nevybudovanú infraštruktúru (cestná sieť, telekomunikačná sieť atď.) či z iných dôvodov uzatvorené od okolitého sveta: „*Slováci v pilišskej obci Senváclav pred druhou svetovou vojnou boli uzavretí od sveta, čo však z národnostného hľadiska malo aj dobrý účinok; tomu môžu totiž ďakovať, že nezabudli svoj materinský jazyk. Ešte aj teraz, v roku 1962 prevažná väčšina prváčikov miestnej základnej školy veľmi zle hovorí po maďarsky. Učiteľka maďarčiny má veru veľké ťažkosti aj vo vyšších ročníkoch.*“ (Ludové noviny, 1962/25) Ako to prezentuje správa Ludových novín z roku 1962, otázky zachovania materinského jazyka či utvárania identity sa v takýchto uzatvorených komunitách oplatí skúmať, napríklad z aspektu školskej výchovy a vzdelávacieho systému. Na príklade obce Tardoš sa o to pokúsime aj v tejto štúdii.

Výskum vychádza zo školských matrik, zápisníc z prijímacieho konania a triednych kníh v archíve Základnej školy Lajosa Feketeho v Tardoši. Pomocou týchto dokumentov, ktoré z národnostné-

ho hľadiska na prvý pohľad nepôsobia veľmi zaujímavo, môžeme zmapovať dôležité charakteristické znaky spoločenskej identity a používania jazyka v slovenskej dedinskej komunite 20. storočia, dopad diania vo veľkej politike na miestne procesy, ako aj postupnú zmenu spoločenskej identity. Rubriky v školských matrikách môžu byť v skutočnosti veľavravným prameňom národnostných dejín. Pomocou triednych kníh a zápisníc totiž môžeme hľadať odpoveď napríklad na otázku, dokedy si mohla slovenská komunita obklopená vrchmi, ktorá bola pomerne uzatvorená aj z iných aspektov, po prvej svetovej vojne zachovať slovenčinu ako primárny, materinský jazyk (presnejšie: dokedy zostali jej stopy v úradných školských spisoch); nájdeme v školských matrikách stopy krízy vyvolané druhou svetovou vojnou; aké bolo spoločenské postavenie rodín, ktoré sa v rokoch 1947 – 1948 rozhodli presídlieť do Československa a ako to zachytávajú dokumenty; aký bol osud týchto rodín v päťdesiatych rokoch a akí osud mali tí, čo zostali v Tardoši?

Táto práca má primárne charakter čiastkovej štúdie, keďže vychádza z veľmi špecifických prameňov – pokúša sa zachytiť dopad známych procesov veľkej politiky na miestne pomery. Naša štúdia v prvom rade odhaľuje pramene, porovnať jej výsledky s inými prameňmi, respektíve s paralelnými výskumami bude úlohou ďalšej state.

Materinský jazyk/materinské jazyky tardošských školákov

Prv než zalistujeme do školských matrik, musíme povedať niekoľko slov o vzťahu podradenosti/nadradenosti pri zbere údajov. Štátny aparát, ktorý určuje úradné údaje, je totiž vždy v mocenskej pozícii v tom zmysle, že on určuje rámce a usmerňuje prezentáciu informácií. Inak povedané, to, na čo sa rubrika nepýta – aspoň v realite prameňa –, ani neexistuje. Údaj teda a priori

prechádza dvojakým sitom: odpovedať sa dá len na otázku, ktorú dotazník kladie, a dostane sa do neho len to, čo do neho zapíše (úradná) osoba, ktorej bola úradná listina zverená. Problematickosť tejto situácie najlepšie ilustruje rozdielnosť národnostných údajov z dvoch sčítaní ľudu: v roku 1910 ho totiž vykonali uhorské orgány a v roku 1921 zasa československé orgány. Tieto čísla sú spochybňované práve pre úradné orgány, ktoré zber údajov nariadili a vykonali, respektíve pre otázky, ktoré položili. Skutočne nebolo jedno, či sa dotazník pýta na národnosť alebo materinský jazyk, alebo ako sa kategorizujú jednotlivé skupiny obyvateľstva (najnovšie viď Szeghy-Gayer 2016, s. 61–65).

Teraz už prejdime k obci Tardoš a charakteristikám materinského jazyka tardošských žiakov: materinský jazyk, prirodzene, v každej skúmanej školskej matrike figuroval, no v istom období v nich okrem materinského jazyka figurovala aj rubrika „iné jazykové znalosti“. V prípade tardošskej školy však nejde o záznam, ktorý potvrdzuje ovládanie cudzieho jazyka, ale o možnosť vyjadriť, že materinský jazyk/národnosť žiaka nie sú bezpodmienečne maďarské. Táto rubrika figurovala už v prvých zachovaných matrikách (1929), zachovala sa až do povojnového obdobia a zanikla až po prebratí moci komunistami. Žiaci alebo rodičia sa mohli k tejto otázke naposledy vyjadriť v školskom roku 1948/1949. Táto rubrika bola vo formulároch školských matrik zrejme dedičstvom z obdobia dualizmu. Keďže v tom čase mala významná časť obyvateľstva krajiny iný ako maďarský materinský jazyk a veľká časť detí nastúpivších do školy nepoznala štátny jazyk, bol tento údaj skutočne dôležitý, keďže aspoň v prvých ročníkoch sa na základe toho určoval vyučovací jazyk (tento údaj mohol byť pre štátny aparát aj spätnou väzbou o efektívnosti „maďarizácie“). Po podpise mierových zmlúv, ktoré ukončili prvú svetovú vojnu, však už mala prevažná časť obyvateľov krajiny maďarský materinský jazyk, preto zachovanie tejto otázky nemalo vo väčšine prípadov význam.

Tardošské školské matriky boli z tohto hľadiska, ako zrejme vo väčšine národnostných komunít, výnimkou.

Prvá matričná kniha sa zachovala zo školského roku 1929/1930. Vtedy malo zo 77 tardošských prvákov 74 detí slovenský materinský jazyk. Spomedzi 80 druhákov malo 75 žiakov slovenský materinský jazyk, štyri deti mali maďarský a jedno dieťa zasa nemecký materinský jazyk, všetci 54 tretiaci mali slovenskú materčinu, vo štvrtom ročníku mali maďarský materinský jazyk len dve deti, v piatom a šiestom ročníku bolo len jedno dieťa s maďarskou materinčinou. O deťoch s neslovenským materinským jazykom môžeme povedať, že väčšina z nich sa nenarodila v Tardoši, hoci maďarský materinský jazyk malo celkovo jedenásť detí, išlo len o šesť tardošských rodín, keďže viaceré deti boli súrodenci. Treba ešte vyzdvihnúť, že u všetkých 74 slovenských prvákov bola vyškrtnutá znalosť iného jazyka, čo môže signalizovať aj to, že Tardoš v medzivojnovom období nebol dvojazyčný, ale jednojazyčný, veď ani jedno dieťa sa doma – ak môžeme veriť údajom – nenaučilo po maďarsky. Od druhého ročníka však už každý žiak – podľa školskej matriky – ovládal aj maďarčinu (tardošské školské matriky, 1929 – 1932).

O dva roky neskôr v školskom roku 1931/1932 však pri mene každého dieťaťa so slovenským materinským jazykom figuruje údaj, že vie aj po maďarsky (tardošské školské matriky, 1929 – 1932). Prirodzene to určite neznamenaá to, že všetky tardošské deti, ktoré nastúpili do školy v roku 1931, sa do šiestich rokov po maďarsky naučili, no ani jeden z prvákov, ktorí začali školskú dochádzku v roku 1929, tento jazyk ešte neovládal – zrejme došlo k zmene v administrácii a znalosť maďarčiny automaticky rozšírili na každého žiaka. To však môže poukazovať na to, že autor záznamu vôbec nediferencoval na základe skutočných jazykových znalostí detí, preto v skutočnosti nemáme presné informácie o jazykovej znalosti žiakov (nad rámec toho, že v polovici dvadsiatych

rokoch bola podľa matričných kníh materinským jazykom každého dieťaťa narodeného v Tardoši slovenčina).

Nasledujúce údaje pochádzajú z posledných rokov druhej svetovej vojny, kedy sú však záznamy opačné: takmer každý tardošský školák má maďarský materinský jazyk, kým slovenčina sa uvádza len v rubrike iné jazykové znalosti. V jednotlivých triedach sa slovenský materinský jazyk uvádza maximálne pri piatich žiakoch, no vo väčšine ročníkov takýto prípad ani nie je (tardošské školské matriky, 1943 – 1946). Čo sa za pol generácie, za 14–15 rokov v Tardoši stalo? Za tak krátky čas skutočne zmizli ľudia so slovenskou materinčinou? Sotva. Pre zmenu matričných údajov však existuje viacero, hoci aj paralelných vysvetlení.

Jedno znie, že do štyridsiatych rokov 20. storočia sa v národnostných komunitách zmenilo verejné vyjadrenie identity (čo nemuselo kopírovať skutočné používanie jazyka), teda sa stalo dominantnejšie otvorené vyjadrenie príslušnosti k maďarskému štátu/maďarskej národnosti, čo v úradných spisoch (a možno aj v hovorovej reči) prekrylo slovenský materinský jazyk, ktorý bol naďalej súčasťou všednej reality (viď napr. Sziklay 2003, s. 421).

Druhé vysvetlenie znie, že zosilnel tlak zhora, zo strany administrácie na to, aby sa do tejto rubriky nedostala jazyková, ale štátna identita, preto sa len v mimoriadnych prípadoch, napríklad pri rozhodnom postoji rodiny, stávalo, že ako materinský jazyk sa uviedla slovenčina. Ak k tomu aj došlo, išlo nanajvýš o dve – tri deti z triedy. Bez výnimky ide o najchudobnejšiu vrstvu, o deti nádeňníkov, poľnohospodárov alebo robotníkov v kameňolome. Ich presnú motiváciu nepoznáme, na istú uvedomenosť však poukazuje fakt, že slovenský materinský jazyk bol zaregistrovaný u viacerých detí v príbuzenskom (nie súrodeneckom) vzťahu, napríklad v rodinách s priezviskami Csapucha, Moravcsik, Zhorela, Zichó, môžeme teda predpokladať, že bola nejaká súvislosť medzi

prezentáciou ich slovenskej identity a tým, do akej rodiny sa narodili (tardošské školské matriky, 1943 – 1946).

V pozadí môže byť aj ďalší, v podstate nie národnostný faktor. Dnes si to uvedomujeme len zriedka, no povinná školská dochádzka sa nerozšírila zo dňa na deň, najmä v sedliackych komunitách sa dovtedy dominantná rodinná výchova pomaly transformovala na duálnu výchovu založenú na rovnováhe medzi školou a rodinou. Tento proces v istých prípadoch prebiehal niekoľko generácií, keďže školská dochádzka obrala sedliacke rodiny o jednu alebo viac dôležitých a tradične často využívaných pracovných síl, ktoré boli neraz nevyhnutné pre živobytie. V 19. storočí bolo v tejto spoločenskej vrstve úplne bežné, že deti chodili do školy nanajvýš len v zime a školské lavice opustili najneskôr na jar, keď sa začali poľné práce. Bol to problém, s ktorým si školský systém nevedel rady ani v tridsiatych rokoch 20. storočia. Zrejme to bol dôvod, že v školskom roku 1930/1931 spomedzi 68 prvákov 11 nedokončili školský rok, väčšina v prvom polroku do školy ešte chodila, no v druhom polroku zo školy odišla. Títo žiaci neskôr opäť nastúpili do školy, no to, s akým výsledkom, najlepšie ukazuje fakt, že v rovnakom roku spomedzi 77 detí opakujúcich ročník 31 žiakov školský rok nedokončilo preto, lebo odišli slúžiť (tardošské školské matriky, 1929 – 1932). Na základe toho vidieť, že školská a rodinná výchova ani v Tardoši začiatkom tridsiatych rokov ešte nezrástli. Transformácia duálnej výchovy sa však nezastavila a školská výchova sa stávala dominantnejšou, čo v tomto prípade znamená, že k slovenskojazyčnej rodinnej výchove sa čoraz dominantnejšie pripájala maďarská školská výchova. Je možné, že rozdiely v matričných zápisoch z tridsiatych a štyridsiatych rokov odzrkadľujú aj tento proces.

V rubrikách zostala zachovaná tradícia uvádzania materinského jazyka z obdobia dualizmu do výmeny obyvateľstva v roku 1948, je to posledný rok, keď školské matriky uvádzajú, že žiaci

okrem maďarského materinského jazyka ovládajú aj slovenčinu (tardošské školské matriky, 1948 – 1949).

Posledná nepatrná stopa, ktorá v školských matrikách poukazuje na to, že dominantným jazykom obyvateľov Tardoša bola slovenčina, je z roku 1956. Navyše na to paradoxne poukazujú údaje detí, ktoré slovenčinu neovládali. V tomto roku totiž niekoľkí žiaci po úspešnom ukončení školského roka neboli hodnotení zo slovenčiny, teda od tohto predmetu boli oslobodení. Ak sa pozrieme, o akých žiakov ide, zistíme, že takmer nikdy to neboli deti miestnych poľnohospodárov či banských robotníkov – ak sa aj dieťa narodilo v Tardoši, otec mal nejaké moderné povolanie (nočný strážnik, správca atď.) –, no typickejšie je to, že známku zo slovenčiny nemajú tí, ktorí sa nenarodili v Tardoši (tardošské školské matriky, 1956 – 1957).

V pozadí toho, že pre deti „starobylých“ Tardošovčanov s tradičným povoláním bola slovenčina ako predmet „povinná“ alebo „očakávaná“, zrejme treba hľadať slovenské rodinné korene.

Slovenčina ako predmet

Táto téma nás však dovedie aj k inej problematike, a to k slovenčine ako vyučovaciemu predmetu. Slovenčina totiž medzi predmetmi nefiguruje až do roku 1949 (tardošské školské matriky, 1929 – 1932; tardošské školské matriky, 1943 – 1946; tardošské školské matriky, 1947 – 1948). Zavedená bola netypicky v druhej polovici školského roka 1948/1949 (tardošská kniha absencií, 1948 – 1949). (O kultúrno-politickom pozadí zavedenia výučby slovenčiny detailne píše Sziklay 2003, s. 419–423). Počnúc tým v každej triede tardošskej základnej školy figuruje tento predmet, dokonca z niekoľkých zachovaných triednych kníh môžeme rekonštruovať aj to, čo sa tardošské deti na hodinách učili.

Prváci sa dvakrát do týždňa učili základy slovenskej gramatiky a pracovali s jednoduchými témami typickými pre dedinský život. Ôsmaci mali týždenne už tri hodiny slovenčiny a, prirodzene, mali aj serióznejšie učivo. Do triednej knihy pedagóg zapísal napríklad tieto témy: „*Kossuth Lajos: K ľudi Szegedskému*“; „*Rákóczi prekročí uhorské hranice*“; „Čo sme sa učili o Pesti“; „*Škodlivý účinok liekovín*“; „*Boje Hunyadiho proti turkom*“. („*Kossuth Lajos: K ľudu segedskému*“; „*Rákóczi prekročí uhorské hranice*“; „Čo sme sa učili o Pešti“; „*Škodlivý účinok liehovín*“; „*Boje Hunyadiho proti Turkom*“). Z literatúry sa žiaci učili o historickej poviedke Jána Kalinčiaka Knieža liptovské, preberali prózy Timravy a Janka Jesenského, ako aj poéziu Jánoša Aranya (tardošská triedna kniha, 1. trieda, 1957 – 1958; tardošská triedna kniha, 8. trieda, 1957 – 1958). Je evidentné, že pod učivo sa výrazne podpísala dobová politická ideológia, išlo o témy, na ktoré sa markantne odvolávala komunistická revolučná tradícia. Zaujímavé je aj to, že zreteľne sa v nich objavuje maďarská tradícia, no slovenská (Jánošík, Štúr atď.) nie. Isté témy zasa odzrkadľujú perspektívu dedinského života (čo vieme o hlavnom meste, prečo je alkohol škodlivý atď.).

Z Tótov Slováci

Je zaujímavé pozorovať aj to, ako sa v použitých prameňoch menilo označenie Slovákov. Pred druhou svetovou vojnou v úradných spisoch dôsledne figuruje označenie „Tót“, po druhej svetovej vojne zasa dôsledne označenie Slovák (tardošské školské matriky 1929 – 1932; tardošské školské matriky 1947 – 1948). Zmena sa začala v školskom roku 1943/1944, keď dve učiteľky prvého stupňa Márta Burián a Paula Kenyeres používali predchádzajúce označenie, no Erzsébet Bajnai na druhom stupni už všade dôsledne uvádzala výraz Slovák. O rok neskôr používala výraz Slovák aj jed-

na z učiteliek (Márta Burián) prvého stupňa, kým zvyšné tri učiteľky zostali pri označení Tót. V školskom roku 1945/1946 však v školských matrikách už výraz Tót nefiguruje (tardošské školské matriky 1943 – 1946). Otázka, prečo a prečo práve v tom čase došlo k tejto zmene, či išlo o miestne špecifikum, alebo celoštátny jav, bude predmetom ďalšieho výskumu.

Tí, čo „odišli na Slovensko“ ...

V školských matrikách môžeme spomedzi historických udalostí a udalostí veľkej politiky najlepšie opísať a uchopiť povojnovú československo-maďarskú výmenu obyvateľstva. Tieto záznamy totiž veľa naznačujú o tom, ktorí obyvatelia Tardoša a prečo sa rozhodli opustiť svoje domovy a presídlieť sa do Československa. Výmena obyvateľstva zasiahla v druhom polroku školského roka 1947/1948 každý ročník tardošskej základnej školy. Z prvého, druhého, tretieho, štvrtého, piateho, šiesteho a siedmeho ročníka sa celkovo odťahovalo 59 detí (údaje z ôsmeho ročníka nepoznáme), čo je 23 percent z 252 žiakov, ktorí do tardošskej školy nastúpili v septembri 1947. Oplatí sa pozrieť si údaje aj detailnejšie. Zo 44 žiakov prvého ročníka sa presťahovalo 14 (31,8%). Keďže školské matriky v tom čase ešte uvádzali aj povolanie živiteľa rodiny, teda vo väčšine prípadov povolanie otca, vieme, že na Slovensko sa presťahovali deti piatich nádenníkov, dvoch poľnohospodárov, jedného pracovníka v kameňolome, jedného povozníka, jedného pastiera, jedného záhradníka, jedného murára a dvoch žien v domácnosti (zrejme otec zomrel či sa rodičia rozviedli). Spomedzi 48 druhákov odišlo 11 žiakov (22,9%), otcami siedmich detí boli nádenníci a štyroch zasa pracovníci v kameňolome. Z tretieho ročníka sa presídlila takmer tretina detí, 32,5%, konkrétne 14 zo 43 žiakov: otcovia siedmich detí boli nádenníci, dve deti mali za ot-

cov obchodníkov s rozličným tovarom, dve pastierov, jedno murára a jedno pracovníka v lome. Spomedzi 31 štvrtákov sa presťahovalo len päť detí (16,1%), išlo o synov a dcéry dvoch nádenníkov, dvoch robotníkov v kameňolome a jedného čeladníka. Z piateho ročníka odišlo 27,2% žiakov, 9 detí z 33, a to potomkovia piatich nádenníkov, dvoch povozníkov, jedného pracovníka v lome a jedného obchodníka s rozličným tovarom. Z 22 šiestakov sa presídlili deti dvoch nádenníkov (9%). Siedmy ročník prišiel pri výmene obyvateľstva o štyroch žiakov, z triedy s 31 žiakmi odišli deti dvoch nádenníkov, jedného murára a jedného kováča (tardošské školské matriky, 1. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 2. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 3. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 4. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 5. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 6. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 7. trieda, 1948 – 1949).

Z týchto údajov sa rysujú viaceré dôležité faktory vysídlenia. Jednou z charakteristických črt je to, že počet presídlených detí, hoci nie lineárne, ale z hľadiska percentuálneho pomeru i absolútnych čísiel s narastajúcim vekom detí klesal. Z prvých troch ročníkov sa presťahovalo 39 žiakov, teda 66 percent všetkých presťahovaných detí bolo z vekovej kategórie 6–9 rokov, kým z posledných dvoch tried odišlo menej ako desať percent 12–13-ročných žiakov. Zrejme nejde o náhodu, ale tendenciu, ktorú môžeme vysvetliť tým, že mladší rodičia s menšími deťmi sa ochotnejšie vydali na cestu, kým rodičia 12–13-ročných detí boli už menej mobilnejší, s dedinou, komunitou a životom v Maďarsku ich spájalo viac pút.

Druhým aspektom je povolanie živateľov rodín: vyše polovica presťahovaných boli nádenníci (30) a poľnohospodári (2), no významnú skupinu tvorili aj pracovníci v lome (9). Aj zvyšní otcovia patrili k najnižšej spoločenskej vrstve, boli to pastieri (3), povozníci (3), murári (3) či čeladník (1). Na možnosť presťahovať sa

do Československa zareagovali najchudobnejšie vrstvy, keďže bez väčšieho osobného majetku mali najmenej čo stratiť a práve oni si mohli robiť najväčšie nádeje, že v inej krajine ich čaká lepší osud.

Tretí aspekt, ktorý si môžeme všimnúť v záznamoch, je ten, že učitelia či iní administrátori, ktorí záznamy zhotovili, nepoužívali oficiálnu politickú terminológiu. Zo siedmich skúmaných tried v šiestich použili výrazy „prestáhoval sa na Slovensko“, „odišiel na Slovensko“ a len učiteľ štvrtého ročníka použil presný názov cieľovej krajiny („Československo“) a úradnú terminológiu emigrácie („presídlil sa“) (tardošské školské matriky, 1. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 2. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 3. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 4. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 5. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 6. trieda, 1948 – 1949; tardošské školské matriky, 7. trieda, 1948 – 1949).

Štvrtý aspekt je ten, že na základe údajov je azda citeľné, že výmena obyvateľstva sa výrazne dotkla nielen presídlencov, ale aj „zostávajúcich“. Pre žiakov tardošskej základnej školy výmena obyvateľstva znamenala, že sa zásadne zmenili detské kolektívy, veď z viacerých tried v podstate zo dňa na deň zmizlo každé tretie dieťa. Pretrhli sa tucty priateľstiev, o vzájomný kontakt prišli kamaráti, ktorí sa dovtedy spolu hrali i učili. V tieni nedávno skončenej svetovej vojny to síce mohlo pôsobiť ako nepodstatná záležitosť, no pre jednotlivcov to boli iste nemalé straty.

„... a tí, čo sa vrátili“

Jeden z menej známych dôsledkov výmeny obyvateľstva sa o niekoľko rokov neskôr odzrkadľuje v záznamoch o prijatí do školy. Niekoľkí presídlenci sa totiž rozhodli z Československa vrátiť, na čo v školských matrikách poukazuje fakt, že viaceré deti prijia-

té do tardošskej školy sa nenarodili v Tardoši či v Maďarsku, ale v Československu. V ich prípade je najpravdepodobnejší scenár, že išlo o pôvodných obyvateľov Tardoša, ktorí sa po niekoľkých rokoch či desaťročiach do rodnej obce vrátili. Takto sa nám podarilo identifikovať štyri rodiny. Dcéry príležitostného robotníka Vendela V. Emília, Anna a Mária sa narodili v Komárne v rokoch 1950, 1954 a 1955. Dcéra murára Ignáca Á. Mária sa narodila v novembri 1947 v Handlovej. Synovia pracovníka v lome Ferenca Á. a nádenničky Márie N. Milán a József sa narodili v Komárne v rokoch 1951 a 1955, dcéra murára Józsefa Cs. Vera sa zasa narodila v roku 1952 v Tvrdošovciach (zoznam žiakov prijatých do tardošskej školy, 1959 – 1960; zoznam žiakov prijatých do tardošskej školy, 1960 – 1961; zoznam žiakov prijatých do tardošskej školy, 1961 – 1962).

Osudy dvoch rodín dokážeme rekonštruovať aj o čosi detailnejšie: pri synoch pracovníka v kameňolome Ferenca Á. je po prvý raz ako živiteľka zapísaná matka, čo poukazuje na to, že otec, ktorý sa ako živiteľ rodiny uvádza neskôr, vtedy s rodinou ešte nebol. Prirodzene, neprítomnosť otca mohla mať mnoho iných dôvodov, no môžeme predpokladať aj to, že sa z Československa vrátil neskôr ako jeho rodina. Druhá je rodina príležitostného pracovníka Vendela V. Jeho najstarší syn sa v roku 1946 narodil ešte v Tardoši, v jeho prípade sa teda dá bezpochyby tvrdiť, že ide o človeka, ktorý sa z Tardoša presídlil a neskôr sa do obce vrátil. V Komárne sa mu narodili najmenej tri dcéry, spočiatku pracoval ako príležitostný robotník, no neskôr si už na živobytie zarábala ako fotograf. Oplatí sa ešte spomenúť, že spomedzi siedmich detí úradný spis uvádza slovenský materinský jazyk len v prípade Very Cs., materčinou ostatných detí bola maďarčina.

LITERATÚRA

SZEGHY-GAYER Veronika: *Felvidékből Szlovenszókó*. Magyar értelmiségi útkeresések Eperjesen és Kassán a két világháború között. Bratislava: Kalligram 2016. 248 s.

SZIKLAY László: *Egy kassai polgár emlékei*. Levelek Lidihez. Bratislava: Kalligram 2003. 454 s.

UHRINOVÁ, Alžbeta: *Slovenské písomníctvo v Maďarsku po roku 1989*. Bibliografia slovenských a dvojjazyčných publikácií. Békešská Čaba: VÚSM 2017. 430 s.

Archív Základnej školy Lajosa Feketeho v Tardoši

Róm. kat. el. népisk. Tardos anyakönyvi naplói. 1929 szept 1. – 1932 július 15. (Tardosi iskolai anyakönyvek 1929–1932).

A tardosi m. kir. állami népiskola anyakönyve 1943/1944-től 1945/46-ig. (Tardosi iskolai anyakönyvek 1943–1946).

A tardosi áll. ált. iskola IV. osztályának anyakönyvi naplója az 1948/49. iskolai évre. (Tardosi iskola anyakönyvi naplója 1948–1949).

A Tardosbányai Állami Általános Iskola anyakönyve 1956/57. (Tardosi iskolai anyakönyvek 1956–1957).

A tardosi állami általános iskola (népiskola) anyakönyve 1947/1948. (Tardosi iskolai anyakönyvek 1947–1948).

A tardosi állami általános iskola mulasztási és osztályozási naplói 1948/1949. (Tardosi mulasztási napló, 1948–1949).

A tardosi állami általános iskola első osztályának naplója, 1957/58. (Tardosi osztálynapló, 1. osztály, 1957–1958).

A tardosi állami általános iskola nyolcadik osztályának naplója, 1957/58. (Tardosi osztálynapló, 8. osztály, 1957–1958).

A tardosi állami általános iskola (népiskola) anyakönyve, 1948/49. I. osztály. (Tardosi iskolai anyakönyvek 1. osztály, 1948–1949).

A tardosi állami általános iskola (népiskola) anyakönyve, 1948/49. II. osztály. (Tardosi iskolai anyakönyvek 2. osztály, 1948–1949).

A tardosi állami általános iskola (népiskola) anyakönyve, 1948/49. III. osztály. (Tardosi iskolai anyakönyvek 3. osztály, 1948–1949).

A tardosi állami általános iskola (népiskola) anyakönyve, 1948/49. IV. osztály. (Tardosi iskolai anyakönyvek 4. osztály, 1948–1949).

A tardosi állami általános iskola (népiskola) anyakönyve, 1948/49.

V. osztály. (Tardosi iskolai anyakönyvek 5. osztály, 1948–1949).

A tardosi állami általános iskola (népiskola) anyakönyve, 1948/49,

VI. osztály. (Tardosi iskolai anyakönyvek 6. osztály, 1948–1949).

A tardosi állami általános iskola (népiskola) anyakönyve, 1948/49,

VII. osztály. (Tardosi iskolai anyakönyvek 7. osztály, 1948–1949).

A tardosbányai általános iskola Felvételi naplója az 1959/1960. tanévben. (Tardosi iskolai felvételi napló, 1959–1960).

A tardosbányai általános iskola Felvételi naplója az 1960/1961. tanévben. (Tardosi iskolai felvételi napló, 1960–1961).

A tardosbányai általános iskola Felvételi naplója az 1961/1962. tanévben. (Tardosi iskolai felvételi napló, 1961–1962).

Összefoglalás

Identitás a rubrikákban. Nemzetiség és anyanyelv kérdése a tardosi iskolai anyakönyvekben (1929–1956)

A kutatás a tardosi Fekete Lajos Általános Iskola Archívumának 1929 és 1962 közötti anyakönyvein, felvételi jegyzőkönyvein és naplóin alapul. Ezen, nemzetiségi szempontból első látásra talán nem túl izgalmasnak tűnő – dokumentumok segítségével feltérképezhetjük egy 20. századi szlovák falusi közösség identitásának, nyelvhasználatának fontos jellemzőit, a nagypolitikai eseményeknek a helyi folyamatokra gyakorolt hatásait és a közösségi identitás folyamatos változását. Az anyakönyvi rubrikák tehát valójában rendkívül sokatmondó nemzetiségtörténeti források lehetnek. Olyan kérdésekre kereshetjük ugyanis a választ ezen naplók és jegyzőkönyvek segítségével, mint például, hogy az első világháború után, egy hegyekkel körbevett és más tekintetben is viszonylag elzárt szlovák falusi közösségben meddig maradhatott meg a szlovák az elsődleges nyelvként, anyanyelvként (pontosabban: meddig maradhatott nyoma ennek a hivatalos iskolai iratokban); ki lehet-e mutatni a második világháború által okozott krízis nyomát az anyakönyvekben; mit tanultak a gyerekek az 1948-ban bevezetett szlovák nyelv- és irodalomórákon; milyen társadalmi helyzetű családok döntöttek 1947–1948 során a Csehszlovákiába való áttelepülés mellett; hogy érintette a lakosságcsere az iskola diákjait; vagy, hogy éppen mi történt ezekkel a családokkal és a Tardoson maradtakkal az 1950-es években?

Summary

Identity in the rubrics

The question of nationality and mother tongue in Tardos school registers (1929–1956)

The Tardos school register data confirm and partially complement and clarify the discourse on the development of the 20th century community identity of Slovaks in Hungary, processes and events partly known from other sources – on the deepest community and family levels in society. They plastically show how long a relatively closed Slovak small community was able to maintain their linguistic identity in the course of the twentieth century and what processes and events influenced this identity.

Kontakt:

Mgr. József Demmel, PhD

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

e mail: demmel.jozsef@gmail.com

„Škola by sa len vtedy zachránila...“ (Príbeh slovenskej národnostnej školy v Tardoši¹)

Tünde Tušková – Alžbeta Uhrinová

Úvod

Príspevok vznikol ako výsledok krátkodobého terénneho výskumu realizovaného v rámci 35. interdisciplinárneho tábora (18. – 23. júna 2017) v Tardoši (maďarsky Tardos), ktorý organizoval Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku. Obec Tardoš (do roku 1993 Tardosbánya) sa nachádza v pohorí Gereče (maď. Gerecse), severozápadne od Budapešti v Komárňansko – ostrihomskej župe. Počas tureckej okupácie sa osada zničila a do roku 1720 bola vyľudnená, kým ju v roku 1725 ostrihomský arcibiskup osídlil katolíckymi Slovákami. V roku 1775 bol postavený rímsko-katolícky kostol v barokovom štýle, ktorý sa až dodnes nachádza uprostred hlavnej ulice Tardoša. Čo sa týka pôvodu Tardošanov, priezviská tvorené z pomiestnych mien podľa Fügediho „poukazujú na Tekov (Valkaski), Nitriansku (Radobiczki, Radosiczki, Radosovský, Visnyovszky) a Trenčiansku župu (Haluziczky)“ [Fügedi 1993, s. 75]. Takisto sa z jeho výskumov dozvedáme, že tí obyvatelia, ktorí počas 18. storočia pribudli, s veľkou pravdepodobnosťou pochádzajú zo susedného Séleša/Síleša (Vértesszőlős)² [Fügedi 1993, s. 75].

¹ Na začiatku nášho príspevku musíme zdôrazniť, že s podobnými problémami zápasia v súčasnosti aj ďalšie školy v Maďarsku, v ktorých sa vyučuje slovenský jazyk ako predmet.

² Pozri zoznam mien farskej matriky z rokov 1733 – 1734.

Podľa údajov Centrálného štatistického úradu v roku 2011 celkový počet obyvateľov bol 1605. Podľa etnickej príslušnosti rozvrstvenie obyvateľstva bolo nasledovné: Maďari – 1421, Slováci – 350, Nemci – 23, Srbi – 3. Vyššie uvedený počet je kvôli dvojitej identite viac ako celkový počet obyvateľov obce (pozn. autorov). Náboženské rozčlenenie Tardošanov bolo v roku 2011 nasledovné: rímskokatolíci – 1083, reformovaní kalvíni – 63, evanjelici – 5, iné 13, neveriaci – 131, neodpovedali – 306. V obci od roku 1994 funguje slovenská národnostná samospráva, ktorá ešte i dnes zohráva dôležitú úlohu v živote Tardošanov (pozri k tomu predstavenie činnosti menšinovej samosprávy, ktoré odznelo na slávnostnom otvorení interdisciplinárneho výskumného tábora Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku; Príloha č. 1). Podľa výskumu Divičanovej predstavuje Tardoš lokalitu, pre ktorú je charakteristický dvojvrstvový model, čiže materinský jazyk sa viaže k cirkevnej a ľudovej kultúre (O variantoch kultúrnych modelov pozri Divičanová 1999, s. 84).

Cieľ a metodika

Cieľom štúdie je zmapovať situáciu, opísať súčasný stav Národnostnej základnej školy Lajosa Feketeho, ktorá je pobočkou Základnej školy Jána Vaszaryho (maď. Vaszary János Általános Iskola Fekete Lajos Tardosi Szlovák Nemzetiségi Tagintézménye).³ Hľadali sa odpovede na otázky: Akú prestíž má slovenčina v kruhu Tardošanov? Aký vplyv má slovenské vyučovanie na osadu a aké postavenie má škola v živote dediny? Aký je názor na vyučovanie slovenského jazyka? Čo by sa malo zmeniť vo vyučovaní slovenské-

³ Škola je pomenovaná podľa známeho turkológa Kossuthovej ceny Lajosa Feketeho, ktorý sa narodil v Tardoši.

ho jazyka? Aké sú subjektívne postoje, mienky týkajúce sa estetických a praktických hodnôt slovenského, maďarského resp. anglického jazyka. Našími respondentmi boli tak učitelia slovenského jazyka, ako aj učitelia iných predmetov, neovládajúci slovenský jazyk, bývalí študenti, rodičia terajších žiakov. Naša práca predstavuje prípadovú štúdiu miestnej národnostnej školy, avšak uplatnili sme kombináciu viacerých metód. Okrem vyplnenia dotazníkov sme písomne zaznamenávali naše postrehy. Vedecké pozorovanie ako ďalšia metóda výskumu bolo tiež súčasťou nášho výskumu. Otázky boli respondentom kladené síce nepriamo, ale spôsob pozorovania bol presne určený. Metódu rozhovorov sme viedli v slovenskom jazyku; rozhovory sú zaznamenávané prostredníctvom zvukových nahrávok. Pripravili sa prípadové štúdie s vedúcimi osobnosťami slovenskej obecnej národnosti. Otázky dotazníka boli sformulované v slovenčine a rozhovor bol vedený tiež v slovenskom jazyku.⁴ Naši respondenti nemali – okrem niekoľkých výnimiek – žiadne zábrany; pokiaľ ide o jazykové bariéry pri komunikácii v slovenskom jazyku, nebolo im potrebné prekladať otázky do maďarčiny. Komunikanti patria hlavne do strednej a do staršej generácie. Keďže sme pracovali s menším počtom informátorov, našu prácu považujeme za výskumnú sondu do školstva v Tardoši.

Škola ako najvýznamnejší faktor zachovania slovenského jazyka a kultúry v Maďarsku

Problematika slovenských škôl v Maďarsku bola predmetom skúmania niekoľkých výskumníkov, z nich vyzdvihneme – nesnažiť sa o úplnosť – štúdie, ktoré sa zaoberajú históriou národnost-

⁴ Výnimku tvoria tí respondenti, učitelia zo školy, ktorí síce majú maďarský pôvod, ale pracujú v národnostnej slovenskej škole.

ného školstva a verejným školstvom, ako napríklad Anna Divičanová (2002, s. 404–408; 2003, s. 76–85), Edita Bodonyiová (1999) a Alexander Ján Tóth (2008, s. 224–244). Napriek zvyšujúcim sa záujmom bádateľov môžeme konštatovať, že minulosť a súčasnosť nášho národnostného školstva ešte stále nie je dostatočne preskúmaná a spracovaná. Toto tvrdenie viacnásobne platí pre verejné školstvo a školy, kde sa slovenčina vyučuje ako predmet.

Podľa výsledkov rôznych výskumov v blízkej minulosti v kruhu Slovákov v Maďarsku sme zistili, že školstvo sa stalo bezpochyby najrozhodujúcejším faktorom zachovania slovenského jazyka a kultúry i vôbec slovenskej národnosti v Maďarsku. *„Školstvo je najdôležitejšou inštitúciou prežitia národov a ich kultúry a identity. V prípade Slovákov v Maďarsku úloha škôl nespočíva iba vo vyučovaní jazyka, ale aj v zachovaní národnej identity“* píše Alexander Ján Tóth (2008, s. 224).

Rodiny už nie sú schopné – alebo len čiastočne – odovzdať svojim deťom slovenské kultúrne a jazykové dedičstvo. Žiaci si v škole osvoja základy národnostného bytia, v škole sa naučia jazyk svojich predkov, tu, respektíve prostredníctvom školy sa stretávajú so slovenskou kultúrou. Tieto prvé zážitky určujú ich celoživotný postoj k slovenskej menšine. Význam a zodpovednosť národnostnej školy a pedagógov teda v súčasnosti nesmierne narástol. Prevažná väčšina respondentov, ktorí sa zúčastnili vo výskumoch VÚSM, od školských inštitúcií očakáva, že naučia deti po slovensky. S terajšími výsledkami v tejto oblasti nie sú spokojní, lebo absolventi našich škôl nevedia komunikovať v každodenných situáciách, pretože majú zábrany, komplexy v používaní jazyka. Čo sa týka zdokonaľovania v komunikačných a jazykových schopnostiach, veľký význam pripisujú hostujúcim učiteľom, kontaktom medzi jednotlivými Slovákami, kontaktom medzi obývanými regiónmi či s materskou krajinou, tiež pobytom, táborom, výletom, štipendiám, rôznym doškoľovaniam, zvlášť jazykovým kurzom na Sloven-

sku (pozri k tomu Uhrinová 2004, s. 108–111, 114–116; 2008a, s. 76–78; 2008b, s. 119, 143, 173, 197).

Školu považuje v súčasnej spoločnosti za jeden zo základných pulzačných vektorov enklávnej spoločnosti aj Miroslav Dudok (2004, s. 32–42; 2008, s. 68–81), ktorý skúmal Slovákov vo Vojvodine. Výskumný ústav pre menšiny Maďarskej akadémii vied v projekte pod názvom „Dá sa znovu naučiť materinský jazyk minorít v národnostných školách v Maďarsku?“ (Újratanulható-e a kisebbségek anyanyelve a magyarországi nemzetiségi iskolákban?) sa viac rokov zaoberal otázkami školstva z teoretického a praktického hľadiska. Výber z výsledkov výskumu obsahuje kniha *Anyanyelv, oktatás-közösségi nyelvhasználat* (Osváth, Szarka eds., 2003).

Výsledky výskumu Tüندی Tuškovej v kruhu vysokoškolských poslucháčov v Maďarsku tiež dokazujú, že miestom osvojenia si slovenského jazyka je v prvom rade škola, len v ojedinelých prípadoch sa ho študenti naučia doma v rodinnom prostredí (viac Tušková 2016, s. 35).

Problematike školstva sa venovali aj bádatelia iných národností, napr. rumunskej Anna Borbélyová (1997, s. 68–76) alebo maďarskej minorite v Karpatskej kotline sa venoval výskumný team (Bartha, Nádor, Péntek eds., 2011), v Rumunsku János Péntek (2004), na Slovensku István Lanstyák a Gizela Szabó Mihályová (1997) a ďalší. Tieto štúdie sú pre nás poučné a môžeme ich použiť k porovnávaniu so situáciou v slovenskom národnostnom školstve v Maďarsku.

V interdisciplinárnom výskumnom tábore v Tardoši sme s radosťou konštatovali, že miestna slovenská samospráva pokladá podporovanie školy, resp. slovenského vyučovania za svoju prioritnú úlohu. S miestnou základnou školou a materskou školou uzavreli dohodu o spolupráci: „*Velký dôraz kladieme na výučbu slovenského jazyka v škole a v základnej škole. Boli sme iniciátormi aj*

toho, aby aj v názve školy bolo pomenovanie slovenská národnostná škola. Žiakom, ktorí úspešne zložia jazykovú skúšku zo slovenského jazyka, hradíme cenu skúšky. Každoročne finančne podporíme slovenské programy v škôlke a v škole, napr. slovenský týždeň, Deň detí, Veľká noc, Mikuláš a Vianoce. Podporujeme stretnutia s družobnými školami v Tvrdošovciach a Brandýsi (cestovné, pohostenie). Finančne podporujeme aj účastníkov cirkevných táborov. Slovenská samospráva je spoluorganizátorom Dňa učiteľov.“⁵ Takto informovala predsedníčka zboru účastníkov interdisciplinárneho tábora na slávnostnom otvorení (o bohatej a obsažnej činnosti slovenskej samosprávy pozri prílohu č. 1).

O škole a vyučovaní slovenského jazyka

Postavenie slovenskej národnostnej školy v Tardoši v období nášho výskumu (jún 2017) bolo veľmi ťažké a neisté. Musíme však zdôrazniť, že nejde o ojedinelý prípad, v podobnej situácii sa nachádza v súčasnosti pre stále, obsahové a organizačné zmeny celé školstvo v Maďarsku, viacnásobne malé školy na dedinách a národnostné školy.

Kedysi bola tardošská škola samostatná, kde študovalo aj skoro 200 žiakov a mala na 97% k dispozícii vlastných učiteľov; kvôli vyučovaniu odborných predmetov musela prekonať niekoľko organizačných zmien. V roku 2009 ju z finančného a administratívneho hľadiska pripojili ku škole, ktorá sa nachádza v meste Tata (maď. Tata), pozdejšie v roku 2013 k nemeckej národnostnej škole

⁵ S cieľom zachovať autentickosť výskumného materiálu, do výpovedí informátorov (ústneho i sprostredkovaného písaného textu) sme nezasahovali ani po pravopisnej, ani po gramatickej či štylistickej stránke. V našom príspevku zapisujeme tieto texty kurzívou, resp. ich vyčleňujeme úvodzovkami.

v dedine Baj (maď. Baj)⁶. Škola od roku 2016 je už zase pobočkou školy Vaszaryho v Tate, následkom čoho sa mnohí obávajú, že v Tardoši zanikne vyšší stupeň, keďže bude premiestnený do Taty. Tým pádom budú musieť deti dochádzať⁷ (pozn. autoriek: Obavy sa medzitým čiastočne potvrdili, od septembra školského roku 2018/2019 kvôli malému počtu žiakov – v siedmej triede päť a v ôsmej triede traja – spomínané triedy zanikli).

Bývalá zástupkyňa školy hodnotí toto obdobie nasledovne:

„... boli veľké zmeny, školu pripojili k Tate, kde je 1200 žiakov. Ja som s tým nesúhlasila a bojovala som proti tomu, Tagiskola lett a tardosi. To bolo v roku 2009. Nesúhlasila som s tým vôbec, lebo som videla to vopred, že škola stratí svoju samostatnosť. Stratíme svoju samostatnosť, stratíme aj školu a keď na dedine nebude škola, nestojí nič ani dedina, stráca svoju mládež. A to všetko sa osvedčilo, bohužiaľ, lebo toto manželstvo dlho netrvalo. Potom pripojili školu k Baji, to je nemecká dedina, neďaleko Taty. To bolo v roku 2013 a trvalo do roku 2016. A vtedy sme chceli školu prevziať, slovenská samospráva a išlo o niekoľko miliónov a nám to odmietli. Azóta a Vaszary János tatai iskola tagintézménye zase, ktorá má kapacitu, budovu na 1500 žiakov, teraz ich má 1200 a našich žiakov je okolo osemdesiat. Tak nemusím vysvetľovať, že o čo ide. Škola patrí ku KLIK-u.⁸ Chcú získať vyšší stupeň. Povedia, že slovenčina sa bude vyučovať naďalej ako doteraz, dobrovoľne. Ale, kto sa bude na tej škole učiť slovenčinu? Kto sa prihlási tam na slovenčinu? Premiestnenie vyššieho stupňa školy ešte nie je konkrétne rozhodnutie, ale si myslím, že to bude, to nasleduje. Nech nemám pravdu, ale doteraz všetko, čo som dopovedala vopred, to aj tak

⁶ Keďže v dedine Baj funguje nemecká národnostná škola a taktiež poznajú problémy, ktoré sa týkajú národnostnej výučby, boli ústretoví k pripojenej slovenskej národnostnej škole.

⁷ Informáciu nám poskytla bývalá zástupkyňa školy.

⁸ KLIK (Klebsberg Intézményfenntartó Központ) Centrálny prevádzkovateľ školských inštitúcií pod vedením Ministerstva ľudských zdrojov.

bolo. Predtým, keď nás pripojili k Tate, prosila som pomoc od ministerstva, ale...“

Predsedníčka slovenskej národnostnej samosprávy počas nášho rozhovoru vyzdvihla, že stabilitu a záchranu školy jednoznačne vidí v tom, keby sa obecná slovenská samospráva stala prevádzkovateľom školy. V tom prípade by sa samostatne rozhodovali o personálnych a obsahových otázkach. Vidí v tom jediné riešenie zachránenia školy. Vyššie uvedenú problematiku nám priblížila nasledovne:

„Vlani sme chceli, aby slovenská národnostná samospráva prevzala, prevádzkovala školu. Všetci kolegovia boli s nami, tiež chceli, aby sa nám podaril uskutočniť plán. Ale sa to nepodarilo, lebo obecná samospráva nesúhlasila. Potrebovali by sme k financiám 7 – 8 miliónov forintov a podľa nich to bolo veľa a nesúhlasili, nechceli nám to dať. My sme vypočítali presne, že koľko forintov vieme stiahnuť zo štátneho rozpočtu podľa kvóty po počte detí. Výdavky sme vypočítali a rozdiel bol 7–8 miliónov, toľko chýbalo k fungovaniu. A samospráva nesúhlasila, povedali, že je to veľa, toľko nevedia pridať. Teraz nemajú pridať nič, lebo sme štátna škola a patríme k Tatai tankerület. Len budova patrí k samospráve... Mali sme ťažký boj vlani v januári. Ale terajšie vedenie školy vie, že tým smerom by sme mali pokračovať, lebo v Tankerülete už majú taký plán, aby vyšší stupeň šiel do Taty alebo Tatabányi. Škola by sa len vtedy zachránila, keď by ju prevádzkovala národnostná samospráva. A nevedeli sme presvedčiť členov obecnej samosprávy...“

V Tardoši teraz dokážu odborne zabezpečiť vyučovanie jednotlivých predmetov iba prostredníctvom putujúcich / dochádzajúcich učiteľov. Domácich učiteľov majú okrem slovenčinárov už len na predmety maďarčina, matematika, telesná výchova a dejepis. Počet žiakov postupne klesá. „...do prvej triedy zo 16 detí sa sem prihlásilo 11 žiakov, ostatní do Taty alebo do Tatabánye (maď. Tatabánya – pozn. autoriek).“ Tento pokles má viacero príčin, v maďarskej populácii je menej detí, k tomu priebežné a nepremyslené školské reformy.

Okrem toho v každej a zvlášť malej spoločnosti veľa znamená osobný príklad a postoj inteligencie a vedúcich osobností obce.

V Tardoši sa slovenčina vyučuje ako predmet, t. j. týždenne 5 + 1 hodina. Počet žiakov a slovenských pedagógov v školskom roku 2018/2019 uvádzame v tabuľke č. 1.

Tabuľka č. 1 Počet žiakov a slovenských pedagógov v školskom roku 2018/2019 v Tardoši

Škola	Počet žiakov, ktorí sa učia slovenský jazyk	Zmena; porovnajúc so šk. rokom 2017/2018	Počet žiakov, ktorí sa učia slovenský jazyk v 1. triede	Počet slovenských pedagógov
Tardoš	80	-1	15	4

Zmeny v počte žiakov v období 1998 – 2017 znázorňujú tabuľky č. 2, 3, 4 (pozri prílohu č. 2). Počty žiakov nám poukazujú na fakt, že hlavne v posledných rokoch je menej žiakov na vyššom stupni ako na nižšom. Túto skutočnosť treba pripisovať súčasnému „trendu“, podľa ktorého rodičia po štvrtej triede svoje deti odnesú zo školy a zapíšu ich do školy susedného mesta Tata. Odôvodňujú to nasledovne: *„je tam viac hodín matematiky a maďarčiny. V Tardoši popri slovenčine treba si vybrať medzi nemčinou a angličtinou, kým v Tate obidva cudzie jazyky sa môžu učiť paralelne.“*; *„Práve teraz minulý týždeň mi hovorila jedna babka: vieš, Anka teraz chodí vnuk do tretej triedy. Možno ešte zostane rok, ale potom ho odnesieme do Taty do tatskej školy alebo niekde inde. Pokiaľ má tu v Tardoši šesť hodín slovenčiny a tri z maďarčiny alebo z matematiky...“*; *„... ďalší rodič hovorí: v piatej triede odnesiem dieťa do Taty, aby vo väčšom počte sa učilo maďarčinu, matematiku..., čiže to, čo potrebuje na strednej škole.“* K tomu treba podať aj ten fakt, že od roku 2013 podľa

rozhodnutia Ministersva školstva (maď. Emberi Erőforrások Minisztériuma (17/2013. (III.1.) EMMI rendelet) sa slovenčina ako národnostný jazyk vyučuje v počte 5 + 1 hodina týždenne. Rozčlenenie je nasledovné: slovenčina týždenne 5 hodín a slovenská vzdelanosť týždenne jedna hodina⁹.

Podľa rozhovorov s respondentmi jednoznačne vysvitlo, že aj rodičia detí, aj učitelia spomínaný počet hodín pokladajú za príliš vysoký, najmä v porovnaní s ostatnými hlavnými predmetmi, ako maďarčina, matematika, dejepis, cudzie jazyky atď. *„viac hodín matematiky, maďarčiny, cudzieho jazyka majú v susednom meste v Tate. Tú slovenčinu až tak nepotrebujú...., preto ich rodičia odnesú“; „... keby bolo menej hodín slovenčiny, nebol by taký veľký protiklad voči tomu... kvôli ostatným predmetom protestujú rodičia, nie každý pôjde študovať do slovenského gymnázia, a potom oni aj tak nemajú pokračovanie zo slovenčiny“; „...napriek tomu, že dieťa do školy chodí do susedného mesta, o hodinu skôr je doma, ako tí, ktorí doma sa učia v Tardoši... každý deň majú o hodinu viac, pre nich je to veľa“; „...nie, nie je veľa tých hodín, skôr nevidia užitočnosť v nej keď nepokračujú v štúdiu slovenčiny“; „...lahšie prijali rodičia slovenčinu, kým ju vyučovali v menšom počte hodín. Teraz by radi vymenili počet hodín angličtiny so slovenčinou – menej hodín zo slovenčiny a viac z angličtiny“.*

Uvedené mienky o zvýšenom počte hodín menšinového jazyka nie sú typické len v Tardoši. Aj v ďalších školách, v ktorých sa slovenčina vyučuje ako predmet, sú podobné ťažkosti. Cieľom zlepšiť situáciu týkajúcu sa vyučovania slovenského jazyka, Výchovno-vzdelávací výbor Celoštátnej slovenskej samosprávy pripravil koncepciu rozvoja slovenského školského systému v Maďarsku.¹⁰

⁹ O ciele a úlohe vyučovania predmetu slovenská vzdelanosť. (Bližšie pozri http://ofi.hu/sites/default/files/schoolbook/documents/RE30436_Szlovak_nepismeret_utmutato3b59.pdf)

¹⁰ Okrem iného aj o problematike, ktorá sa týka zvýšeného počtu hodín slovenského jazyka, sa rokovalo v projekte pod názvom „Náš kompas. Koncepcia

Podobne aj Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku a Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV Košice v SR sa vo svojom spoločnom výskumnom projekte zameriava na skúmanie stavu a fungovania slovenského národnostného školstva v Maďarsku a vyučovania slovenského jazyka. Zámerom vedeckých inštitúcií je komplexná charakteristika slovenského národnostného školstva v Maďarsku z pohľadu pedagógov, žiakov/študentov a rodičov (v ďalšom slede výskumov).¹¹

Napriek tomu, že aj náš výskum poukázal na nespokojnosť so zataženosťou detí, treba si uvedomiť, že „bojovať proti“ zvýšenému počtu hodín národnostného jazyka je zo strany jednej menšiny nezvyčajne ambivalentné.

Výsledky týkajúce sa skúmania miesta slovenského jazyka v hierarchii hodnôt jednotlivých jazykov, ktoré vyučujú v tardošskej škole, ukazujú, že v rámci jazykov angličtina má najvyššiu a slovenčina najnižšiu prestíž. Nemčina je uprostred dvoch jazykov, čo sa týka postavenia a uznávania jazykov.

„Teraz je už inakší svet. Zmenilo sa hospodárstvo. Musíme sa učiť anglicky alebo po nemecky a to musíme. A slovenský jazyk má irányba ment el. Že načo sa to učíme keď to nebudeme používať. Nemá slovenčina rešpekt... Rodičia to hovoria. Nie sú ako ja. Ja to z vnútra viem, že kultúru, jazyk musíme udržiavať. Keď počujem slovenskú pieseň, slo-

---

rozvoja slovenského výchovno-vzdelávacieho systému v Maďarsku“ 29. septembra 2016 v Bratislave. Rokovanie o školskej koncepcii pre slovenskú národnosť pokračovalo 13. – 14. mája 2017 v Malom Kereši (maď. Kiskőrös). (Bližšie viď. <http://www.luno.hu/aktuality/aktuality-politika/25001-vysunute-mimoriadne-valne-zhroma-denie-cssm>) Stretnutie organizoval Výchovno-vzdelávací výbor Celoštátnej slovenskej samosprávy.

¹¹ Projekt pod názvom Fungovanie slovenského národnostného školstva v Maďarsku – reflexia pedagógov z aspektu minulosti, súčasnosti a perspektív rozvoja v súčasnosti (2017 – 2020) sa realizuje v súčasnosti. Dotazník z výskumu sa nachádza v rukopise vo VÚSM.

venskú muziku som libabörös. Len ten tomu rozumie, kto to užil. Veľmi ťažko je presvedčiť žiakov a rodičov, že na čo to učíme, keď nebudeme potrebovať. Nie ako nemčinu, angličtinu. To sa treba učiť z praktického a slovenčinu len z citového hľadiska.“; „Samozrejme aj v materskej škole je slovenčina, tam ešte má prestíž, ale v škole už nie. Deti ju majú radi, tešia sa slovenským zamestnaniam.“

Dosiahnuté výsledky vedeckého bádania a získané poznatky z pozorovania nám umožňujú konštatovať, že aj slovenská obecná samospráva aj pedagógovia tarošskej základnej školy jednoznačne a všetci sú za vyučovanie slovenského jazyka. Podporujú to aj tí učitelia, ktorí síce neovládajú slovenčinu, ale uvedomujú si, že je to jediná cesta pre zachovanie a ďalšie fungovanie školy. K dosiahnutiu spomínaného cieľa by dopomohol fakt, keby školu prevzala a prevádzkovala obecná slovenská samospráva, ktorá kvôli finančnej strate spomínanú možnosť neodhlasovala. Opierajúc sa o dosiahnuté výsledky, dovoľujeme si konštatovať, že pozícia slovenčiny v posledných desaťročiach výrazne klesla. Mladá generácia, t. j. rodičia terajších žiakov uprednostňujú skôr svetové jazyky ako jazyk svojich predkov.

Pri analýze odpovedí sme zistili, že napriek skutočnosti, že vyučovanie slovenčiny mnohí podporujú, predmet slovenčina – podľa rodičov a pedagógov – nie je možné vyučovať vo vyššom počte hodín ako sa vyučujú hlavné predmety ako matematika, dejepis, maďarčina atď., totiž odrádza to žiakov a ich rodičov. Ich reakcia je možno na zamyslenie i keď – ako sme to už spomínali – je to trochu ambivalentné rozhodnutie zo strany akejkoľvek menšiny. K úspechu sú ale potrebné minimálne tri faktory, ako nám to povedala jedna informátorka: pedagóg, rodič a žiaci. Ako – náhle z tej trojice niekto chýba alebo dostatočne nepodporuje tých ostatných, nepracuje na spoločnom pláne, predpokladaný výsledok sa neuskutoční.

Zaujímala nás aj subjektívna mienka respondentov o jazykoch, preto sme im zadali aj otázky týkajúce sa tejto problema-

tiky: Aké jazyky ovládáte ešte? Aké miesto má slovenčina medzi nimi? Ktorý jazyk ovládáte najlepšie? Ktorý jazyk používate najčastejšie? Ktorý jazyk máte najradšej? Predpokladali sme, že znalosť ďalších jazykov vo výraznej miere ovplyvňuje aj ich postoj k slovenčine.

Z odpovedí na otázku: *Aké jazyky ovládáte ešte?* môžeme vyvodiť viacero záverov. Predovšetkým to, že oslovení predstavitelia slovenskej národnosti¹² v Tardoši sú viacjazyční, okrem slovenčiny a maďarčiny ovládajú ešte chorvátčinu, ruštinu, angličtinu, nemčinu. Ich jazykové bohatstvo znamenalo výhodu aj na trhu práce. Väčšina oslovených vie najlepšie po maďarsky a maďarčinu používa najčastejšie, čo nemôže byť prekvapivé, keďže Slováci v Maďarsku, ako aj v Tardoši, žijú v maďarskom spoločenskom, hospodárskom a kultúrnom prostredí. Jazykový kontext a jazykové prostredie je maďarské, a tak samozrejým výsledkom tohto všetkého je dominantné používanie maďarského jazyka. Slovenčina je však v hodnotení jazykových vedomostí a používania jazyka skoro u každého na druhom mieste. Pozícia slovenského jazyka sa v značnej miere ďalej posilňuje pri odpovedi na otázku *Ktorý jazyk máte najradšej?* Najviac respondentov si vybralo slovenčinu, ostatní majú rovnako radi slovenčinu a maďarčinu. Otázky týkajúce sa jazykového postoja poukazujú na to, že respondenti zapojení do výskumu sa emocionálne pevne viažu k jazyku a kultúre svojich predkov – takisto ako prevažná väčšina Slovákov v Maďarsku. Aj pre ich jazykový postoj je charakteristická silná citová väzba (pozri k tomu Gyivicsán 1993, s. 236).

„Najradšej mám obidva jazyky. Cítim sa dvojkultúrna, dvojjazyková. Slovenčina zohráva v mojom živote dôležitú úlohu, predovšetkým pracovnú, lebo pracujem s ňou každý deň“; „Slovenčine môžem ďakovať velice moc, jazyk, taniec. Keď vystupuje človek a čuje tlesk, to je taký

¹² Pri analýze otázok týkajúcich sa subjektívnej mienky o jazykoch sme nehodnotili odpovede respondentov maďarského pôvodu.

cit, že v živote nezabúda.“; „Hlavné miesto má slovenčina v mojom živote. Aj keď počítam, ja neviem že egy-kettő alebo ezer po maďarsky. Ja všetko po slovensky. Napr. bola som v nemocnici, aj vtedy, keď ma uspávali som sa rozprávala. Opýtali sa ma, že milyen nyelven beszélt? Hovorím im, že biztos szlovákul.“

Napriek tomu, že naša výskumná vzorka bola málopočetná, môžeme konštatovať, že viacjazyčnosť je v kruhu opýtaných vnímaná ako hodnota v Tardoši a slovenský jazyk má stabilné miesto medzi ostatnými jazykmi. Žije tu však skupina ľudí, skupina rodičov, ktorí nepokladajú za dôležité, aby ich deti ovládali slovenský jazyk. Podľa nich sú užitočnejšie západné jazyky, sú presvedčení, že s nemčinou a angličtinou sa dá v živote lepšie uplatniť. Oni nielenže nepodporujú vyučovanie slovenčiny, ale dokonca protestujú proti výučbe a mnohí odnášajú svoje dieťa do inej školy. Slovenčinári musia preto neprestajne bojovať, dokazovať, rodičov i deti motivovať. Učitelia sa však vyjadrili skromne: „*Snažíme sa.*“ Potom nám vymenovali, čo všetko robili, robia v záujme toho, aby sa postavenie slovenčiny v dedine posilnilo:

„Využijeme všetky možnosti, aby sa deti zdokonaľovali v slovenčine, aby sme ich motivovali. Organizujeme programy. Chodíme pravidelne na výlety, do školy prírody na Slovensko. Máme družobné styky so slovenskou a českou základnou školou.“; „Mali sme vypracovaný plán výletov, keď sme mali väčší počet detí. Prvý rok bolo západné Slovensko, potom stredné Slovensko, Vysoké Tatry, Spiš, Košice, Slovenský raj, Dobšina. Lepšie poznali deti Slovensko ako Maďarsko.“

„...Pripravujeme detí aj na jazykové skúšky, zatiaľ štyroch alebo päť detí som pripravila úspešne na skúšku.“

Mnohí nám povedali, že príčinou nezájmu o slovenčinu je aj to, že žiaci nemôžu v učení jazyka pokračovať. Opýtali sme sa preto učiteliek, či sa deti prihlasujú do Slovenského gymnázia v Budapešti. Dozvedeli sme sa, že nie, lebo Budapešť je ďaleko a deti sa boja života v internáte.

„... Bol dlhý čas, keď nebola nijaká motivácia, aby sa deti prihlásili na slovenské gymnázium. Teraz keď vytvorili program Pre nadaných, to už ich láka, aj vlani som mala jednu, ona teraz tam študuje. Aj teraz mám dve siedmačky, ktoré sa zapojili do programu. Tam organizujú rôzne programy, výlety, aj teraz idú do táborov. To ich láka. Aj štipendium.“ – pridala učiteľka slovenčiny na vyššom stupni a nasledovne pokračovala:

„Naše úspechy propagujeme na webovej stránke školy. Máme aj školské noviny, aj v rozhlase propagujeme úspechy. Aj na záverečnej slávnosti povieme a propagujeme tie výsledky, možno, že to má vplyv na niektoré deti a niektorých rodičov. Aj tardošská slovenská samospráva vymyslela, že zvlášť hodnotí tie deti, ktoré úspešne a usilovne pracovali cez školský rok.“

Z vyššie uvedených citátov môžeme zistiť, že učitelia robia všetko, čo je v ich silách, veľakrát aj viac, aby zachránili slovenské vyučovanie, tým pádom aj školu v Tardoši.¹³

Záver

V štúdií sme predstavili na základe empirického výskumu súčasný stav slovenskej národnostnej školy a vyučovania slovenského jazyka v Tardoši. Dosiahnuté výsledky vedeckého bádania a získané poznatky z pozorovania nám umožňujú konštatovať, že ako aj existencia vyššieho stupňa školy, tak aj vyučovanie slovenčiny sú v blízkej budúcnosti v ohrozenej situácii. Je ale potešiteľné, že slovenská obecná samospráva aj pedagógovia tardošskej základ-

¹³ Počas výskumu okrem vytýčených výskumných otázok sa obohatili naše poznatky o používaní slovenského jazyka, o slovenskom národnostnom živote. Mali sme možnosť spoznať zaujímavé životné osudy učiteľov a aktivistov. Tento obsažný a bohatý výskumný materiál určite budeme vedieť použiť v našich budúcich vedeckých štúdiách.

nej školy jednoznačne a všetci sú za vyučovanie slovenského jazyka. Podporujú to aj tí učitelia, ktorí síce neovládajú slovenčinu, ale uvedomujú si, že je to jediná cesta pre zachovanie a ďalšie fungovanie školy. K dosiahnutiu spomínaného cieľa by dopomohol fakt, keby školu prevzala a prevádzkovala obecná slovenská samospráva, avšak kvôli finančnej strate dedinský zbor spomínanú možnosť neodhlasoval. Opierajúc sa o výskumné výsledky, dovoľujeme si konštatovať, že pozícia slovenčiny oproti anglickému resp. nemeckému jazyku v posledných desaťročiach výrazne klesla. Mladá generácia, t. j. rodičia terajších žiakov uprednostňujú skôr svetové jazyky ako jazyk svojich predkov. Vždy sa objaví skupina rodičov, ktorí protestujú proti výučbe slovenského jazyka, a mnohí si odnesú svoje dieťa do inej školy. V kruhu opýtaných predstaviteľov slovenskej národnosti je slovenčina vnímaná ako určitá hodnota, ku ktorej sa aj emocionálne silne viažu.

Pri analýze odpovedí sme zistili, že rodičia očakávajú, aby sa deti naučili rozprávať, komunikovať po slovensky, a k vyučovaniu jazyka (ako cudzieho) mali zabezpečené pekné a dobré knihy. Napriek tomu, že podporujú vyučovanie slovenčiny, podľa rodičov a pedagógov sa predmet slovenský jazyk nemôže vyučovať vo vyššom počte hodín, ako sa vyučujú hlavné predmety a cudzie jazyky; odrádza to žiakov aj ich rodičov. Reakcia rodičov je na zamyslenie, aj keď žiadať znížiť počet vyučovania národnostného jazyka je trochu ambivalentné rozhodnutie zo strany akejkoľvek menšiny. K úspechu sú ale potrebné minimálne tri faktory, ako nám to povedala jedna informátorka: pedagóg, rodič a žiaci. Akonáhle z tejto trojice niekto chýba alebo vytýčený cieľ dostatočne nepodporuje, nepracuje na spoločnom pláne, predpokladaný výsledok sa neuskutoční.

PRÍLOHY

Príloha č. 1: Referát o činnosti slovenskej samosprávy v Tardoši

Milí naši hostia!

Vítam Vás v našej dedine v mene Tardošskej slovenskej národnostnej samosprávy a aj v mene všetkých Tardošanov. Tešíme sa a aj sme veľmi hrdí nato, že ste vybrali našu dedinu a tento týždeň budete pracovať u nás, budete žiť s nami. Dúfam, že vaša práca bude úspešná a aj úrodná. Zato vopred veľmi pekne ďakujeme a prajem Vám pekné chvíle u nás v Tardoši.

Tardoš leží v malebnom údolí pohoria Gerecse a Gorba. Slovákov na toto územie znovuosídlili Eszterháziovci v roku 1725 z okolia Nových Zámkov a Nitry. So sebou si priniesli usilovnosť, pracovitosť, zvyky, jazyk, ktorý do 1940 v Tardoši bola čistá slovenčina a napriek tomu, že priezviská vo väčšine boli maďarské: Juhász, Árendáš, Kovács – aj dodnes žije v Tardoši, ale len medzi staršími ľuďmi. Asimilácia sa urýchlila v 60. rokoch, keď za prácou mladšie pokolenie každodenne odchádzalo do okolitých väčších miest (Tata, Tatabánya, ba aj do Budapešti).

Slovenskú samosprávu sme založili v roku 1994 so štyrmi členmi, ktorí boli zároveň aj členovia obecnej samosprávy. Za hlavnú úlohu sme vytýčili zachovanie jazyka, zvykov, slovenskej identity v Tardoši žijúcich Slovákov. Samospráva funguje podľa ročného pracovného plánu a plánu programov. Máme vypracovaný štatút, ktorý podľa predpisov zákona prepracujeme. Počas dvadsaťtri-ročného pôsobenia sme uzavreli dohodu v spolupráci s Obecnou samosprávou, so Spolkom ochrancov dediny, s tanečným súborom Červený mramor, s miestnou základnou školou a školkou, cirkvou a s klubom dôchodcov.

Podľa finančných možností podporujeme našich partnerov, ktorí pomáhajú nám pri organizovaní miestnych podujatí.

Veľký dôraz kladieme na výučbu slovenského jazyka v škôlke a v základnej škole. Boli sme iniciátormi aj toho, aby aj názov školy bolo pomenovanie slovenská národnostná škola.

Žiakom, ktorí úspešne zložia jazykovú skúšku zo slovenského jazyka, hradíme cenu skúšky. Každoročne finančne podporíme slovenské programy v škôlke a v škole (napr. slovenský týždeň, Deň detí, Veľká noc, Mikuláš a Vianoce). Podporujeme stretnutia s družobnými školami v Tvrdošovciach a v Brandýsi (cestovné, pohostenie). Finančne podporujeme aj účastníkov cirkevných táborov.

Našu Slovač, chýr červeného mramora šíria 35 – ročná spevácka skupina Gerecse a 45 – ročný tanečný súbor Červený mramor. Pre súbory sme kúpili kroje, slovenské choreografie a platíme odborný doprovod. Každoročne sa zúčastňujeme na slovenských svätých bohoslužbách v Budapešti, na župných a celoštátnych slovenských podujatiach. Slovenská samospráva každý rok organizuje Deň tardošských Slovákov, ktorého program sa začína so slovenskou bohoslužbou. Na tomto podujatí okrem Tardošanov sa stretnú štyri Slováckmi obývané osady (Síleš, Bánhida a Orosláň). V kultúrnom programe okrem domácich vystúpiť aj súbory zo Slovenska.

Slovenská samospráva je spoluorganizátorom: Dňa učiteľov, Dňa úcty a starostlivosti a dedinských Vianoc.

Naša samospráva takmer každý rok organizuje výlety na Slovensko, kde máme možnosť spoznať historické a kultúrne pamiatky Slovenska a samozrejme počuť literárny jazyk našich predkov a máme možnosť komunikovať aj my.

Divadlo Vertigo pravidelne vystupuje v Tardoši. Videli sme každé jeho predstavenie. Minulý rok v radoch divákov sedeli aj diváci zo Síleša, Bánhidy a Orosláňu. Aj týmto spôsobom sa snažíme prinesť do Tardoša živú slovenskú reč.

Našu každodennú prácu pomáhajú členovia klubu dôchodcov, s ktorými spolu sa zúčastňujeme v okrašľovaní dediny – sadenie kvetov – v upratovaní a udržiavaní miestneho sloveského múzea.

Príloha č. 2: Zmeny v počte žiakov v období 1998 – 2017 znázorňujú tabuľky č. 2, 3, 4

Tabuľka č. 2: Celkový počet žiakov a počet tých, ktorí sa učia po slovensky v školských rokoch 1998/1999 – 2004/2005

Rok Trieda	1998/9	1999/2000	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
1.	16	17	15	25	16	15	20
2.	25	16	12	11	23	15	15
3.	29	25	16	13	11	23	17
4.	20	29	25	15	12	10	23
5.	25	20	29	22	16	11	9
6.	10	25	22	28	20	14	11
7.	10	10	27	23	28	21	12
8.	23	10	12	27	19	24	19
Spolu	158	152	158	164	145	133	126
Sl. sa učí	152	145	146	152	139	129	121

Tabuľka č. 3: Celkový počet žiakov a počet tých, ktorí sa učia po slovensky v školských rokoch 2005/2006 – 2011/2012

Rok Trieda	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
1.	14	8	17	14	12	12	6
2.	18	15	9	16	15	13	13
3.	15	18	12	7	15	15	11
4.	16	14	18	13	9	14	14
5.	23	16	14	18	12	9	15
6.	8	23	14	12	19	10	8
7.	11	7	22	13	13	17	11
8.	11	11	6	22	10	13	19
Spolu	116	112	112	115	105	103	97
Sl. sa učí	114	111	111	114	104	102	95

Tabuľka č. 4: Celkový počet žiakov a počet tých, ktorí sa učia po slovensky v školských rokoch 2012/2013 – 2016/2017

Rok Trieda	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17
1.	8	16	10	17	13
2.	6	8	11	12	19
3.	13	5	8	13	12
4.	12	12	5	7	13
5.	11	11	11	2	7
6.	13	12	11	10	3
7.	8	12	13	8	9
8.	9	8	12	13	9
Spolu	80	84	81	82	85
Sl. sa učí	80	84	81	82	85

V roku 2005 sme založili vyznamenanie Za Slovákov Tardoš, tým uznávame prácu tých, ktorí sa podieľajú v zachovávaní slovenských tradícií v Tardoši.

Aktívnu prácu na národnostnom poli uznali aj na Celoštánej úrovni Anna Crnečková, Veronika Árendásová, Ibolya Nagyová a Tanečný súbor Červený mramor sú nositeľmi vyznamenania Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku Za našu národnosť.

Heslom našej práce do budúcnosti najlepšie vyjadrujú slová Juraja Dolnozemskeho:

*„Ved' vernosť dopredu nádeje ženie,
Ja pevne verím v znovurodenie.“*

Informácie a rozhovory poskytli:

Árendás Gábor, nar. 1984

Árendás Zoltánné, rodená Csapucha Veronika, nar. 1952

Bélik Zoltánné, rodená Lóczy Anna Margit, nar. 1959

Beró Attiláné, rodená Zelenyák Gyöngyi, nar. 1967

Crnecski Ivánné, rodená Csapucha Anna, nar. 1946

Dubovszki Judit, nar. 1966

Kissné Török Erika, nar. 1976

Lóczy Ferencné, rodená Király Judit, nar. 1963

Mészárosné Ricsman Mária, nar. 1980

Nagy Gábor, nar. 1967

Rendek Erika, nar. 1971

LITERATÚRA

BARTHA Csilla – NÁDOR Orsolya – PÉNTEK János eds.: *Nyelv és oktatás kisebbségben*. Kárpát-medencei körkép. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozáshoz 135. Budapest. Tinta Kiadó 2011. 357 s.

BODONYI Edit: *Nemzetiségi oktatásügy Magyarországon 1945-től napjainkig*. Új pedagógiai közlemények. Budapest: ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék 1999.

- BORBÉLY Anna: Vizsgálatok a román nemzetiségi nyelvoktatás helyzetéről. In: *Almanach*. Budapest: Budapesti Románok Kulturális Társasága 1997, s. 68–76.
- DIVIČANOVÁ (GYIVICSÁN), Anna: *Jazyk, kultúra, spoločenstvo*. Békésska Čaba – Budapest: Slovenský výskumný ústav ZVÄZU 1999. 335 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna: Slovenské národnostné školstvo v Maďarsku z historického a sociologického aspektu. In: Anna Divičanová: *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba: VÚSM 2002, s. 404–408.
- DUDOK, Miroslav: Pulzačné vektory enklávnej slovenčiny. In: *Slovenčina v menšinovom prostredí*. Eds. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2004, s. 32–42.
- DUDOK, Miroslav: Pulzačné vektory enklávnej slovenčiny. In: Miroslav Dudok: *Zachránený jazyk*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2008, s. 68–81.
- GYIVICSÁN ANNA: Anyanyelv, kultúra, közösség. A magyarországi szlovákok. Budapest: Teleki László Alapítvány 1993. 343 s.
- GYIVICSÁN Anna: Szlovák oktatás Magyarországon. In: Gyivicsán, Anna: *A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói Békéscsaba*: MSZKI 2003, s. 76–85.
- FÜGEDI, Erik – GREGOR, Ferenc – KIRÁLY, Péter: Atlas slovenských nárečí v Maďarsku. Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn. Budapest – Budapest: SVÚ 1993. 222 s.
- LANSTYÁK István – SZABÓMIHÁLY Gizella: *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony: Kalligram 1997. 181 s.
- PÉNTEK János: Anyanyelv és oktatás. Csíkszereda: Pallas Akadémia 2004. 166 s.
- TÓTH, Alexander, Ján: Používanie slovenského jazyka v školách / Szlovák nyelvhasználat az iskolákban. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku / Szlovák nyelv Magyarországon I*. Eds. Alžbeta Uhrinová – Mária Žiláková. Békešská Čaba: VÚSM 2008, s. 224–244.
- TUŠKOVÁ, Tünde: *Slovenský jazyk v univerzitnom bilingválnom prostredí*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2016, s. 35.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: *Používanie materinského jazyka v kruhu slovenskej inteligencie v Békešskej Čabe / A békéscsabai szlovák értelmiség anyanyelvhasználat*. Békešská Čaba: VÚSM 2004, s. 108–111., 114–116.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: Najdôležitejšie faktory zachovania slovenského jazyka v Maďarsku. In: *Slovečina v menšinovom prostredí*. Eds. Alexander Ján Tóth – Alžbeta Uhrinová. Békešská Čaba: VÚSM 2008a, s. 76–78.
- UHRINOVÁ, Alžbeta: Slovenský jazyk v Maďarsku očami používateľov / A szlovák nyelv Magyarországon a nyelvhasználók szemzőgégé-

ből. In: *Slovenský jazyk v Maďarsku/Szlovák nyelv Magyarországon I.* Eds. Alžbeta Uhrinová, Mária Žiláková. Békeeská Čaba: VÚSM 2008b, s. 119, 143, 173, 197.

Internetový zdroj

<http://www.luno.hu/aktuality/aktuality-politika/26261-na-margo-zaniku-slovensk-ch-samosprav>, cit. 15. 09. 2018.

http://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php?ev=2011&ev2=&megye=&telepules=1962&kod=&nemzetiseg=&felekezet=&tipus=mind&keyw, cit. 17. 09. 2018.

<http://www.tata.hu/434/tardos> cit. 15. 09. 2018.

17/2013. (III.1.) EMMI rendelet. In: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300017.emm> cit. 22.10.2018

<http://www.luno.hu/aktuality/aktuality-politika/25001-vysunute-mimoriadne-valne-zhroma-denie-cssm>

http://ofi.hu/sites/default/files/schoolbook/documents/RE30436_Szlovak_nepismeret_utmutato3b59.pdf

Összefoglalás

**„Az iskola csak akkor menthető meg, ha ...“
(A tardosi szlovák nemzetiségi iskoláról)**

A tanulmányban empirikus kutatás alapján mutattuk be a tardosi nemzetiségi iskola és a szlovák nyelvoktatás jelenlegi helyzetét. A tudományos kutatás eredményei és a megfigyelések révén szerzett ismeretek arra megállapításra engednek következtetni, hogy mind a felső tagozat léte, mind a szlovák nyelv oktatása is veszélyeztetett helyzetben lesz a közeljövőben. Örömteli azonban, hogy a települési szlovák önkormányzat és a tardosi általános iskola pedagógusai is egyértelműen és mindannyian kiállnak a szlovák nyelvoktatás mellett. Azok a tanárok is támogatják, akik ugyan nem beszélik a szlovák nyelvet, de tisztában vannak azzal, hogy ez az iskolai tevékenység megőrzésének egyetlen módja. A nemzetiségi iskola megmentésében segítséget jelenthetne, ha az iskolát a települési szlovák önkormányzat venné át és működtetné, ám az anyagi veszteség miatt a települési képviselő-testület nem szavazta meg ezt a lehetőséget. A kutatási eredményekre támaszkodva kijelenthetjük, hogy a szlovák nyelv pozíciója az utóbbi évtizedekben jelentősen gyengült az angol,

illetve német nyelvvel szemben. A fiatal generáció, azaz a mai tanulók szülei inkább a világnyelveket részesítik előnyben, nem az elődeik nyelvét. Mindig feltűnik a szülők egy csoportja, amely tiltakozik a szlovák nyelv tanítása ellen, és sokan közülük másik iskolában viszik el gyermeküket. A szlovák nemzetiség megkérdezett képviselőinek körében azonban a szlovák nyelvet értéknek tartják, amelyhez erős érzelmi kötelék fűzi őket.

A válaszok elemzése során megállapítottuk, hogy a szülők azt várják, hogy a gyerekek megtanuljanak beszélni, kommunikálni szlovákul és a szlovák mint idegen nyelv tanításához igényes és jó könyveket használjanak. Annak ellenére, hogy támogatják a szlovák nyelvoktatást, a szülők és a pedagógusok szerint a szlovák nyelv tantárgyat nem lehet több órában tanítani, mint a fő tárgyakat (mint pl. történelmet, magyart, matematikát) és az idegen nyelveket, ez ugyanis a diákokat és szüleiket is elriasztaná. A szülők reakciója megfontolandó, még ha a nemzetiségi nyelv óraszámának csökkentésére irányuló kérés ambivalens döntésnek is tűnik egy kisebbség részéről. A sikerhez azonban legalább három tényező szükséges, ahogyan az egyik válaszadó is mondta: a pedagógus, a szülő és a tanuló. Amint valaki hiányzik ebből a hármusból, vagy nem támogatja kellőképpen a kitűzött célt, nem munkálkodik a közös terven, a feltételezett eredmény nem valósul meg.

Summary

**“The school can only be saved if ...”
(On the Tardos Slovak Nationality School)**

In the study, on the basis of empirical research, we showed the present status of the Tardos nationality school on the one hand and Slovak language teaching on the other. The results of the scientific research and the knowledge gained from observations suggest that both the existence of the upper school and the teaching of the Slovak language will be at risk in the near future. It is a pleasure, however, that both the Slovakian municipal government and the teachers of the Tardos primary school clearly and without exception identified themselves with Slovakian language teaching. The teachers who do not speak the Slovakian language also support the case and are aware that this is the only way to preserve school activities. In rescuing the national minority school, the school being taken over and operated by the Slovakian local government would be a help but, because of the

financial loss, the city council did not vote for this option. Underpinned by the results of the research we can state that the position of the Slovak language has significantly weakened over the past decades as compared to English or German language. The young generation, i.e. the parents of today's students prefer world languages to the language of their predecessors. There always come out a group of parents who protest against the teaching of the Slovak language and, consequently, many take their children to other schools. However, the consulted members of the Slovakian nationality, consider Slovak language to be of value strong emotional ties bind them to. When analyzing the answers we found that parents expect children to learn to speak and to communicate in Slovak, and for teaching Slovak as a foreign language they had beautiful and good books. Despite supporting Slovak language teaching, parents and teachers say that the Slovak language cannot be taught in several hours per week like the main subjects and the foreign languages because it would deter students and parents. The parents' reaction should be considered, even if the request to reduce the number of hours of nationality language appears to be an ambivalent decision on behalf of a minority. However, success requires at least three factors, like it was said by one respondent: the pedagogue, the parent and the student. As soon as someone is missing from this triplet or they do not adequately support the objective set, they do not labour on the common project, the presumed result will not be reached.

Kontakt:

doc. PhDr. Tünde Tušková, PhD.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Katedra slovenského jazyka a literatúry Segedínskej univerzity

e mail: tuskatunde@yahoo.co.uk

doc. Alžbeta Uhrinová – Hornoková, PhD. mim. prof.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

e mail: uhrinova@index.hu

Kultúrny potenciál Slovákov v Tardoši

Tamás Pluhár – Miroslav Pap

Úvod

Tardoš sa nachádza v Komárňansko-ostrihomskej župe, v severozápadnom Maďarsku, 20 kilometrov od mesta Tatabánya, 35 kilometrov juhovýchodne od Komárna a 60 kilometrov od Budapešti. V juhozápadnej časti od Tardoša sa nachádzajú ďalšie slovenské lokality Bánhida – časť mesta Tatabánya, Síleš (severne od mesta Tatabánya) a Oroszlány (Oroslán) – obec s obyvateľstvom evanjelického vierovyznania. Dedina leží v údolí pohorí Gerecse (juhozápad) a Gorba (severovýchod). Podľa posledného sčítania obyvateľstva v roku 2015 v Tardoši žilo 1644 obyvateľov, z čoho bolo 358 osôb slovenskej národnosti (21,8%). Iné národnosti okrem slovenskej a maďarskej tu nežijú (predstavitelia nemeckej národnosti boli v priebehu rokov poslovenčení). V maďarskom etnickom priestore slovenská minorita odolávala a neinklinovala k intenzívnym asimilačným vlnám približne do medzivojnového obdobia.

Obyvatelia obce slovenčinu aktívne používali do roku 1940, po druhej svetovej vojne iba čiastočne. Od 60. rokov sa vyskytli nové pracovné a vzdelávacie príležitosti, spoločenské zmeny v okolitých väčších mestách (Tata, Tatabánya, Budapešť), ktoré urýchlili proces asimilácie Slovákov v lokalite. Od tohto obdobia sa slovenčina používa iba pri vzájomnom stretávaní sa v spol-

koch, na základnej škole a v slovenskej samospráve. Komunikačným jazykom v rodine je maďarčina. *Naše deti sa už nechceli učiť po slovenski, len po uherski. Ešte deti rozumá volačo, ale ňé šecko.* Väčšina starších Tardošanov používa slovenčinu aj v súčasnosti, pri stretnutí na ulici sa Slováci zdravia po slovensky, ale často konverzácia pokračuje aj v maďarčine.

Na základnej škole sa vyučuje slovenčina 5 vyučovacích hodín týždenne (gramatika a konverzácia) a slovenský národopis jednu vyučovaciu hodinu. Deti sa v škole naučia základy slovenčiny, ktoré nevyužívajú doma pri konverzácii a neskôr pokračujú v školení iba v maďarčine na stredných a vysokých školách. Po ukončení základnej školy zriedkavo pokračujú svoje štúdium na slovenských gymnáziách. Kladne k vyučovaniu slovenského jazyka prispievajú kultúrne podujatia organizované slovenskou samosprávou a základnou školou.

Oblasť dnešného Tardoša bola kolonizovaná od roku 1725 Slováckmi z okolia Nových Zámkov a Nitry v rámci prvej migračnej vlny. Slovenská minorita je rímskokatolíckeho vierovyznania, čo výrazne urýchlilo proces asimilácie z dôvodu používania iba maďarského jazyka počas omší. Pri príležitosti určitých sviatkov členovia slovenských spolkov vystupujú v kostole so slovenským programom. Rovnako počas sviatkov prichádzajú slovenskí farári zo Slovenska, kedy je časť omše v slovenskej reči.

Kvôli geografickej izolovanosti lokality sa tu po dlhšiu dobu výrazne nezmenil etnický obraz, na rozdiel od Síleša, Bánhidy a Oroslána. Obyvatelia Tardoša majú vybudovanú dobrú spoluprácu so spomínanými lokalitami (kultúrne podujatia, návštevy, výpomoc vo forme ľudských zdrojov), pričom slovenčinu aktívne používajú iba Tardošania a Sílešania.

Hlavným zdrojom príjmov a obživy v Tardoši je poľnohospodárstvo, baníctvo a remeselníctvo. Od 60. rokov sa intenzívne začínajú otvárať pracovné príležitosti v Tate a Tatabányi. Poľnohos-

podárske družstvo pôsobilo od 1960 do 1990 roku, následne bolo sprivatizované. V družstve pracovalo veľké percento Tardošanov. Kým baňa patrila pod štátny sektor, obec Tardoš bola ekonomicky vyspelejšia, čo ovplyvnilo aj stupeň života obyvateľstva – stavba nových domov, novej časti dediny, vznik družstva.

Pre Tardoš je charakteristické baníctvo a dolovanie takzvaného červeného mramoru – kryštalizovaného kameňa (porfir), ktorý sa stal symbolom obce, preto si početné spoločenstvá dali do názvu červený mramor. V Bratislave, v Sade Janka Kráľa, je umiestnený kus červeného mramoru s vyrytým nápisom *Základný kameň pamätníka slovenského vystahovalectva a zahraničných Slovákov*, 5. júl. 2000.

Tardošania sú pracovití, rozvinutá je vzájomná výpomoc na príbuzenskom aj susedskom princípe bez ohľadu na národnosť a náboženstvo pri prácach v dedine, pri stavbe domu aj pri iných príležitostiach. Spoločne sa oslavuje pri významných rodinných aj kalendárnych príležitostiach.

Archívne dokumenty

V rímskokatolíckej farnosti sa nachádza cirkevný archív, v ktorom sa nachádzajú matriky narodených a pokrstených, sobášených a zosnulých. Matrika narodených a pokrstených obsahuje údaje: meno a priezvisko narodeného, mená, vierovyznanie a zamestnanie krstných rodičov, dátum narodenia, meno farára, poznámky. Matriky sobášených obsahujú údaje: mená mladomanželov, mená svedkov, dátum sobáša a meno farára. Matrika zomrelých obsahuje údaje: dátum úmrtia a jeho príčina, meno zosnulého, meno farára, ktorý pochovával. Na fare sa nenachádzajú slovenské archívne dokumenty. Dôležitým archívnym dokumentom pre minoritné spoločenstvo sú matriky, v ktorých sa nachádzajú mená a priezviská slovenských obyvateľov v obci Tardoš.

Do roku 1765 boli obyvatelia Tardoša evidovaní v cirkevných matrikách v susednom Héregu. Prvé matriky, resp. najstaršie matriky v rímskokatolíckej farnosti sú z roku 1764.

Kereszteltek anyakönyve I. (**Matrika narodených a pokrstených I.**) (25. 11. 1764 – 31. 12. 1871).

Kereszteltek anyakönyve II. (Matrika narodených a pokrstených II.) Prvý zápis 1. 1. 1872 – Anna Skrinýár. Posledný zápis 31. 12. 1911 – Katalin Fiderman (Matka: Moravcsíková).

Kereszteltek anyakönyve III. (Matrika narodených a pokrstených III.) Prvý zápis 16. 1. 1912 – Károly Szórády. Posledný zápis 18. 9. 1938 – Mária Kraszlán.

Kereszteltek anyakönyve IV. (Matrika narodených a pokrstených IV.) Prvý zápis 14. 9. 1938 – Ilona Mészáros. Posledný zápis 16. 6. 1989 – Dóra Gergovics.

Kereszteltek anyakönyve V. (Matrika narodených a pokrstených V.) Prvý zápis 12. 8. 1990 – Zsolt Varga – do súčasnosti.

Házasultak anyakönyve (**matrika sobášených 1.**) Prvý zápis 25. 11. 1764 – Muzsik (Muž) a Bartyik (Žena). Posledný zápis 6. 7. 1874 – István Árendás a Magdolna Pintér.

Házasultak anyakönyve (matrika sobášených 2.) Prvý zápis 10. 5. 1875 – Kallay János a Knotek?? Katalin. Posledný zápis 14. 11. 1936 – Chmetovits György a Zajváry Anna.

Házasultak anyakönyve (matrika sobášených 3.) Prvý zápis 23. 1. 1937 – Horváth János a Teréz Zhorela. Posledný zápis 15. 8. 1987 – János Mészaáros a Ibolya Jaroka.

Házasultak anyakönyve (matrika sobášených 4.) Prvý zápis 21. 8. 1987 Recsák Tibor a Vízvári Erika – do súčasnosti.

Meghaltak anyakönyve (**matrika zosnulých – 1.**) Prvý zápis 16. 12. 1764 – Nikolaus Lócky. Posledný zápis 22. 5. 1873 – Martinus Árendás.

Meghaltak anyakönyve (matrika zosnulých – 2.) Prvý zápis 22. 5. 1873 – Zhorela Jozef. Posledný zápis 26. 12. 1906 – Pintér Károly

Meghaltak anyakönyve (matrika zosnulých – 3.) Prvý zápis 11. 1. 1907 – Radoviczki Róza. Posledný zápis 29. 12. 1923 – Moravcsík.

Meghaltak anyakönyve (matrika zosnulých – 4.) Prvý zápis 31. 12. 1923 – Anna Király. Posledný zápis 20. 12. 1950 – Arendás Mihály.

Meghaltak anyakönyve (matrika zosnulých – 5.) Prvý zápis 8. 2. 1951 – Kovács Péterné. Posledný zápis 21. 5. 1987 – Zelenyák József

Meghaltak anyakönyve (matrika zosnulých– 6.) Prvý zápis 9. 7. 1987 – Bélik Károlyné Mészáros Terézia – do súčasnosti.

Dielo kinematografie, televíznej a audiovizuálnej tvorby

Medzi najvýznamnejšie dielo patrí dokumentárny film – *A fel-énekelt szikla*, ktorý dokumentuje baníctvo a tardošských baníkov. V slovenskej samospráve sú archivované videonahrávky z podujatí – Deň tardošských Slovákov, Odovzdávanie ocenení, Stretnutie cirkevných zborov, celoštátne podujatia, na ktorých sa zúčastnili tardošskí Slováci. Týždenná kultúrna relácia Slovenskej redakcie Maďarskej televízie *Domovina* ktorá nahrávala príspevky o Slovákoch v Tardoši v rokoch 1996, 1997 a 2017.

Zbierky múzeí a galérií

V centre obce, pri rímskokatolíckom kostole sa nachádza *Oblastný dom Lajoša Feketeho – Slovenský pamiatkový dom*, ktorý je pod obecnou správou. V tomto muzeálnom komplexe sa nachádzajú hmotné prvky kultúrneho dedičstva reprezentujúce kultúru Slovákov žijúcich v Tardoši, spoločne s prvkami maďarského

obyvateľstva. V prvej časti Oblastného domu je pamiatková izba Lajoša Feketeho (turkológa), na ktorú nadväzuje pitvor, v ktorom sú trojrozmerné predmety – kuchárky, riad, nádoby, dekoratívne predmety na stenách (vyšivaná kuchárka s textom – *Kto doma radosti nemá, márne ju v cudzine hľadá*) a najrôznejšie predmety prevažne z oblasti tradičnej gastronómie (približne 280 predmetov). V zadnej izbe sa nachádzajú predmety – súčasti odevov, bytový textil, dekoratívne predmety, svadobné odevy slovenské a maďarské) dve postele, sochy a obrazy svätých, tkané koberce – približne 550 predmetov). Pre zadnú izbu je charakteristická diverzita predmetov hmotného kultúrneho dedičstva majoritného a minoritného spoločenstva. Oproti domu sa nachádza malá miestnosť, prezentujúca zbierkové remeselnícke a poľnohospodárske predmety.

Knižné fondy

V obecnej knižnici sa nachádza 8870 knižných publikácií. Väčšina je v maďarskom jazyku, slovenských kníh je 805 – učebnice, cvičebnice, slovníky, detská literatúra, próza a poézia slovenských klasikov aj súčasných autorov, odborná národopisná a vlastivedná literatúra, encyklopédie, monografie miest a obcí z Maďarska aj zo Slovenska. Zoznam multimediálnych nosičov tvoria 3 CD, 2 DVD a 6 videokaziet, ktoré obsahujú dokumentárne filmy, rozprávky a audio nahrávky speváckeho súboru Červený mramor. Základná škola nedisponuje samostatnou knižnicou. Jej fond bol premiestnený do obecnej knižnice.

László Motíl (1933) publikoval sedem knižných publikácií o Tardoši z oblasti histórie (Tardoš počas Prvej a Druhej svetovej vojny), športu, poľovníctva a baníctva.

V roku 2000 bola publikovaná zbierka slovenských ľudových piesní Rózsi Vargovej z Tardoša – *Na Tardoši, na pažiti, na placi*.

Historické urbanistické, architektonické a stavebné štruktúry

Najstaršie domy v obci sú z konca 19. storočia a nachádzajú sa prevažne v strede a v západnej časti dediny. Od 50. rokov sa začala intenzívna výstavba nových domov vo východnej časti dediny, pre ktorú je charakteristická pravidelná zástavba domov. Pravidlom bolo, aby každé dieťa z rodiny malo svoj vlastný dom. Staršie domy boli stavané pomocou nabíjania hliny, neskôr sa stavali z hlinených nepálených tehál, ktoré sa vyrábali z hliny, plevov a slamy. Také hlinené tehly sa tvarovali vo *furmách* a následne sa vysušali. Po tomto procese boli adekvátne prichystané na stavbu domov. Domy stavané z hlinených tehál mali lepšiu izolačnú vlastnosť – v zime dlhšie zadržali teplo a v lete boli chladnejšie. Staršie domy tvorili dve izby, pitvor, komora, pivnica, veranda a gang. V zadnej časti sa nachádzali poľnohospodárske, resp. remeselnícke priestory. Takéto staršie typy domov nachádzame v obci Tardoš prevažne od strednej časti smerom na západ obce. V starších domoch do 50. rokov bývalo aj 5 detí, resp. niekoľko generácií.

Na ulici Kiskert (*ul. Malej záhrady*) býva najväčší počet slovenských rodín (6). Táto časť dediny sa začala stavať od roku 1954.

V severnej časti obce sa nachádza kalvária, nadväzujúca na ulicu Arany János, vršok s vyobrazenou krížovou cestou so sakrálnymi objektami z červeného mramoru, ktorý bol dolovaný z východného kameňolomu. Takzvaný červený mramor bol používaný aj pri stavbe sakrálnych objektov – rímskokatolíckeho kostola, krížov, pri budovaní námestia pred kostolom, na pamätnej tabule, pomníky a náhrobné kamene.

Kultúrna krajina

Východná časť dediny je usporiadaná do cestnej radovej zástavby, ktorá sa začala intenzívne stavať od 50. rokov. Pre centrálnu, severnú, južnú a západnú časť je charakteristická nepravidelná cestná zástavba, po ktorej stranách sa nachádzajú rodinné domy. Na priedomových priestranstvách sú vysadené tuje, jedle, jablone, hrušky, slivky, vinič, vrbý a okrasné dekoratívne dreviny. V severnej časti nad obcou je jazero (rybník) *Malomvölgyi-tó* (jazero v údolí mlyna), z ktorého tečie potok, ktorý rozdeľuje dedinu na východnú a západnú.

V katastrálnom priestore dominujú prevažne lúky a úrodné polia (severná a južná časť chotáru) a lesy z východnej a západnej časti. Tento geografický priestor nedisponuje kvalitnou úrodnou pôdou. Obyvatelia vysádzajú prevažne žito, kukuricu, ďatelinu, niektorí vlastnia záhrady. V súkromných záhradách sa pestujú koreňové zeleniny (mrkva, petržlen, cvikla), zemiaky, kapusta, paprika, šalát a i.

Vo východnej časti sa nachádza spomínaný kameňolom, v ktorom sa ťaží červený mramor – kryštálický vápenec z vápencového lomu, ktorý sa používal pri stavbe obytných aj sakrálnych objektov.

Jazykové prejavy

V miestnom nárečí slovenského obyvateľstva sa používa západoslovenské nárečie, ktoré je ovplyvnené maďarským jazykom a prízvukom. V nárečovom prejave sa používajú archaické formy miestnych a sociálnych vrstiev. V prípade tardoškých Slovákov, kombináciou slovenského a maďarského jazyka nevznikol *adstrát* (jazyk vytvorený spojením dvoch jazykov). Príslušníci minoritného spoločenstva si jasne diverzifikujú štátny jazyk od ich materinského. Spisovnú slovenčinu ovláda menšie percento slovenského obyvateľstva, prevažne sa používajú nárečové formy jazykových prejavov.

mléko – mlieko, *krumple* – zemiaky, *kuglóf* – bábovka, *do Německej, Slovenskej, Francúskej* – do Nemecka, na Slovensko, do Francúzska, *tiđen* – pondělek, úterek, streda, štvrtek, pátek, sobota, *ňeděla*. *Skór* – skôr, *slépmi* – sliedky, *firhaňek* – záclony, *abi hu ñeurékli* – aby ju neuriekli, *vároš* – mesto, *jelo* – jedlo, *luďé* – ľudia, *květé* – kvety, *čaruvať* – vymeniť. Na znak súhlasu sa používa termín *aj*, alebo *ja*.

Najčastejšie používané mená psov: kuťko, fuleš; kôň – Čillak, kravy: Cifra, Marika; vól – Beťár.

Príbuzenská terminológia

Otec – *otěc*, *apo*, *apko*

Mama – *mati*, *mama*, *manko*

Mamina mama – *babička*, *baba*

Otcova mama – *babička*, *baba*

Mamin otec – *ďedíčko*, *ďedo*

Otcov brat – *striko*

Žena otcovho brata – *striná*

Mamina sestra – *ťetka*, *něna*

Tetin muž – *sváko*

Mamin brat – *ujco*

Ujova žena – *ujčiná*

Sesternice a bratrance – *sesterňice* a *bratrance*

Manželov brat – *švager*

Svatovci – *svatové*

Svatka a svat – *svatka* a *svat*

Dcéra – *céra*

Syn – *sin*

Vnuk, vnučka – *vňuk*, *vňučka*

Synova žena – *ňevesta*

Manželov otec – *sveker*

Manželova mama – *svekruša*

Krstná mama, krstný otec – *krsná mama*, *krsní oťec*, *maťerka*, *otěc*

Kolektívna a historická pamäť

My nie sme menšina – my sme národnosť.

My nie sme dolnozemskí Slováci, ale zadunajskí, alebo presnejšie tardošskí.

Hovorí sa, že sem došli ľudia z Nitry a Nových Zámok. Já neviem odkiaľ sem došiel.

V štyridaťsedem a štyridaťosem doniesli sem Maďarov, a Slovákov posílali naspäť do Slovenskej.

Mama nechceli ísť do Slovenskej. Ve vlakoch viedli Slovákov do Slovenskej. Šeci veľce plakali. Satri ľudia klekli aj plakali, oni nechceli ísť, lebo sa tu narodili.

V noci došiel na Slovensko pre mňa apo, lebo nás nepušteli naspäť.

Sme sa tak žartovali, že sme mi Slováci spolu s Nemcami dali do porátka Maďarsko.

Já som bol vojak s jedným Slovákom z békeščabi, a shovárali sme sa po slovenski, ale nám nedovolili.

Bánhidania sú veľmi dobrí, ale žiaľ aj tam Slovač vymiera.

Slováci Bánhidania pomáhali pri inštalácii sochy Turúla nad mestom Tatabánya.

Asimilácia u nás je veľmi veľká, ak neurobíme nič, tak sa čoskoro asimilujeme. Keď neskúsime sami Slováci robiť, tak nebudeme vedieť čo to je byť Slovak.

Mojí rodičia sa len po slovenski shovárali, nevedeli po uherski.

Očúvame slovenskú dichovku na rádio každý deň.

Tardošské ženy v zime nosili na pľach do Taty snežienky predávať, preto ešte dodnes zostalo v Tardoši pomenovanie pre snežienky – soplík. Rovnako aj v lete predávali letné kvety v Tate a Tatabáni.

V 60. rokoch chodil autobus do Taty a Tatabáne iba raz, zriedkavo dvakrát denne.

Veľký počet Tardošanov pracovalo v bani, tam chodili zamestnanec-ké autobusy každý deň.

Existovala cesta tzv. päťminutovka, skrátaná, strmá cesta do kameňolomu.

Pilišaňé vedá lepší slovenskí jak mi. Hovorá čistejši po slovenskí.

Tardošania chodili píliť drevo do Pilišu.

V Orosláni už takmer nikto nehovorí po slovensky, iba Sílešania a Tardošania hovoria medzi sebou po slovensky.

Historické udalosti

Tardoš sa prvýkrát spomína v roku 1204. V roku 1529 bola podľa archívnych dokumentov obec vypálená Turkami. Od roku 1725 na územie Tardošu prichádzajú Slováci z oblasti Nitry a Nových Zámkov (Nitrianska župa). Rímskokatolícky kostol bol postavený v roku 1775. V rokoch 1870 a 1904 zhoreli časti dediny, a dodnes sa nevie či boli požiare úmyselne založené. V rokoch 1947 až 1948 bola v Tardoši realizovaná náborová akcia *Mat' volá* v rámci znovuosídlenia a presídľovania Slovákov na územie Slovenska, respektíve presídľovania Maďarov na územie Maďarska. Tento migračný pohyb bol určený hlavne pre vytvorenie etnicky čistého a jednotného priestoru. Početné rodiny, ktoré na základe tejto kampane migrovali na Slovensko do okolia Tvrdošoviec, sa po určitom čase vrátili do Tardoša, z dôvodu nespokojsti s tým, čo zanechali v Tardoši a zároveň čo dostali na Slovensku. Hodnota majetkov nebola rovnomerná, preto sa po vypršaní lehoty vrátili.

Poľnohospodárske družstvo pôsobilo od roku 1960 do 1990, kedy bolo sprivatizované. Výstavba novej, východnej časti obce sa začala v roku 1954 v pravidelnej cestnej zástavbe. Pred rímskokatolíckym kostolom stojí pomník padlým bojovníkom v Druhej svetovej vojne, ktorý bol postavený v roku 1956. Do roku 1992 sa Tardoš volal Tardosbánya, čo poukazuje na bane v chotári dediny.

Na Templo m tér (Kostolné námestie) v roku 1911 zapálili, ľudia nemali poistené domy. To naschvál chceli aj Slovákom urobiť.

Priezviská so slovenským pôvodom evidované v cirkevných matrikách a na náhrobných kameňoch:

Arendás, Bélik, Bukovinszky, Csapucha, Dubovsky, Gajko, Hornyák, Kolek, Kraszlan, Kremaski, Lipták, Moravcsík, Motil, Nyemcsík, Petrus, Recsák, Szileszky, Szúkenyík, Truka, Valusek, Visnyovszky, Zelenyák, Zhorela.

Zemepisné a katastrálne názvy

Potok delí dedinu na *Hornú* a *Dolnú* (časť nad kostolom sme volali že *horňá dedina*). *Stará dedina* je časť obce kde je cintorín, v okolí sú úrodné polia (*Mamika mi hovoreli že ideme okopávať na Starú d'edínu*). Ďalšie časti dediny sú: *Prvá cesta*, *Posledná cesta*, *Jánošíková ulica* – nachádzajú sa v juhozápadnej časti. Na tejto ulici, hoci nosí meno Jánošíková, nikdy nebývali iba Slováci. *Ujtelep* je nová časť obce, ktorá sa stavala od 50. rokov. Tardoš sa nikdy etnicky nediferencoval, čiže neexistovala/neexistuje slovenská a maďarská časť obce, ale je zmiešaná.

Katastrálne názvy: *Humná*, *Rakašina*, *Lúky*, *Kamenina*, *Kúty*, *Vinohrady*. Tieto názvy v súčasnosti používa iba slovenská minorita.

V historickej pamäti obyvateľov zostali aj katastrálne názvy ako sú: pri Agači, pri novom moste, ale presnú polohu obyvatelia nepoznajú.

Kultúrne tradície – Rodinné obyčaje

Táto kapitola sa venuje rodinným obyčajom, ktoré obsahujú typické kultúrne prvky pre túto oblasť. Informácie boli získané od príslušníkov strednej a staršej generácie. Niektoré časti obyčajov

už nie sú prítomné v súčasnom živote Slovákov, boli rekonštruované z kolektívnej pamäti respondentov.

Narodenie. Ženu, ktorá porodí v obci volajú *radostná mama*, alebo *šestonedielka*. Ženy rodia v najbližšom meste Tatabányi. V nemocnici *radostná mama* zostáva štyri dni, následne ide domov, kde sa o ňu stará mama približne sedem dní. Keď sa šestonedielka s dieťaťom vráti z pôrodnice, navštevujú ich najbližší z rodiny, ktorí nosia dary pre bábätko. Tardošania majú aj v súčasnosti vyhradenú časť izby, kde je matka s dieťaťom a volajú ju *kút*, preto sa aj povie že *nosia do kúta* – bábovku, polievku, slepačie mäso, pečené kura, zemiaky a zákusky, ale peniaze nenosia. Do kúta sa nosí prevažne jedlo, aby matka nemusela variť. Jedlo sa prináša na základe dohody, ktorá prebieha medzi najbližšími. Poobede sa nosí napríklad vtáčie mlieko a zákusky. V obci používajú termín *nosiť do kúta* iba Slováci. Domáci dávali červenú stužku do vankúša bábätku, *aby ho neuriekli*. Dieťaťu ktoré nemalo pokoja pomáhali praktiky, ako napríklad uhľová voda, s ktorou umývali dieťa.

Krstiny. V minulosti sa krstilo po narodení do jedného týždňa (ak sa dieťa nepokrstilo do týždňa, nemohli ho zobrať z domu von, kým ho nepokrstili.) V súčasnosti sa deti krstia dva mesiace po narodení. Po cirkevnom krste nasleduje rodinná oslava, ktorá sa koná doma. Hostinu domácim pomáhajú zorganizovať susedia a príbuzní, ktorí zároveň aj pripravujú jedlá. Na hostinu sa pozýva vyše dvadsať ľudí, rovnako aj miestny farár. Keď mladí rodičia majú nový dom, pri tejto príležitosti ho farár vysväťí. Podobne sa posviacky domov robia počas sviatku Troch kráľov (6. január). Jedlo na krstinách – hovädzia alebo slepačia polievka, paradajková omáčka k varenému mäsu, vyprážené kura, bravčové pečené rebrá, zákusky, varené zemiaky, ryža, koláče a torty. Tortu a zákusky prináša krstná mama, ktorá nosí dieťa na rukách pred oltár. Krstní rodičia dávajú svoje dary podľa pohlavia dieťaťa. Najčastejším darom pre krstenca v prípade že je to chlapec, je kočík a keď

je to dievča, tak šperky. Príslušníci bližšej rodiny dávajú do daru peniaze *do vankúša*, ale nevidia kto koľko dal.

Sviatosť birmovania. Príprava na birmovku začína v treťom ročníku na základnej škole v rámci náboženskej výchovy, ktorá prebieha dvakrát do týždňa. Žiaci majú možnosť zúčastniť sa Sviatosti birmovania až od siedmeho ročníka, po absolvovaní náboženskej výchovy. Pred birmovkou deti musia absolvovať prvé sväté prijímanie. Keď je nízky počet žiakov v ročníku, tak sa zlučuje niekoľko tried, napríklad 5. a 6. trieda, prípadne 7. trieda. Pri príležitosti birmovania deti dostanú dary, ktoré im kupujú krstní rodičia a príbuzní. Sú to zlaté šperky, hodinky, poukaz na kúpu kníh, peniaze na výlet, mobilný telefón a iné. Krstní rodičia pred slávnostnou omšou vyzdobia interiér kostola. Farárovi dávajú rodičia birmovaných detí milodary. V Tardoši neplatí, že krstní rodičia sú zároveň aj birmovnými rodičmi, práve naopak.

Svadba. Do 70. rokov civilný sobáš prebiehal doobeda o desiatej, kedy išli do samosprávy na sobáš iba mladomanželia a svedkovia a poobede sa konal cirkevný sobáš. Mladá nevesta si neobliekala svadobné šaty na civilný sobáš. V piatok bola rozlúčka so slobodou, kedy nevesta nosila rozmarínový veniec a konala sa aj zabíjačka. V deň sobáša, v predpoludní, bola menšia zábava vo dvore domu mladého ženicha. Od polovice 20. storočia sa organizujú spoločné svadby, dovtedy sa konali paralelne na dvoch miestach.¹ Po cirkevnom sobáši *mladá išla s mladým*. Pred svadbou musia budúci mladomanželia absolvovať *predmanželskú náuku*, prípravu v rímskokatolíckom kostole. Ďalšou povinnosťou budúcich mladomanželov je spoločne povolať hostí, lebo družba na svadbu v Tardoši nepozýva.

¹ Svadobčania ženicha a nevesty boli na dvoch miestach, spolu boli len v kostole počas sobáša. Po skončení udalosti sa nevesta už nevrátila k svojim hostom, išla do domu ženicha.

Svadby sa v Tardoši organizujú v Kultúrnom dome, kde sa pripravujú aj slávnostné pokrmy. Na svadby chodia variť obecné kuchárky, ktoré si zadávajú kotle, v ktorých varia. V priestoroch Kultúrneho domu sa postaví šátor (šiator). Dnes sobáš prebieha iba jeden deň, prípadne dva dni v sobotu a v nedeľu. Trojdňové svadby sa zredukovali na jeden deň, resp. dva dni, najmä z finančných dôvodov. Svadbu si často organizujú a finančne hradia mladomanželia, čo sa odzrkadlilo na zredukovanom počte svadobčanov. V prípade, že mladomanželia nemajú živého rodiča, tak im v deň svadby odnášajú kvety na hrob. Svadba sa začína občianskym sobášom na obecnej úrade medzi 12:00 – 13:00, potom nasleduje cirkevný sobáš približne o 15:00 v rímskokatolíckom kostole. Predtým ako sa ide do kostola, sa mladí odoberajú od najbližších, každý individuálne. Odobierka sa koná v maďarčine. Nevesta v kostole nosí biele svadobné šaty. Po cirkevnom sobáši sa svadba začína v Kultúrnom dome. Pred každým jedlom hlavný družba vynáša prvé jedlo a zároveň vinšuje. Družbovia vinšujú *po uherski*. V kolektívnej pamäti Slovákov nezostali slovenské svadobné vinše. Zo žartu si družba dá tanier pod polievkovú misu, ten tanier upustí na zem, aby sa rozbil a aby sa všetci zľakli, že mu vypadla misa.

Najčastejšie jedlo na svadbe je *masová polievka, sós*, varené mäso s chrenom, pečené mäso, šaláty, koláče a torty. V prvej polovici 20. storočia sa nenosili na svadbu torty, ale iba koláče. Slovo *starejší* sa v Tarodši nepoužíva. Na svadbe muzikanti hrajú aj slovenské piesne, ale málo, lebo mladšia generácia nepozná žiadne slovenské piesne.

Úmrtie. Symbolickým predznakom smrti v dedine je zavýjanie psov. Keď niekto v dome umrie, domáci zakrývajú zrkadlá a otvárajú okná. Rodina, niekedy susedia, obliekajú mŕtveho do oblečenia, ktoré si často ľudia aj za živa prichystajú. Na cintoríne je dom smútku, do ktorého mŕtveho prevezú hneď po úmrtí. Deň pred

pohrebom sa v kostole modlí za mŕtveho. Mŕtveho posvätia s rozmarínom a vysvätenou vodou.

Hodinu pred pohrebom je omša. Na pohrebe spieva cirkevný zbor a keď umrie Slováč, alebo Slovenka tak sa zaspieva pieseň *Cinteri, cinteri*.

Pohrebnú hostinu – **kar**, organizuje najbližšia rodina so susedmi. Príprava na kar trvá celý deň, kedy susedy a príbuzní varia obed, pečú koláče, a upratujú priestory, kde bude hostina. Každá suseda vopred vie, čo má napiecť a nachystať. Najčastejšie sa podáva hurka, klobáska, *fašír*, pečené kura, koláče a zákusky. V Tar-doši sa nepoužíva slovo *kar*. *Na hostiňe sa nepatrí plakať*.

Kultúrne tradície – Kalendárne obyčaje

Kapitola kalendárnych obyčajov bola spracovaná na základe rozhovoru príslušníkov miestnych Slovákov. Pri tejto časti sme sa snažili zachytiť zvyky, ktoré sú ešte stále prítomné v živote obce. V niektorých prípadoch boli zakomponované prejavy v miestnom slovenskom nárečí.

Svätý Mikuláš. Po obci chodia traja chlapi oblečení do masiek Sv. Mikuláša, pričom obdarúvajú deti.

Štedrý deň – počas dňa sa chystá vianočná večera, ktorá pozostáva z *huspeniny, kyslej polievky, oblátky, halásle, kífle a pečenej ryby*. Večer sa chodí rodinným príslušníkom spievať *po uherský* a následne sa ide spoločne na polnočnú omšu.

Na **Nový rok** chodia členovia rodiny vinšovať najbližším s vinšom: *Vinšujem vám vinšujem, tento nový rok, abi vám dal pán boh zdravé šťasté, hodňé božské požehnaňé, po smrti kráľovské ňebeské obsáhnúť*. Vinšovať sa chodí hneď ráno. *Mňe deti dójdú vinšovať každý nový rok*. Na Nový rok sa rovnako ako aj na Veľkú noc varí huspenina.

Na fašiangy (obdobie od Troch kráľov po popolcovú stredu), v jednu nedeľu počas fašiangového obdobia, sa v Dome kultúry usporadúva kultúrne podujatie, na ktorom vystupujú aj slovenské kultúrne organizácie. Do 60. rokov sa fašiangy usporadúvali v šenku, kde sa *tancovalo tri dni*. Na fašiangy sa robia šišky – fánky a huspenina.

Pred Veľkou nocou cirkevníci chodia do kostola na *Černú nedeľu* (Smrtnú nedeľu) a na Kvetnú nedeľu, kedy sa do kostola nosia vysvätiť vŕbové prúty – *bárky*, hyacinty alebo iné kvety. V kostole si každý drží svoje *bárky* v ruke, a kto nemá, tak si zoberie z kostola. Poobede sa tieto vysvätené *bárky* nosia na hroby.

Veľký štvrtok – počas tohto dňa si obyvatelia upratujú domy, priedomia, dvory. *Moja mať v tento deň vŕždicki líčevali. Na veľký štvrtok sa zvoní zavázali, až v sobotu sa odvázali. Mať chitili metlu, a okolo domu išli abi odohnali zlé, abi nebola žiadná žúžol pri dome.* Na Zelený štvrtok sa uskutočňuje slávnostný sprievod – procesia od 12:00 do 14:00.

Veľký pátek je pôstny deň, kedy veriaci chodia do kostola a zúčastňujú sa krížovej cesty, ktorá sa nachádza v severo – západnej časti obce. V tento deň sa nič nerobí a pôstiaci kresťania jedia rybu, *kíffe*, drobký s mliekom, makové koláče. Nieкто, kto má prísnejší pôst, tak celý deň nič nejde. Niektorí obyvatelia iba dopoludnia nekonzumujú nič a poobede iba niečo, čo nie je masné a čo nemá živočíšny pôvod. Počas *Veľkého pátku* sa varí huspenina, ale konzumuje sa iba od soboty.

Veľkonočná sobota je pracovná a v tento deň sa všetko chystá na veľkonočné sviatky a tiež sa chodí do kostola. Väčšina Slovákov v tento deň varí kolienko, ktoré sa konzumuje už v sobotu spolu so zeleným šalátom, cibuľou, s tým čo si sami dopestovali. V sobotu večer sa chodí okolo kostola, so sviečkami. V sobotu večer sa večeria ryba, syr, niečo čo nie je masné.

Veľkonočná nedeľa je sviatočný deň, kedy obyvatelia chodia do kostola, po kostole nasleduje sviatočný obed – mäsová polievka, pečené mäso, koláče ktoré sa piekli v sobotu. Všetky jedlá vysväti farár počas svätej omše v rímskokatolíckom kostole.

Počas **Veľkonočného pondelka** chlapi oblievajú dievčence a ženy. Obievajú všetci chlapi, nie iba mládenci. Po dedine chodia skupiny mládenčov oblievať, ale už pritom nespievajú po slovensky. Obievajú s voňavkou, zriedkavo s vodou. Od každého dievčaťa, alebo ženy *oblievar* dostane vajce, koláče a nápoje.

Počas 1. mája mládenci v dedine stavajú dva **Máje**. V minulosti stavali štyri máje. Pri tejto príležitosti hrá mládencom obecná kapela, rovnako aj pri válení májov. Kapela nehrá slovenské ľudové piesne, lebo mladšia generácia ich nepozná. Obidva máje sa váľajú v poslednú májovú nedeľu. Máje stavajú Slováci a Maďari spoločne.

Na všetch svetích nosíme na cinter chrizantém. Poobede sa v cintoríne pália sviečky pre mŕtvych, rovnako aj pri veľkom kríži. Omša je v kostole doobeda a večer.

Kultúrne tradície – Obyčaje spojené s prácou

Zabíjačka v Tardoši je jedným z rodinných podujatí, na ktorom sa zoskupuje najbližšia rodina, susedia, kamaráti. Spravidla sa vytvorila potreba prichystať si zásoby mäsa na zimu. Na zabíjačke má každý vyhradenú časť práce v závislosti od pohlavia a veku. Podstatnou, hlavnou silou sú chlapi, ktorí zabíjačku organizujú, ale niekedy ako výpomoc povolávajú mäsiara. Zabíjajú sa dve, alebo tri svine. Hlavnými zabíjačkovými produktami sú klobásy, slanina, krvavé a ryžové hurky, jaternice, oškvarky. Počas zabíjačkového dňa sa chystajú jedlá – pečienka s pradajkami, varená slanina s cesnakom a mletou paprikou, polievky, omáčky (z bravčových pľúc sa varí kyslá omáčka), smažené a na husto uvarené mozgy a i.

Gastronómia

Z tradičnej gastronómie sa v Tardoši najčastejšie chystajú makové *kífle*, *palatinky*, šúlace – pupáčky, slíže makové, *krumplové*, syrové a kapustné. *Kabáče krumplové* – menšie zemiakové placky. Do tradičnej gastronómie patria aj kapustné lokše; usmažená kyslá kapusta spolu s oškvarkami, konzumuje sa s varenými zemiakmi. V Tardoši majú Slováci rovnaké jedlá ako Maďari, pričom nie je známy pôvod jedál.

Prejavy hudobného umenia

Do tejto kapitoly sme spracovali zopár významných lokálnych piesní, ktoré sú zachované v pamäti príslušníkov slovenskej komunity v obci. Texty sú napísane na základe priamych audio nahrávok z terénneho výskumu. Piesne nám zaspievala respondentka Teréz Kovács (1929).

Piesne: *Horenka, horenka hora, Na Tardoši na pažiti, V richárovej studni, Keď má dievča dvadsať rôčkov*. Obyvatelia poznajú prevažne ľudové piesne, ktoré boli typické pre túto lokalitu. Niektoré z nich pozná len staršia generácia. Lokálnych piesní poznajú menej (približne 10).

Mav som frajérečké méno Terézia.

Keď som bola d'ěfča, tak keď zazvonil večerajší zvon, bežali sme domu a potom sme sa klakli ge stolu a tam sme sa moleli Studěnskú rajsckú:

Moc andělská, idú taďe andělé spívajú

Krista Pána hladajú.

Našli ho našli na zelenej lúce

Stojí panenka Mária v lúce.

Ó panenka Mária, čo si ti taká smutná,
jako bi ja nebola smutná
keď len jedného sináčka som mala,
a teho mi židě zali, na svatí kríž pribili.
Sami zvoní zazvonili, dušički sa zraduvali,
len tá jedna ně, kerá oca maťer bila.
Šak ja som ho nebila, len som si tak pomislela,
ic pres peklo horúcé, pres kamené dolúcé.
Povec tak starému jak mladému,
nech sa pomolá túto modlidbu
v pátek, sobotu a tri duše vikúpené
a treťú sám svoju. Amen.

Najznámejšou slovenskou ľudovou piesňou v obci je „Na Tardoši na pažití na placi“. Pieseň pozná bez výnimky každá generácia slovenskej menšiny. Spievajú aj tí, ktorí neovládajú slovenský jazyk.

„Na Tardoši, na pažití na pláci
mulatujú tí tardošskí mládenci,
mulatujú muzika im pekne hrá
pijú oni belé víno z pohára.

Jena pana medzi ňima choďila,
svoje mladé slobody si hladala,
hladala si svoje mladé slobodi
hodila si paholátku do vodi.

A keď si ho do tej vodi hodila,
do najvačého ribníčka skočila.
Podajte mi má mamičko ručičku,
ja sa topím ve najvačom ribníčku.

*Céra moja ja ti ruku ňepodám,
Mala si si ti frajera ňepúšťat.
Vi ste mamko má mamičko vi vina,
na čo ste mne dovolili frajéra.“*

Kultúrne organizácie a inštitúcie

Slovenská samospráva bola založená v roku 1994. Je samostatnou národnostnou organizáciou. Hlavným cieľom samosprávy je zachovať národnostnú identitu, tradíciu a jazyk, spolupracovať s miestnou základnou školou a podporovať kultúrnu činnosť Slovákov v obci. Samospráva má od roku 2014 trojčlenné predsedníctvo – Erika Töröková Kissová (predsedníčka), Mária Pálma Nagy (podpredsedníčka) a Anna Crnečková (podpredsedníčka). Organizácia finančne podporuje tábory, spevácky zbor a folklórny súbor. Podporované podujatia: Slovenský deň – Deň tardošských Slovákov – je spoluorganizátorom Dňa učiteľov, Dňa úcty a starostlivosti, Dňa detí (v škole a materskej škole) a dedinských Vianoc (pečenie medovníkov). Takmer každý rok organizuje výlety na Slovensko, kam sa môže každý domáci obyvateľ dobrovoľne prihlásiť. Výlety na pútnické miesta: Marianka, Červený Kláštor, Šaštín-Stráže. V roku 2005 bolo založené vyznamenanie „Za Slovákov Tardoš“, ktorým je uznaná pracovitosť a ochota tým, ktorí sa podieľajú na zachovávaní slovenských tradícií v obci. Samospráva sa snaží zapojiť do financovania žiakov zo základnej školy a každý rok im hradí sumu jazykovej skúšky zo slovenčiny.

Tanečný súbor Červený mramor ako zaregistrovaný spolok vznikol v roku 1972. Veľký súbor má v súčasnosti 18 členov (od 16–30 rokov), súbor dorastu má 20 členov (od 7–11 rokov). Organizácia nacvičuje v kultúrnom dome, hlavne počas víkendov. Dorast skúša iba v sobotu. Zakladateľmi súboru boli Iboyla Na-

gyová a Imrich Nagy. Súčasným vedúcim súboru je Imrich Nagy mladší. Umeleckou vedúcou je Ibolya Nagyová. Tanečné choreografie získavajú prostredníctvom slovenskej samosprávy, ktorá zabezpečuje externého choreografa. Sprevádza ich maďarská ľudová hudba z mesta Komárom. Na menších podujatiach používa spevácky súbor nahrávky, na významných udalostiach je živá hudba. Súbor je financovaný prostredníctvom miestnej slovenskej samosprávy. Kroje sú zabezpečené z fondov projektu Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku. Členovia súboru sú nositeľmi ceny Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, vyznamenania „Za našu národnosť“.

Spevácka skupina Gereče bola založená v roku 1981. Zakladateľmi spolku boli Katarína Vadašová, Veronika Árendášová a Stanislav Bros. Prvým vedúcim speváckeho zboru bol Stanislav Bros. V súčasnosti má 18 členov, najmä príslušníkov zo staršej generácie. Vekové rozhranie spolku je v rozmedzí od 50–75 rokov. Cieľom zboru je zachovávanie miestnych slovenských piesní a rozširovanie miestnej slovenskej kultúry. Zbor vystupuje na miestnych, župných, celoštátnych i zahraničných podujatiach. Členovia spolku absolvovali zahraničné vystúpenie v Nových Zámkoch a v Tvrdošovciach. Financuje ich miestna slovenská samospráva a získavajú podporu od Celoštátnej slovenskej samosprávy v Maďarsku, od Verejnoprospešnej nadácie ZSM² Lipa a od Slovenského regionálneho kultúrneho strediska Ústavu kultúry Slovákov v Maďarsku v Bánhide. Členovia nacvičujú v menšom priestore, v Spoločenskom dome, ktorý im zabezpečuje dedinská samospráva. V speváckom zbore predstavuje členský poplatok symbolickú čiastku, a to 300 forintov na rok (1€). Tréningy speváckej zložky koordinuje Vilmos Urbanics, ktorý ich zároveň počas vystúpení sprevádza na harmonike. Speváci majú svoje ľudové kroje. Spevác-

² Zväz Slovákov v Maďarsku

ka skupina je jednou z troch organizácií (*Obce: Tardoš, Síleš, Bánhida*) z regionálneho speváckeho spolku – Vérteš-Gereče, ktorý bol založený v roku 2012.

V obci funguje **Miestna pobočka Zväzu Slovákov v Maďarsku**. Je to civilná organizácia, tvoria ju dôchodcovia z obcí. Združenie sa ich snaží zapojiť do kultúrnej činnosti v lokalite. Súčasnou predsedníčkou je Katarína Vízváriová. Zväz finančne nepodporuje žiadnu z miestnych organizácií, no pomoc poskytuje napríklad v oblasti ľudských zdrojov.

Klub dôchodcov bol založený v roku 1992. Má 43 členov. Zakladateľmi klubu boli Mária Vargová a Vendel Fekete. Súčasnou vedúcou klubu je Katarína Vízvári. Klub predstavuje neregistrovanú a neoficiálnu organizáciu, no napriek tomu sa jej členovia pravidelne stretávajú v miestnom spoločenskom dome, každý druhý týždeň v pondelok. Organizujú skupinové výlety po celom Maďarsku a najčastejšie navštevujú slovenské obce. Cestovné náklady sú vo vlastnej réžii účastníkov zájazdov. V roku 2016 boli v Békešskej Čabe, predtým boli v dedine Níza (Novohradská župa). Klub je najaktívnejšou organizáciou v obci. Funguje ako hybná sila celej dediny. Spoločne pečú, varia a pomáhajú organizovať jednotlivé kultúrne podujatia. V obci sa každoročne organizuje „veľké jarné upratovanie“, na ktorom sa zúčastňuje aktívne obyvateľstvo obce a spoločne sa starajú o ochranu a čistotu životného prostredia.

Skupina ochrancov dediny bola založená v roku 1993. Veková kategória skupiny ochrancov predstavuje rozmedzie 50–70 rokov života. Každý rok organizujú taktiež „veľké jarné upratovanie“, no sú k dispozícii aj pre všetkých tých, ktorí potrebujú pomoc na záhrade (upratovanie, kosenie trávy, okopávanie, sadenie kvetov a stromčekov). Financovaní sú zo štátnych fondov prostredníctvom obecnej samosprávy. S ochrancami spolupracujú členovia klubu dôchodcov.

Dobrovoľný hasičský spolok bol založený v roku 1913 a odvtedy tvorí súčasť života obce. Vedúcim spolku je od roku 2008 Zsolt Zhorela. Predsedníctvo spolku tvoria štyri ďalšie osoby: Ottó Árendás (náčelník), Tamás Tóth, Márk Póta, Dávid Moravcsík. Združenie má 30 aktívnych členov. Veková kategória je od 20 do 35 rokov. Prvotným cieľom spolku je pomáhať obci a zachovávať jej pôvodný stav. Hasičov finančne podporuje miestna samospráva (náklady na palivo, opravu, ročné poistenie). Organizácia má od roku 2008 nové hasičské vozidlo. Hasičské výstroje sú obnovované každý rok. Členovia spolku vystupujú na rôznych podujatiach, ako napríklad v základnej škole na Deň detí. Príslušníci hasičského zboru oboznamujú deti s bezpečnostnými opatreniami. Spolok sa veľmi aktívne zapája do diania v obci. Členovia spolku pomáhajú aj pri organizácii slovenských podujatí. Udržiava sa tu dvadsať ročná tradícia účasti na hasičskej súťaži v susednej obci Süttő. Predsedníctvo združenia udržiava dobré vzťahy s partnerskou obcou Tvrdošovce, ktorú často navštevuje. Hasičský spolok uskutočňuje pravidelné piatkové stretnutia v miestnom spoločenskom dome.

Kultúrne podujatia

V rámci každého dedinského podujatia sa odohráva aj slovenský program. **Deň sv. Štefana** – ako organizované podujatie sa uskutočňuje každoročne 20. augusta od roku 2013. Hlavným organizátorom je Tanečný súbor Červený mramor. Je to medzinárodný folklórny festival pri príležitosti Dňa vyhlásenia ústavy Maďarska, Dňa prvého chleba, Dňa sv. Štefana. Na podujatí sa konajú rôzne folklórne predstavenia. Je organizovaný vo dvore spoločenského domu, kde je postavené javisko pre účinkujúcich. Na udalosti sú vždy prítomní miestni Slováci, ale vystupujú tu aj

nemecké spevácke resp. tanečné súbory. Festival podporuje miestna slovenská samospráva.

Deň tardošských Slovákov – Každý rok sa koná koncom septembra v sobotu. Organizátorom je Tardošská slovenská národnostná samospráva. Podujatie začína ľudovými hrami a remeselníckou výrobou pre deti. Po obede sa v kultúrnom dome privítajú hostia z okolitých dedín. Každý rok je súčasťou programu slovenská omša v kostole. Po omši sa odohráva kultúrny program až do večera, kde vystupujú škôlkari z materskej školy Sedmokráska, žiaci zo Základnej školy Fekete Lajos, Tanečný súbor Červený mramor a Spevácka skupina Gereče. Po kultúrnom programe je pre účastníkov podávané občerstvenie vo forme večere a neskôr začína pre nich pripravený večerný program. Deň podporuje: Verejnoprospešná nadácia Zväzu Slovákov v Maďarsku, Ústav kultúry Slovákov v Maďarsku, Slovenské regionálne kultúrne stredisko Ústavu kultúry Slovákov v Maďarsku v Bánhide, Tardošská slovenská národnostná samospráva a Obecná samospráva Tardoš. Na podujatí sa odovzdáva najhodnotnejšie lokálne vyznamenanie „Za tardošských Slovákov“.

Školské aktivity – Konajú sa v základnej škole v priebehu školského roka. *Miestna slovenská súťaž* – pre nižšie ročníky sú pripravené básnické súťaže a pre ročníky vyššie sú to vedomostné súťaže o Slovensku, ktoré zahŕňajú históriu, geografiu, kultúrno-historické pamiatky a mnohé iné kategórie. Súťaž sa koná každý rok v novembri. Hlavným organizátorom je učiteľský zbor školy. *Slovenský národnostný týždeň* – Počas týždňa je servírované národnostné jedlo v jedálni. Uskutočňuje sa aj spoločné spevácke vystúpenie so skupinou Gereše. V rámci tohto podujatia prebieha gastronomická udalosť, pri ktorej členovia Klubu dôchodcov pomáhajú deťom pripravovať tradičné jedlá, ako napríklad makové pupáčky, alebo lokše. Na podujatie prichádzajú ženy z Tvrdošoviec (košíkárky), ktoré prezentujú svoje ručné výrobky.

Župný **tábor** ľudových tancov bol založený v roku 2014. Toto tanečné podujatie je organizované pre deti zo štyroch obcí (Tardoš, Síleš, Oroslán a Bánhida) a finančne ich podporuje Ústav kultúry Slovákov v Maďarsku. Choreografkami podujatia sú Ibolya Nagyová a Eva Šubová, ktoré pripravujú členov tanečných skupín na vystúpenie. Podujatie sa koná 3 dni. Sprievodné programy: prehliadka dediny Tardoš, výlet do hôr, práce v dielni, opekačka. Priestory na podujatie zabezpečuje primátor dediny.

Župný **adventný večierok** – je to župné podujatie, ktoré sa koná prvú decembrovú nedeľu. Má okolo 300–400 účastníkov a organizuje ho župná slovenská samospráva. Na podujatí sa zúčastňujú aj tardošskí Slováci. Večierok je organizovaný v Dorogu, kde je zabezpečený veľký spoločenský priestor.

Božie telo (na ducha) sa koná každý rok v júni. Hlavným organizátorom je cirkevný zbor. Ráno sa vyzdobujú štyri stánky (*búdy*) okolo kostola, ktoré symbolizujú štyri svetové strany (sever, juh, východ, západ). Program sa začína svätou omšou v kostole a pokračuje procesiou (*körmenet*). Prvá osoba slávnostného sprievodu je miestny farár. Počet účastníkov je 300–350 osôb. Je to jedno z najkrajších cirkevných podujatí v celej lokalite.

Deň obce – Koná sa každý rok v júli. Program tvoria rôzne športové podujatia, s ktorými paralelne prebiehajú aj rodinné podujatia. Hlavnými aktivitami Dňa obce sú futbalové zápasy, na ktorých sa zúčastňujú aj tímy z Tvrdošoviec. Na programoch zameraných pre rodiny sa taktiež zúčastňujú remeselníci z partnerskej obce Tvrdošovce.

Nedeľa hrdinov – Koná sa každoročne poslednú májovú nedeľu od roku 1991. Organizátormi sú Obecná a Slovenská samospráva a cirkev. Program sa začína svätou omšou, následne je pred kostolom spomienková slávnosť s kladením vencov za padlých hrdinov 1. a 2. svetovej vojny. Podujatie končí sprievodom na cintorín, kde účastníci vzdávajú úctu sovietskym a nemeckým vojakom. Počet účastníkov je 100–150 osôb.

Slovenská omša v Budapešti – miestna slovenská samospráva už od roku 2000 organizuje výlety do Budapešti. Chodievala sa do kostola sv. Jozefa na slovenské omše. Každý mesiac sa uskutočňuje jedna slovenská omša a raz do roka sa na nej zúčastňujú aj Slováci z Tardoša.

Slovenské divadelné predstavenia. V Tardoši nikdy nefungoval žiadny divadelný zbor, ale dopyt po kultúrnych predstaveniach bol zo strany slovenských obyvateľov v Tardoši veľmi veľký. Z tohto dôvodu, každoročne v mesiaci november, do obce prichádza Slovenské divadlo Vertigo z Budapešti, ktoré divákovi interpretuje najaktuálnejšie predstavenia Slovákov v Maďarsku. Prvé predstavenie v dedine sa uskutočnilo v roku 2004. Vystupujú vo veľkej sále v Spoločenskom dome.

Kultúrna infraštruktúra

Najdôležitejšími zložkami kultúrnej infraštruktúry obce Tardoš sú Spoločenský dom, Dom osvetu a knižnice Červený mramor (*Vörösmárvány Művelődési Ház és Könyvtár, Tardos, Rákóczi u. 14.*), základná škola, materská škola a miestny rozhlas Gorba.

Budova **Spoločenského domu (Tardos, Rákóczi u. 19.)** bola postavená v roku 1982. V počiatku slúžila ako materská škola v obci. V roku 2009 bol podpísaný súpis o obnovenie budovy a založenie spoločenského domu. V roku 2011 bol odovzdaný do prevádzky. Priestory sa využívajú na rôzne kultúrne podujatia, zasadnutia a nácviky folklórneho súboru Gereče. Kapacita hlavnej sály (*nazývaná ako divadelná sála*) je 80 ľudí. Súčasťou sály je aj javisko, ktoré slúži predovšetkým na divadelné vystúpenia, prípadne na slávnostné ukončenie školského roka miestnej základnej školy. V objekte sa nachádza dedinská knižnica a lokálny rozhlas.

Dom osvety a knižnice Červený mramor bol založený v roku 1952. V roku 2014 bol kompletne zrekonštruovaný z európskych fondov. Dom prevádzkuje tardošská obecná samospráva. Nachádzajú sa tu stoličky (102), stoly (20), kuchyňa a sociálne zariadenie. Nachádza sa tu aj zrkadlová sieň, ktorú využíva na nácviky tanečný súbor Červený mramor. Hlavná sála je ideálna na svadby s kapacitou do 100 ľudí. Priestor je vybavený javiskom, audio systémom a klimatizáciou. Počas letného obdobia je vo dvore objektu postavené javisko, ktoré je využívané na vonkajšie kultúrne podujatia.

Materská škola Sedmokráska sa nachádza pri spoločenskom dome. V materskej škole sa vyučuje po slovensky. Vychovávateľky: Judit Dubrovcski a Sándor Imréné. Organizujú sa tu detské vystúpenia, na ktorých deti spievajú a veršujú po slovensky.

Rádio Gorba fungovalo v obci od 22. 12. 2008. Prevádzkovanie rádia bolo v roku 2018 prerušené. Tardoš bol jedinou malou dedinou, vzhľadom k počtu obyvateľov (do 2000) v štáte, ktorej súčasťou bol aktívny rozhlas. Celkový rozpočet na jeho realizáciu činí 420 000 forintov (okolo 1350 €). Pokrytie rozhlasu na území obce predstavuje plochu o rozmeroch 4 km². Rádio vysielala na frekvencii 107,4 Mhz na FM. Denne v čase od 13:00 – 14:00 prebiehal slovenský program, v ktorom hrali iba slovenské kapely, ako napríklad Profil alebo Moravanka. Repertoár slovenských pesničiek predstavuje približne 100 hodín. Rádio malo aj informatívny charakter. Miestne obyvateľstvo sa vďaka nemu mohlo dozvedieť o slovenských udalostiach, ktoré sa v danom období konali. Sídlo rozhlasu Gorba sa nachádzalo v spoločenskom dome pri knižnici. Od roku 2018 je rádio z politických dôvodov dočasne neprítomné.

Národnostná základná škola Lajosa Feketeho sa nachádza v strede dediny pri hlavnej ceste. Staršia časť budovy bola postavená v roku 1937. Novú časť odovzdali v roku 1974 do prevádzky. Objekt školy je čiastočne zrekonštruovaný a nachádza sa v ňom 6 učební. V piatich z nich sa vyskytuje interaktívna tabuľa. K nim

patrí aj učebňa informatiky, v ktorej sa nachádza 15 moderných počítačov s pripojením na internet. Najnovšia časť školy je telocvičňa, postavená v roku 1993. Jej kapacita je 200 ľudí. Vybavená je šatňami a sociálnymi zariadeniami. Vo vonkajšom areáli sa nachádza betónové ihrisko, ktoré je využívané na športové a voľnočasové aktivity. Škola poskytuje priestory na kultúrnu činnosť, hlavne pre deti (vedomostná súťaž, slovenský týždeň).

Katolícka fara a kostol sa nachádzajú v centre dediny pri hlavnej ceste. Súčasťou fary je matrika, kancelária farára, spoločenská miestnosť a sociálne zariadenie. Katolícky kostol má kapacitu 170 miest (150 na sedenie, 20 na státie). Je postavený v barokovom štýle. Okolo budovy kostola je postavený kamenný plot, pred hlavným vchodom sú schody z červeného vápenca. Je vybavený oltárom, výhrevným telesom s centrálnym vykurovaním a audio systémom. Kostol bol revitalizovaný v roku 2012, je plne funkčný, verejne dostupný a intenzívne využívaný.

Ludské zdroje v kultúrnom sektore

Skupinu primárnych ľudských zdrojov reprezentujú osoby pôsobiace v slovenskej samospráve v obci: Veronika Árendášová Čapuchová (1952) a Erika Kiss (1976).

V obci Tardoš sa vyskytujú aj tradiční remeselníci. Práca so železom, výroba brán a plotov: László Zhorela (1952). Umelec s červeným vápencom je István Mészáros (1955). Práca s kameňom: József Szileszki (1956), Lajos Szileszki (1961). Za murárske práce je zodpovedný István Recsák (1942) a János Gíber (1954).

Lokálny historik a kronikár je László Motil (1933), ktorý vydával monografie o Tardoši. Články do týždenného slovenského časopisu publikuje Anna Crnečková. Zberateľka cirkevných modlitieb a folklórnych piesni je Rózsa Varga (1932).

V obci pôsobia neprofesionálni muzikanti: harmonika – József Árendás (1956) a saxofón – Juraj Hornyák (1952). Tanečné choreografie školí Ibolya Nagyová (1950). Kroj pre folklórne súbory vyšíva Marka Árendášová (1932). V bani pôsobí strojár József Mészáros (1976). Dedinský rozhlas prevádzkuje Tibor Csabán (1964).

Záver

Cieľom štúdie je prezentovať aktuálne poznatky o kultúrnom potenciáli Slovákov žijúcich v Tardoši. Pri sumarizácii výsledkov upriamime pozornosť na zhodnotenie výskumných zistení, týkajúcich sa predovšetkým príslušníkov slovenskej minority žijúcej v Tardoši. Terénne výskumy, štúdium archívnych prameňov a rozhovory s príslušníkmi slovenskej minority nám umožnili zdokonaľiť doterajšie poznatky o prítomnosti slovenského osídlenia v severnej časti dnešného Maďarska. Zo získaných materiálov môžeme konštatovať, že obec Tardoš disponuje významnými kultúrnymi prvkami v minoritnej sfére, ktoré reprezentujú jedinečný charakter Slovákov v Maďarsku. Jednotlivé kapitoly dokumentujú súčasný etnokultúrny stav miestnej slovenskej komunity, ktorá počas rokov prešla výrazným asimilačným procesom. Obsah aj rozsah príspevku závisí od metodiky výskumu a získavania materiálov. Terénne výskumy boli realizované v domácnostiach respondentov, ktorí boli ochotní odpovedať nám na všetky otázky týkajúce sa kultúrneho potenciálu.

Dedina je charakteristická svojou izolovanosťou od väčších miest, ktorá spôsobila spomalenie asimilačného procesu tu žijúcich Slovákov. Dôležitou súčasťou príspevku je hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo, do ktorého patria všetky kultúrne poznatky zachované v kolektívnej pamäti miestnych obyvateľov. Počas

výskumu boli rozobrané oblasti kalendárne a tiež rodinné obyčaje. Druhou významnou zložkou štúdie bolo predstavenie prítomných kultúrnych organizácií, ktoré fungujú na etnickom princípe. Podarilo sa nám komplexne spracovať spolkovú činnosť miestnej slovenskej enklávy, kde podobná charakteristika doposiaľ absentovala. Okrem dokumentovania spolkovvej aktivity sme sa venovali aj existencii kultúrnej infraštruktúry, ktorou obec v súčasnosti disponuje. Nevyhnutnou súčasťou príspevku je uviesť všetky ľudské zdroje v kultúrnom sektore, bez ktorých by kultúrna činnosť miestnych Slovákov neexistovala.

Je pochopiteľné, že kultúrny potenciál sa vyvíja v čase a v priestore. V publikácii je popísaný aktuálny stav, ktorý však už o 10 či 20 rokov môže byť na úplne inej úrovni, a je otázne, či bude vôbec existovať. Etnická asimilácia je nezvratným procesom, no vhodným spôsobom, hlavne minoritným manažmentom je možné spomaliť ju a zachovať tak slovenské minoritné dedičstvo aj pre mladšie generácie.

Zoznam informátorov:

Árendás Zoltánné, rod. Csapucha Veronika, 1952
Bélik Zoltánné, rod. Lóczi Anna Margit, 1959
Crnecski Ivánné, rod. Csapucha Anna, 1946
Imeli Mihály, 1943
Imeli Mihályné, rod. Bélik Magdolna, 1943
Király Lászlóné, rod. Mészáros Mária, 1940
Kissné Török Erika, 1976
Kovács Teréz, 1929
Mészáros Imréné, rod. Fiderman Mária, 1947
Motil László, 1933
Csabán Tibor, 1964
Zhorela Zsolt, 1969

LITERATÚRA

- DIVIČANOVÁ, Anna: *Atlas slovenskej ľudovej kultúry Slovákov v Maďarsku*. Békésska Čaba: SVÚ 1996. 165 s.
- DUBSKÁ, Michala – MICHALÍK, Boris: Klasifikácia a evalvácia kultúrneho dedičstva ako predpoklad jeho využitia. Mapovanie a využiteľnosť kultúrnych hodnôt a aktivít. In: *Národná osveta: mesačník pre rozvoj miestnej kultúry a záujmovej tvorivosti*, 2012, roč. 22, č. 11–12, s. 33–36.
- FÜGEDI, Erik – GREGOR, Ferenc – KIRÁLY, Péter: *Atlas slovenských nárečí v Maďarsku – Atlas der slowakischen Mundarten in Ungarn*. Budapešť: Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku 1993. 222 s.
- KÖRMENDI Géza – MOTIL László: *Fejezetek Tardos község történetéből (Kapitoly z histórie obce Tardoš)*. Budapest: Tardos község Önkormányzata 2005. 112 s.
- KRUPA, Ondrej: *Kalendárne obyčaje I. II. III.* Békésska Čaba: VÚSM 1996 – 1998. 332 s., 312 s., 357 s.
- LENOVSKÝ, Ladislav – ČUKAN, Jaroslav – DUBSKÁ, Michala – MICHALÍK, Boris: *Hodnotiaci model kultúrneho potenciálu*. Nitra: UKF v Nitre 2014.
- MOTIL László – BÁRTFAI Ilona: *Tardos hősei és áldozatai a két világháborúban (Hrdinovia a obeť z Tardošu v I. a II. svetovej vojne)*. Tardos: Faluvédő egyesület 2010. 140 s.
- ŠTOLC, Jozef: *Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku*. Bratislava: SAV 1949. 543 s.
- VARGA, Rózsa: *Na Tardoši, na pažití, na placi. Tardošské slovenské balady, piesne, modlitby*. Budapešť: Argumentum Kiadó 2000. 361 s.

Összefoglalás

A tardosi szlovákok kulturális potenciálja

A tanulmány Tardos, komárom-esztergomi település szlovák kisebbsége kulturális potenciáljának jelenlegi helyzetét vizsgálja és értékeli ki. Ez a tevékenység része egy sokkal nagyobb projektnek, amely az APVV (*Agentúra na podporu výskumu a vývoja*) nevű állami támogatási alapból van finanszírozva. A projekt magába foglalja a horvátországi, szerbiai, romániai és ma-

gyarországi szlovák enklávék és diaszpórák feltérképezését is. A tanulmány hasonlóan szolgál a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, a Határon Túli Szlovákok Hivatala valamint a Magyarországi Szlovákok Kutatóintézetének közös munkájaként. A nyitrai Kultúra és Idegenforgalmi Menedzsment Tanszéke által kidolgozott séma alapján a dolgozat öt fontosabb témakört taglal kulturális kontextusban – kulturális örökség (tárgyi és szellemi), kulturális szervezetek és intézmények, kulturális rendezvények és produkciók, kulturális infrastruktúra valamint emberi erőforrások a kulturális szektorban. A felsorolt komponensek mindegyike egy-egy különböző kulturális szegmensbe tartozik. A tanulmány összehasonlítja a szlovák kisebbség kulturális örökségének múltbéli és jelenlegi állapotát, melyre hatással volt a magyar kultúra egész fejlődése során. A kulturális szervezetek elsősorban a kisebbségi kulturális élet megőrzésének és ápolásának szempontjából fontosak, ugyanakkor különböző kulturális programok és produkciók létrehozásában is elengedhetetlen szerepet játszanak. A létrehozott kulturális termékek és programok igazodnak a településen rendelkezésre álló kulturális infrastruktúrához. A kutatás utolsó vizsgált részét az emberi erőforrások, ill. egyének képezik, melyek a tardosi szlovákok kisebbségi kultúráját képviselik. A kapott eredmények nagy része olyan alanyokkal való beszélgetés során született, akiknek szlovák öntudatuk és identitásuk van.

A kulturális potenciál fontos feltétele az etnikai identitásnak és az anyaországtól elszakított kisebbségi közösségek meglétéhez. Tartalma és minősége magába foglalja az etnikai értékek megőrzésének feltételeit a jövőben.

Summary

The Cultural Potential of the Tardos Slovaks

The study examines and evaluates the current state of cultural potential of the Slovakian minority in Tardos, a settlement in Komárom-Esztergom county. This activity is part of a much larger project funded by the state aid fund APVV (*Agentúra na podporu výskumu a vývoja*). The project includes the mapping of the Slovak enclaves and diasporas in Croatia, Serbia, Romania and Hungary as well. The study also serves as a joint work of the Philosopher Konstantin University in Nitra, the Office of Transborder Slovaks and

the Research Institute of the Slovaks in Hungary. Based on the scheme developed by the Department of Culture and Tourism Management in Nitra, the paper discusses five major topics in cultural context – cultural heritage (physical and spiritual), cultural organizations and institutions, cultural events and products, cultural infrastructure and human resources in the cultural sector. Each of the components listed falls into one of the different cultural segments. The study compares the past and the present state of the cultural heritage of the Slovak minority, which was influenced by Hungarian culture throughout its entire development. Cultural organizations are primarily important for the preservation and care of minority cultural life but they also play a crucial role in the creation of different cultural programmes and products. The cultural products and programmes created are adapted to the cultural infrastructure available in the settlements. The last part of the research was conducted on human resources and individuals representing the minority culture of the Tardos Slovaks. Most of the results were received in conversations with objects having Slovak self-awareness and identity. Cultural potential is an important condition of ethnic identity and the existence the minority communities broken away from the mother country. Its content and quality include the conditions for preserving ethnic values in the future.

Kontakt:

Mgr. Tamás Pluhár

Katedra manažmentu kultúry a turizmu
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Email: tamas.pluhar@ukf.sk

Mgr. Miroslav Pap

Katedra manažmentu kultúry a turizmu
Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Email: miroslav.pap@ukf.sk

Živé pamiatky ľudovej medicíny v 21. storočí v Bánhide

Mária Žiláková

Spomienky na špecialistov

Predstavitelia oficiálneho liečenia

Bánhidania sa obracali v prípade potreby na lekárov, ktorí pôsobili v blízkych lokalitách.

V Bánhide (Bánhid, m. Bánhida) začal praktizovať lekár v súvislosti s otvorením uhoľnej bane v Tatabáni (Tatabánya) r. 1896 a vzrastom mesta ako priemyselného centra. Spočiatku lekára zamestnávala len baňa, jeho povinnosťou bolo vyšetrovanie zamestnancov bane. Obyvatelia Bánhidy, ktorá bola dlho samostatnou dedinou, sa obracali naňho ako súkromní pacienti, ktorí zaplatili jeho služby. Banícky závod zariadil pre zamestnancov bane nemocnicu, kde praktizovali tiež kvalifikovaní doktori. Bánhidania sa mohli dať vyšetriť v nemocnici tiež za peniaze. Boli to však len nevyhnutné príležitosti, pretože v tradičnom sebestačnom spôsobe života Bánhidanov bola núdza o finančné prostriedky, dostávali sa k nim len po predaní vypestovaných produktov.

Z miestnych lekárov Bánhidy boli pomenovaní len dvaja: Kázmér Szemző a Zsigmond László. Podľa jednej informátorky Zsigmond László praktizoval približne od roku 1925 do 1926, jeho prvým pacientom bol informátorkin otec. Bánhidania si vážili, že lieky pripravoval sám (*šelijaké léki míšal*).

Síce nie po mene, ale spomína sa aj na lekárniku: *A tedi ten ved'el léki s tímto dochtorem Lászlóšem vimislet', že velice dobre ved'eli léčit.*

Predstavitelia nižšej vrstvy oficiálneho liečenia

V lokalite praktizovali pôrodné baby; dve boli učené, ale pamätajú si aj takú, ktorá nebola školená. Pôrodné baby informátorky nepomenovali po mene. Z povinností pôrodnej baby bolo konkrétne spomenuté kúpanie detí. O ich činnosti vypovedali informátorky podrobnejšie v súvislosti s liečením detí.

Kováč, ktorý aj liečil, žil v Tate. Informátor Štefan Hlodík, ktorý vyrábal liečebné podkovy na korigovanie chôdze koní, sa nepovažuje za špecialistu. Jeho dielňa je zariadená v priestoroch bane, ktoré dnes fungujú ako múzeum.

Ľudoví špecialisti

Z ľudových špecialistov nepomenovali informátori po mene nikoho. Spomenuli ženu, ktorá liečila zlomeniny, dávala ich do doštičiek (*deščički*). Informátorka ju charakterizovala nasledovne: *Bola taká žena, čo mala také šikovné ruki, čo to dohromadi trúfla.*

S vytknutými údmi chodili k mäsiarom, na prelome 19. a 20. storočia vynikal jeden mäsiar (*masár*) z Kerne (Környe). Bánhiďania si vážili poznatky mäsiarov, ktoré podľa nich získali tým, že rozoberali zvieratá a mohli spozorovať, ktorá kosť ku ktorej patrí.

Bylinkári neboli, ale starí ľudia, najmä *babički ...choďili do vinohrada, tam Pot Skalku. A potom na Skalku višli hore, troška dreva si na batožik...a to si tam našli také zelinki a misleli si, že to buďe na volačo dobré, aj bolo.*

Informátorka Rozália Loicsová pomáhala pri pôrodoch. Vyzna-la sa aj v liečení iných chorôb.

Spomína sa aj špecialista, ktorý trhal zuby.

Spomienky po špecialistoch, ktorí liečili iracionálnym spôsobom, najmä zariekaním, sú zastreté. O iracionálnom spôsobe liečenia som zapísala len pár údajov. Spomína sa veštica, ktorá vy-

hadzovala karty v prípade, keď sa stala v dome škoda, najmä keď niekomu niečo ukradli.

Spomienku na šafrankárov uchováva názov červenej šatky (*šefraňicki ručník*), ktorá bola dôležitou relikviou tradičnej svadby.

Na tradičnú kultúru Bánhidy silne vplývalo mestské priemyselné prostredie. V Baníckom múzeu sú exponáty novej vrstvy kultúry liečenia: zariadená holičská dielňa a kozmetický salón. Tieto moderné zariadenia presádzali do praxe v prvom rade uchovávanie hygieny a prevencie na vyššej úrovni. Holič sa venoval liečeniu bradavíc. Zariadenie kozmetického salónu, ktorý bol vo vlastníctve ženy jedného z inžinierov, majiteľka importovala z Viedne. (Porov. fotografie na konci zborníka)

Liečenie dospelých

Prírodnými prostriedkami: Všeobecne sa verilo, všetky zelinky, ktoré kvitnú v máji, sú dobré na čaj, *to je májuská teja*. V máji sa trhal *gbezúv kvet* (kvet bazy čiernej, *Sambucus nigra* L.), pripravoval sa z neho čaj a konzumoval sa upečený *do šišiek alebo do palačínok*. Zbieral sa *repíček* (repík lekársky, *Agrimonia eupatoria* L.). V máji sa zbieral *agač*, kvet agátu bieleho (*Robinia pseudaccacia* L.). Na kríže sa použila žihlava dvojdomá (*Urtica dioica* L.), ktorá slúžila na utlmenie bolesti: *natrhali žihľavi, s ktorou pocápali kríže, aby mu to strnulo potom už ňebolelo*.

Univerzálnym liekom bol lipový kvet (kvet lipy veľkolistej, *Tilia platyphyllos* Scop.) a šípky (plody ruže šípovej, *Rosa canina* L.). Zo šípok sa varil lekvár. Masu predvarenú privážali ako polotovar Tardošanky: *Tardošanki tí, šak Tardoš je horách, tí tak ždicki zbírali šípki a uvarili a doňšli a potom to sa varilo ešte ďál, ke to doňšli popeluškách, krhlách. To mali oňi tak robotu, s teho mali peňáže, práda*.

Najviac údajov sa vzťahuje na liečenie rán viacerého druhu.

Popálenina sa potierala vajcovým bielkom, podobne ako vo všetkých skúmaných lokalitách (Žiláková 2009).

Informátorka, Rozália Loicsová mala na hojenie rán vyskúšaný prostriedok z domácnosti: keď nejaká rana bola veľmi červená, namočila handru do studenej *sirovátky*, od toho sa za dva-tri dni postihnuté miesto zahojilo. *Sirovátka* bola dobrá aj na popálenínu.

Na rany sa prikladal ako ďalší prostriedok *umšlók* z odvaru škripca (praslička roľná, *Eqvisetum arvense* L.). Jedna z informátoriek pestuje túto bylinku aj v záhradke, aby bola poruke. *Šeckí rani hojí. Keď je uďerené volačo, lebo keď aj zapuchňe, aj to šecker sa zahojí ot teho.* Čaj zo škripca sa pil tiež od žalúdka.

Na rany sa používa v súčasnosti aj iná zelinka, ktorú informátorka nevedela identifikovať. Dostala ju od známych dievčienec, *a to tak volali po uherski tí dífčence, že dódikafú. Dódikalevé, to je takí lístek, takí tvrdí.* Na hojenie rán sa používa ešte i dnes *zajačé uško* (skorocel kopijovitý, *Plantago lanceolata* L.). Informátorka poradila túto zelinu jedna žebráčka, chudobnejšia žena. Lístok z rastliny sa má utĺcť a trošku potrieť olejom, takto upravený sa má priložiť na ranu.

Na žalúdek bola dobrá *boleštná zelina*, iným názvom tisícá zeli-
na (zemežlč menšia, *Centaurium erythraea* Rafn.).

Z interných chorôb spomenuli informátori ešte *súchoti*, tuberkulózu.

V čase druhej svetovej vojny sa šírila epidémia, *tífus*, proti ktorej sa očkovalo. Očkovanie sa nepovažuje za jednoznačne užitočné, zriedka u niektorého pacienta vyvolalo rozplienenie inej nemoci, ktorej organizmus dovedy odolával.

Keď sa ženy chceli vyhnúť tomu, aby v žatve mali menštruáciu, *abi jej svátke nedošli*, uvarili čaj zo *straťinóški* (ostronôžka poľná, *Consolidum delphinium* L.). Keď žene menštruácia nedochádzala, varil a pil sa čaj z vlčieho maku (*Papaver rhoeas*).

Podobne ako v iných lokalitách, informátori vypovedali o chorobách, ktoré sami zažili alebo niekto z rodiny, resp. z blízkych známych, susedovcov. Ako choroba novšieho typu sa spomínala rakovina.

Iracionálnym spôsobom: Vifúkané ruki sa hojili močom, zo štankú omočil.

Nemoc, ktorá sa pomenúva v iných zadunajských slovenských lokalitách *madra*, resp. *matka*, na Bánhide nemá pomenovanie. Opísali symptómy choroby: *brucho bolelo, keď boli ženi napuchnuté... krče mali*. Liek sa pripravoval z chleba, zo sviečky, tieto veci sa mali priložiť na postihnuté miesto a prikryť pohárom. *A tá svička leš ho-rela, to ťahalo tí kŕče...aj keď žlté bolela, aj oné, brucho bolelo, aj na také.*

Jedinečným údajom je nasledujúca príhoda, ktorú počula informátorka ako dievča od starých ľudí: *To vím, že jenna aňďika...Stará Kobzáčka, tag zme jich volali. ...A tím sa ždicki stavili vetre. Najelli sa dobre, stavili vetre, mali ve dvóre na zatku jennu jamu, a friško jich ta dali a za pás jich zakopali do téj jami. A keď sa jim to minulo, tag jich pekne vikopali s téj jami.*

Na Hromnice (2. februára) sa posviacali sviečky, *hromnički*. Zapalovali sa *keď chodila búrka, keď ból nezdraví volado, alebo skonával. Lebo dom skonávali, né hošpitáli, jag hovorá čilég korházi.*

Zriedkavo sa stalo, že ľudia umierali neprirodzenou smrťou. Jedna z informátoriek si spomenula na nehodu: Jedna z príbuzných išla z vršku na voze, na ktorom boli uložené vrecia plné nalámanej kukurice. Oproti išiel do vrška niekto tiež s vozom, plieskol bičom, aby kone lepšie ťahali. Kone príbuznej sa vystrašili, prevrhli voz a ona padla pod vrecia. Následkom úrazu umrela. Z mladšej generácie si pripomenuli tetku Karolínu, ktorá sa vyznala v zelin-kách a vedela ľudí uspať. Spomenuli ju v súvislosti s podozrivou smrťou jedného staršieho muža.

Liečenie detí

V Bánhide boli rodiny s veľkým počtom detí, menej detí zostávalo v rodine v prípade, že umreli v detskom veku. Detská úmrtnosť bola vysoká. Príčiny vysokej úmrtnosti detí interpretovali informátorky nasledovne: Ženy, aj keď boli tehotné, vykonávali ťažké práce na poli a v domácnosti. Najmä keď išli za nevestu, museli sa usilovať, lebo svokry obyčajne neboli ohľaduplné. Následkom vykonávania ťažkej práce a častých pôrodov boli ženy vysilené, porodili aj silnejšie aj slabšie deti. Deti, ktoré sa narodili v čase najväčších poľných prác, v letných mesiacoch, bývali slabšie a menej odolné. Často sa narodilo v lokalite v jeden deň aj viacej detí. Pôrodná baba chodila z jedného miesta na druhé a tým prenášala bacily.

Doktora zavolali k pôrodu len v prípade komplikácií.

Pre vysokú úmrtnosť deti boli hneď na druhý deň pokrstené, nečakalo sa do nedele, prípadne do sviatku. Keď sa dieťa narodilo živé, ale vznikli obavy, že sa nedožije druhého dňa, mohla ho pokrstiť pôrodná baba. Ešte aj v tridsiatych rokoch minulého storočia sa deti učili v škole, že v nutnom prípade bárskto, kto je pokrstený, môže pokrstiť novorodeniatko, aby neumrelo nepokrstené. Informátorka, ktorá bola dlhé roky kostolníčkou, podala informáciu, že deti sa krstia čistou vodou a nie svätenou. Do svätenej vody sa dáva soľ, *abi sa nesprlla*, slaná voda by mohla škodiť pleti novorodeniatka, prípadne by sa mu mohla dostať do očí. Sviatosť dodáva vode, s ktorou sa krstí, farár tým, že ju prežehná.

Keďže umieralo mnoho detí, v cintoríne bol pre ne vyhradený osobitný rad.

Liečenie racionálnym spôsobom: Od nespavosti sa varil deťom čaj z makovic (mak siaty, Papaver somniferum L.): *to volakedi makoviščo varili, keď mrcha ból.*

Keď malo dieťa horúčku (*keď horúčnosť d'ítaťu*), vtedy sa mala potrieť šatka masťou a priložiť na prsia. Používala sa svinská masť alebo husacia. Priložená šatka stiahla teplotu.

Keď *ucho lúpalo*, dával sa naň upečený zemiak (*upečení krumpel*, *Solanum tuberosum* L.).

Keď bolelo hrdlo, *spalli čepi*, tie zaviazali. Pravdepodobne sa informátori pamätali len na názov choroby, spôsob liečenia nevedeli popísať.

Keď boli deti vysypané, mávali *petič* (šarlach) alebo *baraňacé osípki* (ovčie kiahne). Informátorky spomínali ešte *somaraci kašel*. O spôsobe liečenia sa nezmienili.

Deti tiež mohli ochorieť na tuberkulózu, ktorá sa považovala za smrteľnú chorobu. Rodičia išli pracovať do poľa, väčšie deti varovali menšie, neprihliadalo sa na to, či má z nich niektoré nákazlivú chorobu, mohli jeden druhého nakaziť.

Iracionálnym spôsobom: Deti bývali najčastejšie urieknuté. Urieknutie mohlo dieťa dostať, keď sa naň niekto veľmi pozrel. O výzore človeka, ktorý mohol dieťaťu škodiť, som nezískala bližšie údaje. Keď mali deti *zočí*, liečili ich uhličkovou vodou, t. j. hádzali do vody uhličky: *ket tí uhlički selli, tedi ból velice neždraví malí, tedi mu to ňechosňilo, ale keď na vrchu ostalo tedi sa vihojil*. Podľa novšieho údaja sa hodil do vody len jeden *vrelí drevení uhliček*, preto, že sa uhlie kupovalo a uhličky boli dosť veľké. Urieknuté dieťa bolo treba poumývať pripravenou uhličkovou vodou.

Jedna informátorka porozprávala príhodu, v ktorej sa miešajú racionálne a iracionálne elementy liečenia:

Jej tetka mala *jenného sina a kriví ból*. Tetke poradila jedna žena, aby išla do hôr a priniesla *krížnu zelinu*. Zelinu mala uvariť a o *púl-noci* dať chlapcovi na nohu, na koleno. Prikázala jej: *Ale keď ňegdo bude kričáti, ňeohlás sa, lebo tedi ňebude chosňiť*. Matka postihnutého chlapca sa riadila podľa pokynov, a keď už dala prostriedok na

nohu chlapca, niekdo búcha na okno, že Kata, čo robíš? A ohlásila sa. A zato ostál kriví.

Križnu zelinu informátorka neidentifikovala.

Keď deťom išli zuby, niektoré bývali choré. Vtedy mala dať matka na dieťa *sobášnu sukňu, tedi mu to préjđe*.

Liečenie zvierat

Prihliadalo sa na prosperitu: kloky sa sádzali, keď bol mesiačik na splne.

...Alebo keď volákí statek ból nezdraví. Aj tedi sa zapálili (hromničky), *mollili sa...* *Očenáše sa len mollili* – aby statok neskapal. Na tomto mieste sa patrí pripomenúť korešpondenčný bod ľudovej medicíny a ľudovej religiozity. V domácnostiach sa uchovalo viacero variantov modlitby k sv. Vendelínovi, patrónovi od pádu dobytky. V lokalite sa nachádza jeho socha a na jeho sviatok sa chodilo s procesiou (Zsilák 2016, s. 179–181., 249–250).

Jednej informátorky sa raz stalo, že sa jej sliepky nažrali *zeleného ovsa*. Prerezala im *puchore*, povytahovala zelený ovos a zašila im ihlou a bielou *cvernou*. Všetky zostali živé.

Kým opatrovanie hydiny patrilo do kompetencie gazdín, ťažný dobytok mali na starosti gazdovia, muži. K ošetrovaniu koní patrilo kovanie. Štefan Hlodík, kováč na dôchodku, podal o príprave a výbere podkov jedinečné údaje. Remeslo sa vyučil od vtedajšieho najmladšieho kováča obce, Štefana Zábrackého. Ako učeň, začínal prácu každý deň o siedmej, najprv mal vždy naklást oheň. Kvalitu ohňa, vhodného pre kováčske práce, dodávalo špeciálne kováčske uhlie, ktoré bolo vlastne páleným dreveným uhlím, vypaľované tradičnou technikou v horách.

Keď mienil priniesť gazda koňa ku kováčovi, ohlásil sa vopred, aby nemusel tam dlho s koňom stáť. Majster sa vopred informoval, či má koňa *prekovať*, alebo bude nanovo podkutý. Keď sa kôň

prekul, bolo treba najprv strhnúť starú podkovu a kopyto sa malo dať do poriadku, potom sa mohla pôvodná podkova znovu pribiť. (1)

Kováči mali pripravené aj tzv. *surové* podkovy, ktoré sa potom len upravili ku kopytu koňa. Niektorí mali na Bánhide somáre, ktoré potrebovali menšie podkovy. (2)

Surové podkovy sa použili vtedy, ak sa staré kopyto nemohlo znovu pribiť a keď gazda prišiel ku kováčovi bez ohlásenia. Praktickejšie bolo prísť ku kováčovi s vozom, vtedy sa *kuvalo pri oji*, kôň stál pokojnejšie. V 50. rokoch minulého storočia stála jedna nová podkova 25 forintov, za prekovanie sa platila polovica. Počítal sa aj čas, ktorý musel majster venovať na vykonanie práce.

Pred kovaním sa muselo upraviť kopyto, *vistrúhať, okráččiť*. Potom sa ku kopytu primerala podkova. Keď sa kôň mal prekovať, po strhnutí starej podkovy bolo treba z kopyta *otščipnúť rohovinovú stenu*, ktorá bola *viróštená, visoká*. A potom sa mala vystrúhať šlapaj, úkon sa menoval žabu vistrúhať. Po tomto úkone sa mohla podkova *vimerat* a prikuť. Kovalo sa *naťeplo*, to znamenalo, že sa podkova *pripékla* na kopyto teplá. Teplé železo sa mohlo prispôbiť kopytu, vziať na užšie alebo rozťahnuť na širšie.

Úprava kopyta patrila medzi jemnejšie kováčske práce, ktoré si vyžadovali skúsenosť. *Lebo kopito, to je životné. Práda to kováč zato mosí veďeť, že kolko mosí odebrať, pokál môže vistrúhať, aby nezaťal do živého.*

Štefan Hlodík ako učeň sa mohol naučiť základy tejto práce na vymodelovanom kopyte v učňovskej škole. Základné poznatky, ktoré sú potrebné k primeranému podkutiu koní, zhrnul nasledovne:

Ale aj kopitá sú práda aj zdravé aj choré. A to môže biď aj od... rodnú chibu môže mať, aj získanú chibu. A to sa zato mosí veďeť a pozreť to, že jaké nohové stoje má ten kúň.

Kopyto sa malo upraviť tak, aby podkova stála *narovno*.

Liečivé podkovy mali korigovať rozličné odchýlky od zdravého kopyta a zdravej chôdze.

1

2

Jednou takouto vadou bolo, že zaseknutí chod mal kúň. To znamenalo, že zaňnú nohú tak dlhé kráčal, že si uderil do preňného kopita... ktorí si bijal do členek. Bol takí čamblaví. K tomu, aby si kôň pri chôdzi zadnou nohou nestrhával z prednej nohy kopyto, bolo treba predné kopyta dobre nakrátko vymerať. A temu takú potkovu spraviť, kerá nút-rejší bok má, skrútkované roški, len...né ostré, len tupé. (3)

Od nekvalitnej cesty sa mohol vytvoriť na kopyte koňa krvaví flek. Ten sa nemohol vystrúhať, preto bolo treba pripraviť takú podkovu, aby neležala na fľaku. Druhým typom na túto vadu kopyta je podkova zavretá z jedného boku. Kde chýba zo železa, na tom mieste bol krvaví flek. Trištvrte podkova na tej istej fotografii sa mala pribiť koňovi, ktorý mal roškové vankúše nezdravé. Tí sa moseli vinechat, abi sa rošírili tí roškoví konce. (4, 5)

Vrodenou chorobou bolo plné kopito, alebo plochaté kopito. To znamená, že kopitoví kosti mal usednutí. A to mu stislo šlapaj celkom na zem. Račči né celkom, račči to tag vizíralo, že prosredok kopito bolo viššie jak kraje. Koňovi s takouto vadou bolo treba urobiť takú podkovu, aby ležala na kraji kopyta, aby prostredná časť (ten pukel) bola vyzdvihnutá. Takáto podkova sa volala zavretá potkova. Lebo tu na zatku sú konce zavreté. ...a na pretku je privarení...grif. ...a na boku sú vikované...kápi...tí sa zohnú na rohovinovú stenu. A više klincú sa dáva, a tenšie klince, a na boku sa viťáhnú hore...na kápu... (6)

Špeciálna podkova sa pripravovala pre koňa, ktorý si d'ere špic. Kopitoví špic. Kôň s takouto vadou chôdze si nevie ohnúť členok. Podkova z ľavej strany je na manšého koňa, pravá na väčšieho. Na druhej fotografii je podkova pre väčšieho koňa s tou istou vadou chôdze, podkova s roškami ochránila kopyto od dreňí. (7, 8)

Pretekárskym koňom pripravili ľahké športové podkovy (9)

Pre kone furmanov tiež boli špecifické formy zimných a letných podkov. Letné šrófi sa líšili od zimných, ktoré boli končité. Končité skrútki pomáhali koňom zachytiť sa na ceste pokrytej ľadom, aby

3

4

5

sa nešmýkali. Letné kopytá mali na *zatku vikované roški*. S tými sa *vedel kôň spírať*. (10, 11)

Pre furmanov sa vyrábali aj *gumované potkovi* (12)

Špeciálnu podkovu potreboval kôň, ktorý mal *francúski chod*. Takýto kôň vykrúcal pri chôdzi zadné kopytá. Iný tvar mala podkova na korigovanie vady ľavej a iná na korigovanie vady pravej nohy. Podkovy mali vykované rošky na pravú a ľavú podkovu. Na fotografii je letná podkova, *dže je d'ira, viďeť dže skrutka bola v zíme*. *Napretku ból privarení grif*. (13)

Tento typ zavretej podkovy sa prikoval, keď mal kôň slabé kopyto. *Drží kopito dohromadi, keď mal slabé, keď sa otvíralo. Keť stupí kôň roššíri se ot ťarchi, potkova zdržála kopito dorovna*. (14)

Choroby koní iného druhu: Keď kopyto hnisalo, odborne sa menovala táto choroba *kopitová žaba*. V prípade takejto vady sa použilo liečebné kopyto. (15)

Zasypovala sa modrou skalicou, *modrím ledkom*: *to sa potlíklo tag nadrobno, trošku namočilo z vodu a s tým sa dobre zamazalo. To dobre visuší tú hňilobu*.

Ďalšou chorobou, ktorá patrila do liečebnej kompetencie kováčov, boli *veški*: *aj to je také, také choroba, že f člénku je hňiloba*. Potierala sa *karbolínom*.

Kupci si objenávali u kováčov korigovanie vyštrbených kopyt, aby vada kopyta nebola nápadná a koňa mohli drahšie predať. *Tedi zme chosnuvali drevenní decht. To sa zehráló, a trošku z olejem, z rastlíním olejem zmišalo. Také, ket to zehráló, bolo to také, ná, makké*. S tým sa kopyto potrelo.

Keď na tele koňa, najmä na nohách vyrástli guče, *puchlini*, mal *pavuka*. Pavúk sa považoval za estetickú vadu, nešlo sa k lekárovi, neliečil sa ani u kováča, *lebo to nebolelo koňovi*.

Kóliku mohol dostať kôň *od žraňici*, napr. od novej kukurici. Gazdovia mohli predísť chorobe tým, že dávali pozor na to, čím chovajú koňa. Keď sa kôň predsa od nejakého krmu zdul, bolo ho treba preháňať.

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

Záver

Ľudové liečenie Bánhidy som skúmala v dvoch etapách. Roku 1979 som zapísala skromný materiál. Boli to počítačné roky mojej výskumnej práce v tejto tematike, nemala som ešte vyskúšané vhodné metódy na situáciu, ako sa dostať k údajom, ak nenájdem v danej lokalite informátora, ktorý má o ľudovom liečení solídne poznatky aj po obsahovej stránke aj čo do rozsahu. Zavážili aj ďalšie faktory. S informátormi som sa stretla viackrát v kultúrnom dome, kde bolo viacero ľudí a téma ľudového liečenia sa počítala v tomto čase ešte za chúlостivú. Etnografovia, ktorí Bánhiďanov vyhľadali, sa zameriavali na výskum spevného materiálu, na výročné zvyky, detské hry ap. informátori neboli pripravení na moju tému. Z výpovedí informátorov, s ktorými som sa stretla počas novšieho výskumu, ktorý sa začal r. 2010 a od toho času permanentne pokračuje, vyplýva, že tradičnú slovenskú kultúru samostatnej lokality od konca 19. storočia postupne zatláčalo do úzadia rozrastajúce sa priemyselné mesto s miešaným, novousadeným obyvateľstvom. Nové obyvateľstvo vytváralo nový typ kultúry, nemalo vzťah k vzdialenej kultúre miestnych dedičanov. Predsa sa uchovali do súčasnosti v kolektívnej pamäti Bánhiďanov také zložky ľudového liečenia, ktoré dopĺňajú údaje z predchádzajúceho výskumu a umožnia podať kvalitnejšiu charakteristiku tejto zložky tradičnej kultúry. V materiáli sú doložené prvky, ktoré sa hodnotia ako všeobecne známe. Výpovede o špecialistoch poukazujú na to, že paralelne žili vedľa seba prvky ľudového a oficiálneho liečenia, pričom prvky oficiálneho liečenia postupne nadobúdali čoraz širší priestor. Vedia o miestnych ľudových špecialistoch, aj o špecialistoch blízkeho okolia. Vedomosti ľudových špecialistov sa zhodujú s praxou špecialistov z iných regiónov a Slovákmi obývaných lokality napr. spôsob liečenia zlomenín korešponduje s praxou špecialistky zo Slovenského Komlóša (Tótkomlós). Ar-

chaické údaje sa viažu na iracionálny spôsob liečenia. V liečení dospelých k všeobecne rozšíreným archaickým prvkom patrí využívanie moču (Urín) v liečení, spôsob liečenia madry, v liečení detí liečenie urieknutia. S katolíckymi zadunajskými lokalitami spája Bánhidu napr. používanie hromničiek v liečení a využívanie základných kresťanských modlitieb. V tejto súvislosti sa môže uviesť ako unikátny údaj modlitba k sv. Otílii, patrónke ochorenia očí:

Nábožná modlitba [k] swaté Panne Ottylii¹

Má wywolená Patronko,
Panno Ottylio! Pozdrawugí tebe
na stotisýce, a welebjm stebau
Boha, že tobě, kdež-
to gsy od twé vro-
zené Mateře slepá
na swět přiššla, zrak
očí w ššestém roce,
po přigatém křtu
swatém vděliti rá-
čil. O swatá Otty-
lie wjm, že twé oro-
dowánj před Bohem
mocné gest; pročěž
mau důwernost dle Boha k tobě
mám, a poraučjm tobě mé oči

¹ Modlitba z pozostalosti rodiny Izingovej. Touto cestou vyjadrujem vďaku Ružene Izingovej-Pruzinovej za poskytnutie materiálu rodinnej relikvie – v septembri 2017. Modlitba patrí do pozostalosti jej starej mamy, Ilony Pruzsinovej-Izingovej, ktorá bola operovaná ako 15- či 16-ročná na oči a mala strach, že sa celkom nevyľieči.

abys mně od vššelického bole-
nj a slepoty, též y od vššeli-
kého giného nebezpečenstwz zra-
ku mého milostiwě chránila,
tak abych gasné zde
na nebe patřiti tam
ale věčně Boha mo-
hla...

zwelebowati. Wy-
pros mi tež u Bo-
ha tu milost, aby mne
posilniti ráčil; abych
wššemu pokušsenj skr-
ze wššetečnost očj
odolal(la), a po wy-
kročení z tohto slzawého údo-
lj w nebi se s tebau zhledál(la).
Amen.

Otče náš. Zdáwas.

W Skalicy, u Fr. X. Škarnicla Synů, 1865.

(Bálint 1977, I. s. 78 – 80)²

V liečení detí spája lokalitu so zadunajskými slovenskými lo-
kalitami (aj s evanjelickými) liečenie sobášnou sukňou. Čo sa týka
liečenia dospelých, jedinečným archaickým údajom je zakopáva-
nie postihnutého do jamy od ťažkostí zažívacích ústrojov, v liečení
detí príhoda s krivým chlapcom. Mimoriadne cenný, ba unikátny
je z oblasti liečenia zvierat popis liečebných podkoví, návážny na
činnosť kováča Štefana Hlodíka.

² Poškodený leták, zošitý v strede. Uprostred textu ilustrácia, štylizácia legendy
o sv. Otílii.

Môže sa konštatovať, že ľudové liečenie Bánhidy tvorí organickú súčasť ľudovej medicíny Slovákov v Maďarsku.

Informátori:

1979:

Izing Viktor, 1904

Hlavaty Jánosné, nar. asi v 1920-tych rokoch

Hullár Andrásné, 1917

Loits Rudolfné, Kobzák Róza, 1910 (Živým menom Babsová)

2010:

Bertáné Forisek Anna, 1929

Hlodík (Hlogyik) István, 1938

2017:

Izingné Pruzsina Rózsa, 1951

Izing Mihály, 1952

LITERATÚRA

BÁLINT Sándor: Ünnepi kalendárium I. Budapest: Szent István Társulat 1977, s. 78–80.

ŽILÁKOVÁ, Mária: Ľudové liečenie Slovákov v Maďarsku. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2009, s. 77–78.

ZSILÁK Mária: Bánhida népi orvoslása. In: *Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből*. 7. 2014, s. 143–151.

ZSILÁK Mária / Mária Žiláková: *Szeretettel hallgassátok, amit majd éneklek. (A cérnakönyv mint családi relikvia) / Poslyšte mile, co chci spívati... (Produkty jarmočnej tlače – zbierka púťových piesní ako rodinná relikvia)*. Cathedra Philologiae Slavicae. Opera Slavica Budapestinensia. Litterae Slavicae. Budapest: Szlav Filológiai Tanszék 2016, s. 179–181., 249–250.

Összefoglalás

A népi orvoslás élő emlékezete Bánhidán a 21. században

A szerző két, egymástól távol eső időpontban, 1979-ben és 2010-ben gyűjtött Bánhidán a népi orvoslás témakörében. Bizonyára az iparváros, Tatabánya közelsége is komoly szerepet játszott abban, hogy a magyarországi szlovákok népi orvoslása egészéhez viszonyítva az átlagosnál szerényebb anyagot sikerült lejegyeznie az első alkalommal. Második gyűjtőútja alkalomával anyagát elsősorban az irracionális gyógymódokra vonatkozó – a kollektív emlékezetben még megőrzött – anyaggal sikerült kiegészítenie. Ekkor találkozott Hlogyik István nyugalmazott kovácmesterrel is, aki egyedi tudását osztotta meg a gyűjtővel a kovácmesterek gyógyító tevékenységéről. A kovácmester helyi szlovák nyelvjárásban kommentálta a megfelelő gyógypatkó alkalmazását a lovak egyes járáshibáinak korrigálására, amely a pata deformitásából vagy betegségéből adódott.

Az ismételt gyűjtőutak kapcsán sikerült továbbá adatolnia kánonizált és kánonon kívüli imák szerepét a népi orvoslásban.

Summary

A live memory of folk medicine in Bánhida in the 21st century

On two distant days in 1979 and 2010, respectively, the author collected at Bánhida on folk medicine. The proximity of the industrial city, Tatabánya, must have also played a major role in the fact that, for the first time, she was only able to record a more modest material than the average as compared to the whole of Slovakian folk remedy in Hungary. On her second collection trip she managed to complete her material referring primarily to irrational therapies still preserved in collective memory. It was at that time that she met István Hlogyik, a retired master smith who shared with the collector his unique knowledge on the healing activities of master smiths. The black-smith, in local Slovak dialect, commented on the use of the appropriate therapeutic horseshoe to correct some of the gait faults of horses caused by a deformity or an illness of the hoof.

The author, on her repeated collection trips, managed to collect more data on the role of canonized and non-canonical prayers in folk redress.

Kontakt:

doc. hab. Mária Žiláková, PhD.

Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku

Katedra slovanských filológií

Univerzity Eötvösa Loráda (1975 – 2014)

e mail: m.zsilak@gmail.com

PRÍLOHY

SLOVNÍK

aktivita	rendezvény
architektonická – urbanistická črta	falusi / települési építészeti jellegzetesség
aridná klíma	száraz, sivatagi szárazságú
aridný charakter	száraz jellegű klíma
bonita pôdy	a termőföld értékelése (aranykorona, mint földmérték mutató)
eliminácia	kiválás
environmentálne riziko	élettéri rizikó
eticita	nemzeti, nemzetiségi (tudat, hovatarozás)
etnoevolučný faktor	nemzeti (-ségi) fejlődési tényező
exploatácia	nyersanyag nyérése további feldolgozáshoz
expozícia	kiállítás
extravilán	külterület
georeliéf	földrajzi térszín
glej, pseudoglej	nedves, oxigén szegény agyagos talaj
horská obruba	erdőszél, erdő határ; erdőszegély
imigrácia	bevándorlás
individualizmus	hangsúlyosan egyéni
interiér	beltér
intravilán	belterület
inverzia teplôt / tepelná inverzita	hőmérséklet ingadozás és különbség az atmoszféra szintjei között
karbonatický prameň	karbonát (mészkö) lelőhely
krasový prameň	karsztforrás
koexistencia	együtállás
kolektivizmus	közösségi
komunikovať	beszélni
konfesionalita	vallási, felekezeti hovatarozás
luzivem	barna hordalékos talaj

lužný les	lúgos (talajú) erdő
majoritný	többségi
maloproducent	kistermelő
medzilokálne kontakty	helyközi kapcsolatok
minoritné znaky	kisebbségi jegyek
mokraď	mocsár
montánna krajina	hegyi táj, hegyvidék
montážna firma	szerelőüzem
morfoštruktúra	a földfelszín struktúrája
mortalita	halandóság
nadprodukt	többlettermelés
náletová drevina	olyan növény fajta, amelyek magját a szél hordja szét
natalita	népesség növekedés
permanentne	folyamatosan
provinciaria	eredet, helyhez kapcsolódás
recentné využívanie (krajiny, pôdy)	a táj/ föld legújabb idejű (mostani) kihasználtsága
religiozita	vallás, vallási, vallásosság
rendzina	gazdag humusz tartalmú vörös föld
reštitúcia	(re)privatizáció, kárpótlás
sedlová strecha	nyeregtető
societa	közösség, faluközösség
soliter	palánta
spraš	löss
sprašová hlina	lösszagyg
stratifikácia	szociális tagozódás (rétegződés)
sukcesia	fokozatosság, sorrendiség
trojpriestorový dom	háromszatátú ház
tyžďňovka	hetes turnusú munka
valbová strecha	sátortető, ill. manzárd tető
verejnoprospešné práce	közmunka
výmoľová erózia	vízmosás okozta erózió
výver	forrás
zberné hospodárstvo	gyűjtögető gazdálkodás (erdei termények gyűjtése)

MENNÝ ZOZNAM

A, Á

Ando, Juraj 62
Auerhan, Jan 82
Árendás, Gábor 182
Árendás, József 93, 216
Árendás, Ottó 210
Árendás Zoltánné, rod. Čapucha /
Csapucha, Veronika 110, 178,
182, 208, 215, 217
Árendášová, Marka 216

B

Balázsová, Eva 91, 100
Bartalská, Ludmila 111
Bartha, Csilla 165 182
Bálint, Sándor 17, 241
Bártfai, Ilona 111, 218
Benčík, Ján 96, 111
Benkő, Loránd 140, 142
Bernolák, Anton 21
Bertová, Anna, rod. Forišeková 241
Bélik Zoltánné, rod. Lóczy, Anna
Margit 182, 218
Bélik Károlyné, rod. Mészáros
Terézia 191
Blanár, Vincent 116, 118, 120–122,
127–128, 132, 137–140, 142
Bálent, Boris pseudonym:
Dr. Bálent, Boris Cyril 18, 61

Bodonyiová, Edita / Bodonyi, Edit
164, 182
Borbély, Anna 165, 182
Borgulya, György 50
Bortniczki, Ján 22
Botík, Ján 91, 111
Botíková-Sigmundová, Marta 14
Bresztyánszky / Bresztyanszký /
Breštanský, Ondrej 21–22
Bros, Stanislav 208
Bučánsky, Alajos (Alojs, Alojz) 24,
47

C, Č

Crnecká rod. Čapuchová /
Csapucha, Anna / Crnecski
Ivánné 178, 182, 207, 215, 217
Csabán, Béla 7
Csabán, Tibor 216–217
Čapucha, Herman / Csapucha 110

D, Ď

Divičanová, Anna / Gyivicsán Anna
15, 17–18, 32, 61, 62, 85,
111–112, 164, 166, 173,
182–185, 218
Dolnozemský, Juraj /Antal, György
178

Donner, Georg Raphael 70
Droppová, Lubica 15, 61
Dubrovski, Judit 214
Dudok, Miroslav 165, 182
Ďurčo, Peter 123, 140

E

Erdélyi, Zsuzsanna 15, 17–18,
20, 61
Esteráš, Pavel 50
Esterházy, Imre 69–70

F

Feizinger (Feitzinger), Edward 51
Fekete, Lajos 162, 192
Fekete, Vendel 209
Fügedi, Erik 69, 79, 84, 91, 111,
141, 161, 183, 218
Frisnyák, Sándor 66, 84–85

G

Gíber, János 215
Gregor, Ferenc 91, 111, 141, 183,
218
Gyurkovics, Jozef 50

H, CH

Harastová, Anna 49
Hayeková, Matilda 22, 61

Havlíček, Vincent 49
Herda, Jozef 88
Hilger, Thomas 70
Hollerová Račková, Alžbeta 7
Hornýák, Juraj / György 216
Hornýáková – Nagyová, Anna
30

Hlavaty Jánosné 241
Hlogyik, László 49
Hlodík, Štefan / Hlogyik István
222, 229–230, 240–242
Hromada, Jozef 21
Hullár Andrásné 241
Chrastina, Peter 5, 65, 70, 78,
80–81, 84, 88
Chrenková, Edita 137, 141

I

Imeli, Mihály 217
Imeli Mihályné, rod. Bélik,
Magdolna 217
Izingová, Ilona 50–51
Izingová Pruzsinová, Ružena 28,
241
Izing, Michal 53, 239
Izing, Viktor 28, 241

J

Jan, Jozef 52
Joerges, Ágost (vdova a syn) 23,
36
Jungerová-Hlogyiková, Katarína
47

K

Kačala, Ján 140
Kalus, Verona 47
Kázmér, Miklós 135, 141
Kempinský, Tomáš 48
Kernyáné Nagy, Palma Mária 207
Kiprichová, Štefanija 50
Király, Peter / Péter 22, 61, 84, 91,
95, 111, 141, 183, 218
Király Lászlóné, rod. Mészáros,
Mária 217
Kiss, Lajos 132, 141
Kissová Török, Erika / Kiss
Török Erika 7, 110, 182, 207,
215, 217
Kollár, Martin 48–49
Kopp, Jiří 52
Kováčová, Anna / Kovács Anna 62,
112
Kovács, Teréz 205, 217
Körmendi, Géza 69, 84, 111, 218
Krajčovič, Rudolf 125, 141
Králik, Lubor 121, 123, 125, 133
Krekovičová, Eva 15, 61
Krupa, Ondrej 15, 61, 91, 111, 127,
141, 218
Kutzer, Fritz 51

L

Lami, Štefan 15, 17, 61
Lanstyák, István 165, 183
László, Zsigmond 221
Lenovský, Ladislav 5, 89, 114, 218
Liszka, József 16, 61

Loits Rudolfné, Kobzák Róza
(Babsová) 241
Lóczy Ferencné, rod. Király, Judit
182
Lóczy, Sándor 111
Lóczy, Sándorné 111
Lutring, Ján 28

M

Machold, Filipa II. 18
Machek, Václav 128, 141
Majer, Josef 51
Majtán, Milan 120, 125–126,
129–130, 134, 141
Masztich, József 47, 49–51
Mészáros, István 215, 2
Mészáros, József 216
Mészáros Imréné, rod. Fiderman,
Mária 182, 217
Mihalovič, Alexander 127, 141
Micheletto, Joannes 70
Moravcsík, Dávid 210
Motil, László 69–70, 82,
110–111, 192, 215, 217–218
Muhová, Mária, rod. Hlogyiková
20

N

Nagy, Gábor 182
Nagy, Imrich 208
Nagyová, Ibolya 178, 208, 212,
216
Nádor, Orsolya 165, 182

Neumann, Jenő 48, 51
Nymburský, Adalbert 49–50

O

Onderka, Josef 51
Oravec, Ignác 21
Osváth, Anna 165

P

Papuček, Gregor 91, 100, 111
Péntek, János 165, 182–183
Póta, Márk 210
Profous, Antonín 132, 141
Pruzšina, Štefan 50–51

R

Rajner, Ludovicus 50
Rendek Józsefné 110
Rendeková, Erika 110, 182
Recsák, Štefan / István 111, 215
Recsák, Tibor 190
Réthy, Leopold 50
Ripka, Ivor 141
Rózsa, Koloman a jeho manželka
21, 24, 50

S, Š

Schultz, Pavel 23, 36
Sirácky, Ján 85

Slavkovský, Peter 67, 85
Sándor Imréné 214
Schuster, J. (Jozef) 48
Schaden, Lenárd 71
Sobota, Alois 55
Sumík, František 52
Süli-Zakar, István 85
Szabó Mihály, Gizella / Gizela 165,
183
Szarka, László 165
Szeberinyi, Adolf Gustáv 50
Szemző, Kázmér 221
Szileszki, József 215
Szileszki, Lajos 215
Šomšák, Ladislav 68, 85
Škarnič, František Xaver 240
Škarnič, František 48–49
Škarnič, Jozef 48–49
Štolc, Jozef 14, 61, 91, 95, 111,
117, 141, 218
Štúr, Ludovít 152
Šubová, Eva / Suba Éva 212

T

Tankó, Ladislav 137, 141, 251
Tešlík, Jozef 48, 50–51
Thurzo, Igor 79, 81, 85
Tomasovszky, Mária 50
Tóth, Alexander Ján / Sándor János
112, 164, 183
Tóth, Štefan 62
Tóth, Tamás 210
Trojan, Jakub 5, 65, 88
Трубачев, Олег Н. 141
Truchlý, Andrej 49

Tušková, Tünde / Tuska Tünde 7,
97, 161, 165, 186

U

Uhrinová, Alžbeta / Hornokné
Uhrin Erzsébet 15, 112, 161,
165, 182, 186

Urbancová, Hana 15, 18
Urbanics, Vilmos 208

V, W

Vadašová, Katarína 208
Vadász, Elemér 66
Valášek, Pavel 5, 65, 88

Valentová, Iveta 5, 115, 137, 143
Varga, Rózsa 18, 52, 190, 192, 215
Vargová, Mária 209
Vizváriová, Katarína 209
Wagner, Richard 22
Wajgner, Helena 48

Z, Ž

Zábracký, Štefan 229
Zhorela, László 215
Zhorela, Zsolt 210, 217
Zsiska, Paulus 50
Žiláková, Mária / Zsilák Mária
5, 13, 15, 17–18, 22, 24,
28, 36, 61–63, 108, 112,
183, 221, 225, 241, 243

VECNÝ ZOZNAM

- adaptovaný 116, 121, 137
administrácia 106, 148–149
adstrát (jazyk vytvorený spojením dvoch jazykov) 194
akulturačná inovácia 110
akulturačný proces 110
ambivalentný 171–172, 176
ambícia 109
anojkonymá 115
apelatívum 121–125, 127–131, 133–139
apelatívna lexika 116, 127
areál 71, 78, 82, 117, 143, 215
areálové digitálne spracovanie 140
archaická forma 194
archeologické nálezisko 140
architektonická – urbanistická črta 103, 193
archívny dokument 189, 197
aridná klíma 79, 82, 247
aridný charakter 68, 247
asimilačný 110, 187, 216
asimilácia 108, 139, 187, 188, 217
aspekt 155
audio systém 214–215
autonómna spoločnosť 108
„biely mramor“ 105
bilingválne prostredie 16, 116
birmovanie 52, 200
birmovka 100, 200
bonita pôdy 101, 247
božia muka 115
buk lesný (*Fagus sylvatica*) 68
bukový porast 122
„červený mramor“ 70, 83, 90, 105, 117, 121, 189, 193–194
darovacia listina 90
deminutívna funkcia 127
– podoba 127, 130
deminutívny nárečový tvar 129
demografický údaj 94
deň úcty a starostlivosti 178, 207
diferencovanosť 95
digitálne spracovanie 139
diverzita 192
dobová politická ideológia 152
dolomit 68
domácka podoba 129
domácnosť 27–28, 92, 102, 153, 216, 225, 227, 229
dominanta 71
dorast 207
doškoľovanie 164
dotazník 147
dotácia 98, 104
druh fyzickogeografického objektu 130
družstevné hony 118

- duálna výchova 150
 dub plstnatý (zväz *Quercion pubescentis-petraeae*) 68
 dynamický význam 117–119, 134, 136
 dynamika etnokultúrneho vývoja slovenskej minority 110
   – tried 66
 dvoj alebo troj priestorové bytové jednotky 103
 dvojjazyčný 148, 157
 dvojvrstvový model 162
- ekonomické podmienky 98
 eliminácia 100, 247
 emocionálne 173, 179
 entita sebestačná 108
 environmentálne riziko 71, 247
 eternit 103
 etnicita 95, 99–100, 247
 etnické vedomie 94
   – enklávy 94
 etnoevolučný faktor 99, 247
 etnokultúrna tradícia 94
 etnokultúrny fenomén 94
   – vývoj 9, 110
 etnotransformačný proces 110
 etymologický slovník 141
 exploatácia 83, 247
 expozícia 109, 247
 extravilán 66, 69, 73, 79, 92, 94, 247
 faktor 98–99, 150, 154, 163–164, 172, 176, 183, 238, 247
 fenomén 5, 13, 15–16, 36, 65, 94
- firma na vápno 103
 fluvizem 68
 folklórny súbor Červený mramor 109, 207
 furmanstvo 93, 101–102
- geografická izolovanosť 188
   – charakteristika 145
 georeliéf 92, 247
 glej 68, 79,
 grantová úloha 140
- historický *land use* 65–66, 69
 hlavný družba 201
 hodonymá (názvy dopravných ciest) 115
 horská obruba 66, 68, 71, 247
   – klíma 68
 hospodárske zvieratá (ošípaná, hovädzí dobytok, hydina) 102
 hosťujúci učiteľ 164
 hovorová reč 149
 humánna geografia 8
 hydrogeologické prostredie 68
 hydronymá (vodné názvy, napr. názvy riek, jazier, vodných nádrží, rybníkov) 115
- choreograf 178, 208, 212, 216
 chotárne názvy (názvy hospodársky využívaných objektov, ako sú polia, pasienky, záhrady, vinice, lesy a pod.) 94, 115, 117–118, 120

- identifikovať 20, 156, 225
- identita 5, 8, 83, 89, 145, 149, 164
  - dvojité 162
  - etnická 89, 94
  - jazyková
  - kolektívna 89
  - kultúrna 89, 108
  - lokálna 89, 92
  - náboženská 89, 100
  - národná 164
  - národnostná 207
  - parciálna 89
  - slovenská 150, 177
  - socioprofesijná 89, 101
  - spoločenská 146
  - štátna 149
- imigrácia 92, 247
- imigračný pohyb 91
- individualizmus 96, 247
- individuálny 8
- informátor 18, 20, 35, 95, 118, 121, 123, 128–132, 134, 163, 166, 172, 176, 217, 221–222, 225–229, 238, 241
- integračný proces 110
  - import 110
- integrovaný situačný systém 89
- interdisciplinárny výskum 3, 7, 13, 17, 28, 89, 116, 162, 165–166
- interiér 75, 78, 85, 200, 247
- intravilán 69, 79, 81–82, 92, 117–118, 247
- inverzia teplôt/tepelná inverzita 66, 68, 247
- jazyková vzdelanosť (ako predmet) 170
- jazykový kurz 164
  - kontext 173
  - ostrov 14–15, 94
  - postoj 173
  - prejav 194
- jednojazyčný 148
- kalendárny cyklus 15, 61, 63, 109, 111, 189, 202, 217–218
- kameňolom 70, 73, 76, 82–84, 93, 117, 121, 149, 153–154, 156, 193–194, 197
- kar – pohrebná hostina 220
- karbonatický prameň 68, 247
- katastrálna mapa KM 86, 120, 125, 142
- katastrálne názvy 198
  - územie 118, 123
- katastrálny priestor 194
- kázeň 101
- koexistencia 110, 247
- kolektivismus 96, 247
- kolektívizácia poľnohospodárstva 79
- kolektívna pamäť 93, 196, 199, 201, 216, 238
- kolonizácia 90–91, 126
- kolonizovaný 188
- kompaktné sídlo 16, 92
- kompozitný názov 122
- komunikačná schopnosť 98, 164
  - sieť 145
- komunikačný jazyk 96, 188
- komunikovať 164, 176, 178, 247
- komunistická revolučná tradícia 152
- konfesionalita 100, 247

- konfigurácia identity 110
- konkurencia slovenčiny 98
- kontakty medzijazykové 116
  - medzilokálne 103
- konverzácia 188
- kotlinová klíma 66, 68
- krasový prameň 68, 80, 247
- kroj 178, 208, 216
- kryštálický vápenc z vápencového lomu 194
- kryštalizovaný kameň (porfir) 189
- kultivácia 69
- kultúrna integrácia 173
  - činnosť 209, 217
  - identita 89, 108
  - infraštruktúra 213, 217
  - krajina 194
  - relácia 191
- kultúrne dedičstvo 192, 216, 218
  - etnické vedomie (prostredníctvom vedomia pôvodu) 94
  - organizácie 203, 207
  - podujatie 203, 209–210, 213–214
  - prvky 198
  - stredisko 208, 211
  - tradície 198, 202, 204
- kultúrno-historické pamiatky 7, 21, 23, 27, 63, 178, 211, 221
- kultúrny potenciál 5, 8, 187, 216–219
- lesné hospodárstvo 91, 102, 104
  - spoločenstvá 68
- lexikálne prvky 120
- lingvistický 139
- lokálna identita 92
  - kultúra 23, 27, 108, 110
  - societa 96
  - spolupatričnosť 96
- lokálne názvy 94
  - piesne 205
  - vyznamenanie „Za tarδοškých Slovákov“ 211
- lokálny historik 215
- lužný les 68, 248
- ľudová architektúra 85
  - etymológia
  - modlitba 19
  - religiozita 13, 30
- ľudské zdroje 215, 217
- maďarská etnonyma 129
  - podoba 125
  - tradícia 152
- majoritné prostredie 99, 110, 192
- makadam (brúsením) 106
- manifestovanie identity 89
- materská krajina 164
- medzigeneračná kontinuita 99
  - transmisia 108, 110
- mechanizácia 105–106
- miestne špecifikum 153
  - nárečie 89, 95, 117, 124, 194, 202, 208, 210, 216, 238
- migračné pohyby, vlny 91, 139, 188
- mikroregión 5, 13–14, 16–18, 21–23, 27–28, 30, 36, 90, 95, 100, 105
- minoritné znaky 97, 108, 110, 189, 192, 194, 216–217, 248
- mladá generácia 172, 176

- morfoštruktúra 66
 „mramorová baňa“ 69, 91
- nadprodukt 102, 104
 natalita 92, 98, 248
 náboženská výchova 200
 náboženské zloženie 92, 162, 200
 náletová drevina 73, 248
 nárečové hláskové podoby 125
 – apelatíva 131, 134
 národnostné aktivity 108
 – bytie 164
 – komunity 148–149
 – múzeum 109
 – školstvo 108, 164, 166–167, 171, 177, 182
 národnostný faktor 150
 – jazyk 176
 náveterné lokality 68
 návštevnosť bohoslužieb 100
 nesídelný objekt 115, 118
 nezúčastnené pozorovanie 89
 niva 68
- odnárodňovanie veriacich 100
 odobierka 201
 omša 24, 27, 36, 62, 100–101, 109, 188, 200, 202, 204, 211–213
 onomastický 115, 139
 onomastika 115, 250
 osadník 65, 90, 125
 osadný názov 116, 125, 132
 osobné a pomiestne mená 116, 140, 142
 osobná religiozita jednotlivca 101
 ostrihomské opátstvo –
 arcibiskupstvo 90
- pamätný dom Lajosa Feketeho 109
 – kameň 189, 193
 parciálna identita 89
 pálenie vápna 69, 91
 – dreveného uhlia 69, 91
 peniaze *do vankúša* 199–200
 poddany 70, 91
 podzemná voda 68
 pohrebná hostina – kar 220
 poloha 14, 66 – 67
 pološtandardizovaný rozhovor 89
 poľná práca 150, 227
 pomiestne mená 91, 161
 pomník 193, 197
 postoj 97, 149, 163–164, 169, 173
 pôst 203
 potomok 89, 94–95, 154
 predmanželská náuka 200
 prisídlenci 101, 155
 prestíž 162, 171–172
 prezývka 135
 pridomové záhrady 76, 79, 80, 107
 prijímanie 26, 100, 200
 privatizácia 105, 248
 prielomová dolina 66
 prietoky 68
 primárny materinský jazyk 146
 príbuzenský vzťah 96, 127, 149, 195
 príležitostný robotník 156
 prírodný výver 68
 prírodné (geoekologické) a spoločenské činitele 66
 príslušnosť 108, 149, 162
 proces asimilácie 187–188, 216–217
 – výučby 98

- procesia 203, 212, 229
 projekt 65, 86, 95, 111, 115, 140,
 165, 170–171, 208, 218
 pseudoglej 68, 79, 82
 pútnické miesto 16, 207
radostná mama 199
 rakytové porasty 136
 religiozita 13–16, 18, 30, 108,
 229, 248
 respondent 89, 116, 118, 120,
 132–133, 135, 137, 163–164,
 170, 172–173, 186, 199, 205, 216
 rešpekt 8, 31, 171
 reštitúcia 103
 revitalizácia 31, 104, 110, 113
 rivalita 93
 rozhlas 111, 175, 213–214, 216
 rybník 110, 115, 137, 194
- sakrálne objekty 28, 30–31,
 193–194
 sedlová strecha 103, 248
 senior 109
 sezónni robotníci 104, 107
 slovenská etnicita 99
 – národnostná samospráva 109,
 162, 168, 172, 177
 – vzdelanosť 170
- slovenské enklávy 66, 71, 83, 122,
 137, 139, 217
 – kapely 196, 204, 214
 slovenskojazyčná obec 94, 150
 societa lokálna 94
 sonda 89, 163
 spevácka skupina Gereče 109, 178,
 208, 211
- spoločné aktivity 97, 200, 202, 204,
 209, 211
 sprivatizovaný 103, 189, 197
starejší 201
 status učiteľov 98
 stavebné družstvo 103
 stereotyp 96
 stratifikácia 93, 248
 symbol 189, 201, 208, 212
- školská dochádzka 150
 štandardizácia 119 – 120
 štátna príslušnosť 92
 štátny jazyk 147, 194
 – podnik 103–104
 štipendium 175
 šúlance – *pupáčky* 205
- terénne názvy (anojkonymá) 5,
 115–116, 120, 139–141
 terénny výskum 120
 toponymum 126
 transformovanie 79, 150
 trend 71, 99, 169
 trojpristorový dom 103, 248
 trstina 137–138
 turistická trasa 110
 turkológ 109
- ťažba dreva 69, 73
 – kameňa 73, 83, 90–91, 105
 – uhlia 69
uhľová voda 199
 uhoľné baníctvo 105, 221
 uhorské orgány 147
uhorské jutro 70

utváranie identity 145
úradný spis 149, 152, 156

valbová strecha 103, 248
verejné školstvo 164
– vyjadrenie identity 149
verejnoprospešná práca 104
vinšovať *uherski* 201
vyučovací jazyk 147, 151
vyznamenania „Za našu národnosť“
178
výmena obyvateľstva 111, 153, 155
výmoľová erózia 78, 248
zaťaženosť detí 171

záznam 15, 17, 20, 27, 29, 36,
47–48, 50–52, 127, 147–149,
153, 155, 163
zberné hospodárstvo 102,
248
zdroj 67, 91, 101–102, 104,
167, 183, 188, 209, 215,
217
zemepanská kolonizácia 91
znárodnenie majetku 103

živelné hospodárenie 69
živé, neúradné názvy 118
živnostníci 104

IMPRESIE Z TÁBORA

Készült a Croatica Kft. nyomdájában, 2018-ban
Felelős vezető: Horváth Csaba ügyvezető igazgató
Tördelőszerkesztő: Kraszlán Martin